

Ára: 1550 Ft

Szita Szabolcs új kötete a háborús védlevelek, mentési iratok, embermentők történetét dolgozza fel aprólékos gonddal a második világháborús Magyarországon. A szöveget sokszínű fotódokumentáció, eredeti dokumentumközlések egészítik ki.

A 20. század derekán, a háborús üldöztetés idején a védlevél (Schutz-Pass) kibocsátói Budapesten sokezer életet mentettek meg. A megrázó történetet könyvünk rögzíti. A két háború között – és 1944-ig – a magyar zsidók többsége csupán felekezeti csoportnak, a magyar nemzet elválaszthatatlan részének érezte magát. Nem észlelték, hogy 1942-től a zsidó menekültek kézzel fogható bizonyítékkal szolgálnak a zsidó önmeghatározás és a politikai realitások közötti áthatolhatatlan szakadékra. A második világháború idején az üldöztetésnek, csakúgy, mint a menekülésnek és a szervezett vagy spontán menekítésnek, több módja létezett. A kötet sorra veszi a Budapesten és Magyarországon elérhető menekítési módokat, a mentés főszereplőit, a sokszor életveszélyes módszereket.

A köteteket kedvezményes áron rendelheti meg a **Napvilág Kiadó** honlapján:
www.napvilagkiado.eu

2025/6

2025/6

6

Mozgó világ

2025/6

Szent-Iványi István Trump és Orbán kapcsolatáról • Csillag István a gazdaságpolitika beszédes számairól • Fleck Zoltán pamfletje • Zsoldos Attilával beszélget Balázs Zsuzsanna • Berta Ádám és F. Szabó Emese prózái • Berényi Klára, Hegymegi Flóra és Oláh András versei

Csengery Kristóf • Csepeli György • Dalos György • Domány András • Gárdonyi László • Hargitai Miklós • Kiss Judit Ágnes • Kőrösi Imre • Parászká Boróka • Pető Iván • Révész Sándor • Stuber Andrea • Vadas József • Vásárhelyi Mária • Végel László

Szent-Iványi István	3	„Állunk, mint a lakodalomban” Orbán-Trump: egy kapcsolat anatómiája <i>Tanulmány</i>
Csillag István	13	Orbán gazdaságpolitikája <i>Tanulmány</i>
Balázs Zsuzsanna	25	„A humán tudományokat olyan lábtörőnek tartják, amibe bárki beletörölheti mocskos bakancsát” – <i>Beszélgetés Zsoldos Attilával</i>
Gárdonyi László	38	Anyaszerep, emberszerep – <i>Gáldi Vinkó Andi munkáiról</i>
Berényi Klára	42	Disztichonnapló; Szürke galamb; Leo <i>Versek</i>
Hegymegi Flóra	45	Ica néni; Az ördög <i>Versek</i>
Oláh András	48	korlátaink; vallomás <i>Versek</i>
Berta Ádám	50	Tork Botner új regénye <i>Regényrészlet</i>
F. Szabó Emese	69	Karantén <i>Regényrészlet</i>

Hónapló

Dalos György	76	Térdproblémák
Hargitai Miklós	79	Bezzeg
Kiss Judit Ágnes	82	Áthallások
Parászka Boróka	85	Zászló helyett: illat, fény bor és derű
Végel László	89	Szerbia kinkeserves harca

Reflex

Fleck Zoltán	93	Feljegyzés az örültek háza tájáról
Révész Sándor	96	A pragmatizmus útja a pokolba
Domány András	105	Akarom én ezt tudni?

-ról, -ről

Pető Iván	111	„A felismerés fokozatai”
Kórizs Imre	114	A kéjvágyó szerzetes
Csepeli György	119	Az eljövendő szó
Csengery Kristóf	122	Elmélkedések
Stuber Andrea	126	Hódvilághely
Vadas József	129	Körtánc a Körszálló körül
Vásárhelyi Mária	133	Négyen egy ellen

Kedves Olvasóink! A Mozgó Világ éves előfizetői díja 2025 januárjától 12 900 forint, az áruspéldányok 1550 forintért vásárolhatók meg.

A lap előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen (hirlapelofizetes@posta.hu), telefonszámon (+361-331-9393), a szerkesztőség címén és e-mail-címén is: mozgo@mozgovilag.hu.

Köszönettel és tisztelettel: A Szerk.

Megjelent a

MAZSIHISZ
a változó világra nyitott zsidóság

Új Köztársaságért
Alapítvány

© | CONCORDE

LENTUS Kft.

Bojár Gábor

Felcsuti Péter

Horn Péter

Kende Péter

Kornai András

Nyíri Pál

Szelényi Iván

és más magánszemélyek támogatásával

B | BRAUN
SHARING EXPERTISE

Mozgó Világ 2025/június

ötvenegyedik évfolyam

Főszerkesztő: P. Szűcs Julianna

A szerkesztőség tagjai: Majtényi László (a kuratórium elnöke), Barna Imre (vers, próza), Bog-nár Róbert (kuratóriumi tag), Csák Csongor (kuratóriumi tag), Gárdonyi László (képzőművé-szet), Király Ágnes (asszisztens), Nagy Zoltán (jogász), Rab László (olvasószerkesztő), Szűcs Péter (tördelőszerkesztő), Varró József (gazdasági vezető), Vitányi Iván (kuratóriumi tag). Terjesztés: Magyar Lapterjesztő Rt. 1097 Bp., Táblás u. 32. Postacím 1388 Bp. Pf. 73.

A szerkesztőség címe: 1051 Budapest, Nádor u. 26. Telefon: 331-9393. E-mail: mozgo@mozgovilag.hu. Kiadja a Mozgó Világ Ala-pítvány. Adószám: 19650414-2-41. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága, 1008 Budapest, Orczy tér 1. Elő-fizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen: hirlap.elfizetes@posta.hu. További információ és előfizetői panaszok: Magyar Posta 36 1 767-8262 vagy ugyfelszolgalat@posta.hu. Külföldön terjeszti a Batthyany Kultur-Press Kft. (e-mail: bat-thyany@kultur-press.hu; H-1014 Budapest, Szentháromság tér 6. Tel.: 201-8891). Előfizetési díj 1 évre 12 900 Ft. Indexszám: 25604. Készült a Coradix Kft.-nél. HU ISSN 0324-4601

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda 2-től 5-ig

Mozgó Világ-online: www.mozgovilag.hu

Számlaszámunk: MBH Bank 10300002-20323080-00003285

„Állunk, mint a lakodalomban. Nézelődünk. Most ez micsoda?”

Orbán–Trump: egy kapcsolat anatómiája

Orbán Viktor tagadhatatlanul erős politikai ösztöntől vezérelve az első európai kormányfő volt, aki már 2016. július 23-án, tusnádfürdői beszédében kiállt Trump elnökjelölt mellett, amikor kijelentette, hogy „Trump jó lenne Európának, Európa és Magyarország számára ő az ideális amerikai elnökjelölt”. Az általa csodálatosnak remélt, ámde meglehetősen aszimmetrikus barátságnak ez volt a kezdete, az origója. Innen indul ennek a kapcsolatnak a korántsem egyenes vonalú, mostanra bizony lefelé konyuló fejlődéstörténete. Több kanyar után elérkeztünk a jelenig, egészen pontosan idén május 6-ig, amikor egy ráckevei lakossági fórumon, csalódottságát alig leplezve, kijelentette: „Nem akarom az amerikaiakat sem megbántani, meg önöket sem, de hát azért az amerikaiak leléceltek.” Ebben a kijelentésben már tetten érhető Orbán csalódása: nem erre számított.

Na de ne siessünk ennyire előre, hanem vessünk egy rövid pillantást a folyamatra, ami elvezetett az Orbán és hívei látását elhomályosító rózsaszín köd lassú oszladozásához.

Orbán és Trump kapcsolata az első elnökség idején

Annak ellenére, hogy Orbán az első európai vezető volt, aki támogatásáról biztosította az akkor még esélyte-

lennek tekintett Trump elnökjelöltet, majd pedig buzgó lelkesedéssel ünnepelte győzelmét, Trump első időszaka sem a reményeknek megfelelően alakult számára. Trump iránti lelkesedése persze elsősorban a demokratákkal szembeni ellenszenvéből és a demokrata adminisztráció emberi jogi és demokrácia iránti elkötelezettségének utálatából táplálkozott. Trump elnökjelölttel valójában 2016-ban semmilyen érdemi kapcsolata nem volt, és számára éppúgy sötét ló volt, mint a legtöbb kívülálló számára. Orbán – némi joggal – azt remélte, hogy a korai és egyedüli támogatást a hivatalba lépő elnök meghálálja. Nagyobbat nem is tévedhetett volna. A megválasztott amerikai elnök politikájában a kivételezésnek semmiféle nyoma nem volt. Trump elnök sorra fogadta vagy meglátogatta a térség vezetőit, míg Orbán Viktor hiába várt a washingtoni meghívóra. Végül hosszas várakozás után 2019 májusában – két és fél évvel az elnök beiktatása után – Cornstein nagykövet kieszközölte Orbán Viktor washingtoni látogatását. A nagy találkozó 40 percig tartott, és semmiféle jelentős bejelentés nem követte, afféle protokolláris, barátságot reprezentáló alkalom volt csupán.

Sokáig még nagykövetet sem neveztek ki Budapestre, aki végül az elnöki beiktatást másfél évvel kö-

vetően foglalta el állomáshelyét. Talán David Cornstein nagykövet kinevezése volt az egyetlen ajándék, ami megédesítette a csalódás keserű ízét. Cornstein, a New York-i ékszerkereskedő és telemarketinges, aki személyesen is jó kapcsolatban volt Trump elnökkel, a lehető legkedvezőbb választás volt a magyar kormány számára. Cornstein semmilyen politikai tapasztalattal, tudással nem rendelkezett, bizony állíthatom, hogy az általam ismert amerikai nagykövetek közül inkompetenciájával messze kilógott valamennyi közül a sorból. Cornstein küldetését úgy fogta fel, hogy az egyedüli feladata az ország miniszterelnökével ápolt baráti kapcsolat, és ebben sikeres is volt. Agyba-főbe dicsérte Orbánt, tagadta, hogy Magyarországon korrupció létezne, és nem látott semmilyen demokrácia-deficitet vagy jogállamiság-problémát. Betegsége miatti gyakori távollétei egyébként is megakadályozták, hogy az alig több mint kétéves mandátuma során közelebbről megismerkedjen a fogadó ország tényleges helyzetével, problémáival, de talán erre nem is volt igénye. Igazi ideális amerikai nagykövet volt a rezsimszámára.

Mindezek ellenére nem volt feszültségmentes a magyar–amerikai viszony ebben a periódusban sem. Igaz, a jogállamiság-problémák nem okoztak feszültséget, ámde a magyar–kínai kapcsolatok szorossága annál inkább. Pompeo külügyminiszter 2019. februári budapesti látogatását megelőzően az amerikai külügy egy szigorú közleményt adott ki, amelyben kifejtették, hogy mit várnak el a magyar kormánytól. A lista akkor is hosszú volt: az Észa-

ki Áramlat 2. vezeték elleni tiltakozástól a GDP 2 százalékát kitevő honvédelmi kiadásokon át a szövetségi hűségig terjedt, ami az orosz és kínai befolyásolási törekvésekkel szembeni ellenállást jelentette. A találkozáson jelentették be, hogy az amerikai külügy támogatási programot indít a független média részére, és ezt nyomatékosította Pompeo azzal, hogy látványos találkozót tartott a magyar civil szervezetek képviselőivel. Nos, aligha ezt várta a kormány az amerikai jóbaráttól.

Az orosz sajtó egyenesen azzal vádolta meg az amerikai diplomáciát, hogy puccsot készít elő Orbán Viktor ellen. Ebből persze egy szó sem volt igaz. Pompeo neheztelését az is kiváltotta, hogy a tervek szerint a magyar 5G-hálózatot kínai szereplők építik ki, nevezetesen a Huawei és a ZTE vállalatok, amelyek a kínai vannak szoros összeköttetésben vannak a titkosszolgálatokkal, és az Egyesült Államokból ki is tiltották őket. Pompeo határozottan követelte ezeknek a terveknek az elvetését, és mivel erre az Orbán-kormány nem volt hajlandó, a szankciók csak azért nem következtek be, mert Trump elnök az első ciklusa után megbukott.

Az intenzív

kapcsolatkeresés időszaka

Mint láthattuk, az első Trump-elnökség a legnagyobb jóindulattal sem nevezhető sikertörténetnek a magyar kormány szemszögéből. Orbán Viktor kedvét azonban ez sem vette el: egyértelműen és határozottan támogatta Trump második elnökjelöltségét is. Orbán 2020 szeptemberében hosszú interjút adott a Reuters hírügynökségnek, ami bejárta a világsajtót. Ebben az in-

terjében kijelentette, hogy meg van győződve Trump megválasztásáról, és ezért neki nincs is B terve. Szerinte az az egyedüli oka, hogy harminc éve tartósan a magyar politikában van, mert mindig hitt az A tervben, és az mindig bejött (kivéve, amikor nem, teszem hozzá). Meg is indokolta, hogy miért jobb a világnak, ha Trump nyer: szerinte a demokraták egy morális imperializmust erőltetnek a világra, amit az illiberálisok elfogadhatatlannak tartanak. Szerinte ha az EU-t nem központosított szervezetként, hanem a tagállamok közösségeként kezeljük, akkor messze ő a legjobb.

Ma már tudjuk, hogy az A terv nem jött be. Orbán nagyon kevés dologban következetes, de még ezek közül is kiemelkedik Trump iránti lojalitása és támogatása. Akkor sem hagyta el őt, amikor Trump politikai jövőjére szinte senki nem fogadott volna. Trump a bukás után számos jogi és politikai vád alanya volt, korábbi szövetségesei közül is sokan elpártoltak mellőle.

Orbán viszont helyesen mérte fel, hogy éppen ebben az időszakban, a támadott, beszorított, vesztes pozícióban lévő Trump számára ér az ő támogatása nagyon sokat. Igazából a közeli kapcsolat Orbán és Trump között, ill. a Fidesz szatelliteszervezetei (Alapjogokért Központ, MCC) és a Trumpot támogató republikánusok között ebben az időszakban jött létre. Orbán időt, energiát és az adófizetők pénzét nem kímélve gigantikus építkezésbe kezdett, aminek talán a leglátványosabb eleme a CPAC-konferenciák hazai szervezése volt. A CPAC az amerikai konzervatív erők és a Trumpot támogató republikánusok szervezete, amely-

nek fő tevékenysége, hogy időről időre jamboree típusú konferenciákat szervez, mostanában a Trump-hívó republikánusoknak. A CPAC, amelyet egyébként jelentős összeggel támogatott a magyar kormány, 2022 májusában Budapesten rendezte meg az első külföldi találkozóját, amiből mostanra már évenkénti sorozat lett, és az idén tartják a negyedik budapesti CPAC-konferenciát. Még abban az évben a CPAC dallasi kongresszusán Orbán Viktor is beszédet tarthatott.

Ebben az időszakban több személyes találkozóra is sor került Orbán Viktor és Trump között, és úgy tűnt, hogy valóban kezdetét vette a kölcsönös politikai barátság kettőjük között. A látszat mindenesetre ezt sugallta. Innen egyértelmű volt, hogy Orbán a 2024-es elnökválasztási kampányban teljes mellszélességgel kiáll Trump mellett. 2024 márciusában, Trump meglátogatását követően egy Facebook-posztban azt írta: „Magyarországnak béke kell! A béke neve: Donald Trump”.

Orbán 2024-es tusnádfürdői beszédében is ugyanez az egyértelmű elköteleződés tükröződik: „Röviden erről csak azt tudom mondani, hogy az USA fejleményei nekünk kedvező módon alakulnak... Valójában Donald Trump kísérlete valószínűleg az USA utolsó lehetősége, hogy a világelsőséget megőrizze. Erre mondhatjuk, hogy erre négy év nem elegendő. De ha megnézzük, hogy kit választott alelnöknek, aki egy fiatal és nagyon erős ember, akkor, ha most Donald Trump nyer, négy év múlva az alelnöke indul, aki kétszer mehet, az tizenkét év, és tizenkét év alatt egy nemzetstratégiát már végére lehet hajtani.”

Ugyanakkor ebben a beszédben már megjelent egy olyan elem is, ami mostanában újból visszatér, és árnyalja Orbán optimizmusát: „Kínától megkaptuk az ajánlatot, megkaptuk a maximális ajánlatot, nem fogunk jobbat kapni. Ez a következőképpen összegezzhető. Kína messze van, számukra Magyarország európai uniós tagsága érték, szemben az amerikaiakkal, *akik állandóan pedzegetik, hogy esetleg ki kéne nekünk onnan lépni.* A kínaiak szerint ott jó helyen vagyunk akkor is, ha az EU-tagság korlátozást jelent, hiszen nem tudunk önálló kereskedelempolitikát folytatni.”

Orbán Viktor vabankot játszott, mindent egy lapra tett fel, és látszólag a stratégiája bejött. Ám ez csak látszólag van így. A mindvégig kétesélyesnek tűnő elnökválasztást végül Trump meggyőző fölénnyel nyerte meg, sőt a kongresszus mindkét házában többséget szerzett, azaz „trifecta”, hármas győzelem fűződik a nevéhez. Úgy tűnt, hogy minden a magyar kormány reményei szerint alakult. Vagy mégsem?

A nagy remény

Trump választási győzelmét követően az öröm és a várakozás határtalan volt a kormány köreiből. Ezt támasztja alá Orbán Viktor január 17-i pénteki rádiós nyilatkozata is, miszerint: „Kedd reggeltől, Donald Trump amerikai elnök hivatalba lépése után minden meg fog változni, más nap kel fel a nyugati világ felett; véget ér egy keserű, nehéz, fájdalmas, kudarcokkal tarkított négy év: a demokrata kormányzás.” Ehhez még hozzáfűzte, hogy „végül is csalással vették el az elnökséget Donald Trump elnöktől... Ha 2020-ban nem

csalnak, akkor Donald Trump maradt volna az elnök, és akkor nincs ukrán–orosz háború.”

Majd ezt az eszmefuttatást azzal egészítette ki, hogy Trumpgal van egy megállapodása arról, hogy fantasztikus, nagy ívű aranykorszak következik az amerikai–magyar kapcsolatokban, ami a mindennapokban, a „zsebekben és a családok költségvetésében” is érezhető lesz.

Szerinte Trump elnök megválasztásának köszönhető, hogy a magyar gazdaság „már most januárban egy repülőrajtot tudott venni, és neki-lendült”, és fantasztikus évet vár 2025-től. (Orbánnak ez a kijelentése és a 2025-höz fűzött reményei nagyon rosszul öregedtek, ma már rendkívül ironikusan hatnak.)

Orbán az amerikai elnök beiktatásának napján, január 20-án egy rövid videót tett közzé a Facebook-oldalán, amiben még ugyanez a töretlen optimizmus tükröződik: *„Donald Trump elnökségétől békét, nyugalmat, gazdasági fellendülést várunk. A világ meg fog változni, és ez a magyaroknak jó lesz.”*

A kormánypropaganda optimiz-musa még a független média és a független szakértők egy részére is átragadt. Még ezekben az egyébként megbízható forrásokban is lépten-nyomon találkozhattunk tavaly decemberben és idén januárban olyan állításokkal, hogy Orbán Viktor Trump elnök kiemelt európai partnere lesz, Orbán bármikor felhívhatja Trump elnököt, és kérhet tőle szinte bármit. Rövid időn belül jelentős magyar–amerikai megállapodás születik, lesznek komoly amerikai beruházások. Pillanatok alatt leveszik Rogánt a szankciós listáról, és újra

életbe lépnek a beruházásvédelmi, ill. a kettős adóztatást kizáró megállapodások. Hallani és olvasni lehetett olyan állításokat is, hogy ő fog közvetíteni Trump és Putyin között, sőt a két elnök első találkozásának a helyszíne is Budapest lehet. Volt, aki odáig ment, hogy még az EU vezetői is Orbánnál fognak kilincselni, és kérni kell a segítségét, ha el akarunk intézni valamit Washingtonban. Orbánt felértékeli, hogy különleges kapcsolatai vannak a világ három vezető politikusával: Trump, Putyin és Hszi Csin-ping elnökökkel. Az önámítás példái hosszan folytathatók, és láthatóan még a független vélemények sem tudták kivonni magukat teljesen ennek a hatása alól.

Orbánnál valamivel hamarabb jött el a független véleményalkotók keserű ébredése a magunk teremtette álmvilágból. Május 6-án a kijózanodás már Orbánt is elérte, amikor arról beszélt, hogy az amerikaiak leléceltek (ti. a béketárgyalásokból), és mi állunk, mint f... a lakodalomban. Állunk és csodálkozunk. Na de mi kellett ahhoz, hogy idejussunk?

Az első négy hónap mérlege

Hamar kiderült, hogy a dolgok nem a kormány optimista forgatókönyve szerint alakulnak. Az első jelentős és a nyilvánosságban is megjelent konfliktus a két fél között már február végén létrejött. Történt ugyanis, hogy a magyar kormány döntése alapján február 24-én hetven (más források szerint 78) TEK-kommandós megjelent a boszniai Szerb Köztársaságban. Megjelenésük azért is okozott nemzetközi megütközést, mert a látogatás célja tisztázatlan volt. A rejtélyt fokozta Milorad Dodik elítélt boszniai szerb

vezető nyilatkozata, aki pár nappal az esemény előtt, egy budapesti látogatást követően azt mondta, hogy nagyon fontos megállapodás született a magyar kormánnyal, amiről még nem beszélhet. A hivatalos és nehezen hihető magyarázat szerint gyakorlatozni és kiképzési feladatokkal érkeztek Boszniába a TEK-esek, de ennek a magyarázatnak nem sokan adtak hitelt, köztük az Egyesült Államok kormánya sem. A hírek szerint Rubio külügyminiszter egy telefonbeszélgetés során határozottan követelte a magyar kommandó kivonását, ami ezt követően 24 órán belül meg is történt. Ezután az amerikai külügyminisztérium egy közleményben is mindenkit figyelmeztetett, hogy ne avatkozzon be az egyébként is konfliktusos boszniai helyzetbe. A közlemény címzettje félreérthetetlenül a magyar kormány volt.

Március 7-én megérkezett az új amerikai ügyvivő, Robert Palladino, akit a kormány részéről üdvözléssel és megkülönböztetett tisztelettel fogadtak. Palladino sem maradt adósa a kormánynak, és szép szavakkal méltatta a két ország kapcsolatait és a két vezető közötti barátságot. Fülbemászó zene volt a kormányzati füleknek, amikor Palladino kijelentette, hogy visszatérnek a klasszikus diplomáciához, kerülik a nyilvánosságot, és nem kívánnak véleményt nyilvánítani az ország belső ügyeiben. Ehhez képest hideg zuhanyként érhetette a kormányt, amikor Palladino a Magyar Külügyi Intézetben április elején egy beszélgetés keretében ismertette az új amerikai adminisztráció elvárásait a magyar kormánnyal szemben. Palladino állítása szerint

az amerikai adminisztráció elvárja, hogy Magyarország többet költjön a védelmi kiadásokra, és ebben az Egyesült Államok hadiipari vállalkozásainak legyen kulcsszerepe. Hangsúlyosan beszélt az orosz energiafüggőség felszámolásáról, ezt nemzetbiztonsági érdekek nevezte, egyben jelezte, hogy az Egyesült Államok kész LNG-gázzal pótolni a kieső orosz energiát. Szóba hozta a nukleáris együttműködés fontosságát is, és ajánlotta, hogy amerikai fűtőanyagot használjanak Pakson, ennek biztosítására az amerikai vállalatok készen állnak. Egyúttal jelezte, hogy amerikai moduláris (azaz kis, helyi) nukleáris erőművek szállítására is lehetőség nyílik, és örülnének, ha Magyarország élne a lehetőséggel. Palladino nem hagyott kétséget afelől, hogy nincs ingyenebéd, a barátságnak ára van, amit a magyar kormánynak kell megfizetnie.

Trump elnök már a választási kampányában világossá tette, hogy súlyos vámokat kíván bevezetni a partnerországokkal szemben is. Bár a vámháború fókuszában Kína állt, a szövetségesek sem mentesülnek a vámok alól. Az első vámintézkedések éppen a két szomszédot, Kínát és Mexikót érintették, de április 2-án, a Trump által csak Liberation Daynek nevezett napon valóságos vámcunami következett, ami az EU-tagállamokat is súlyosan érintette. A bejelentés szerint alapból minden termékre 20 százalékos, míg a gépjárművekre és alkatrészekre 25 százalékos vámot kívántak kivetni. Bár a felháborodott reakciókat és a tőzsdei válságot követően végül a vámokat 10 százalékra csökkentették, de az autókra vonatkozó 25 százalé-

kot fenntartották. Mivel az Egyesült Államokba irányuló magyar export nagyjából 40 százaléka gépjármű és alkatrész, ez Magyarországot, azon belül pedig főleg a győri Audi gyárat nagyon érzékenyen érintette. Minden nyolcadik itthon gyártott autó korábban az amerikai piacra ment, és több mint százezer gépjárműmotor, sok akkumulátor és más alkatrész célországa is az Egyesült Államok volt. Egyes felmérések szerint az EU-tagállamok közül arányosan Magyarország a vámintézkedések harmadik leginkább hátrányosan érintett országa. Az Audi bejelentette, hogy felfüggeszti amerikai exportját.

Ezzel egy újabb lufi pukkadott ki. Korábban Orbán és Gulyás Gergely miniszter is azzal házalt, hogy mi majd kedvező különmegállapodást kötünk, és ránk az amerikai vámok nem vonatkoznak. Akik kicsit is értették az EU működését, azok persze tudták, hogy az EU-nak közös kereskedelempolitikája van, tehát egy ilyen különmegállapodás csak Magyarország kilépését követően értelmezhető. Természetesen nem is volt semmilyen kivételezés. Mi is azt kaptuk jutalomképpen, amit mások büntetésként.

Közben április 7-én megjelent egy amerikai kormányjelentés arról, hogy milyen tényezők gátolják az amerikai kereskedelmi kapcsolatokat a világban. Ebben a jelentésben Magyarországot megtisztelő módon 19 alkalommal említették meg, milyen kár, hogy kifejezetten negatív összefüggésben. Felrótták a magyar kormánynak a korrupciót, az irányított közbeszerzéseket, az amerikai vállalkozásokkal szembeni diszkriminációt. Ez meglehetősen kelle-

metlenül érintette a baráti magyar kormányt, a bírálókat élét azzal az állítással kívánták elvenni, hogy a jelentést még az előző adminisztráció állította össze, és ez is Pressman korábbi nagykövet megkésétt bosszúja. Bár a jelentés összeállításában valóban a korábbi adminisztráció játszott döntő szerepet, de ezt már az új adminisztráció hagyta jóvá és hozta nyilvánosságra azzal a céllal, hogy igazolja az amerikai vámok jogosságát.

Az együttműködés egyik kiemelt pontja az ún. „békepolitika” volt. Orbán számtalan alkalommal elmondta, hogy amennyiben Trump maradt volna az elnök, nem tör ki a háború, de ő majd egy nap alatt békét terem, a béke neve Donald Trump. A kormány abban bízott, hogy az Európában elszigetelt és kiközösített orospártisága nagy szövetségesre lel Trump személyében. Egy ideig úgy tűnt, hogy ez a reménysége nem is alaptalan. Hamar kiderült azonban, hogy Trump elnöknek nagyhangú és magabiztos kijelentései ellenére nincs semmiféle konzisztens béketerve. Az álláspontja szinte naponta változott, és ezeket a változásokat nehezebb volt követni, mint egy flippergolyó mozgását. Az első meglepetés ezen a téren akkor érhetette a kormányt, amikor az ukránoknak nyújtandó EU-segélyt akarták megvétózni, és erre Rubio külügyminiszter erősen felszólította őket a vétó visszavonására, amit ez a szuverenitására annyira büszke kormány kénytelen volt engedelmesen teljesíteni.

Nagyobb sokkot okozott az, amikor Trump vámokkal fenyegette meg Oroszországot, azt ugyan még megpróbálták a kormánypropagandában

úgy magyarázni, hogy ezek békevámok, ellentétben az európai háborús vámokkal, de az már végképp nehezen ment le a kormány torkán, amikor Trump elnök magas másodlagos vámokkal fenyegette meg az oroszoktól energiát vásárló országokat, köztük Magyarországot is.

Orbán április 23-án egy pilisvörösvári fórumon újból szóba hozta, hogy Trump elnök rendszeresen kérdezgeti, mikor lépünk már ki az EU-ból, de ő erre azt válaszolja, hogy ez jelenleg még nem érne meg nekünk. Talán akkor, ha lenne valamilyen ellenajánlat. Jótekonny homály feddi, hogy milyen ellenajánlatra gondolt.

Az igazi mennykő május 2-án csapott le, amikor Trump elnök bejelentette, hogy kiszáll a béketárgyalásokból, és engedélyezte az újabb fegyverszállításokat Ukrajnának. Erre reagált csalódottan Orbán Viktor Ráckeven május 6-án: „Nem akarom az amerikaiakat sem megbánni, meg önöket sem, de hát azért az amerikaiak leléceltek ... *Mi meg európaiak ott állunk, mint ... a lakodalomban. Nézelődünk. Most ez micsoda?*”

Szerény sebtapaszt volt ezekre a sérülésekre, hogy április 15-én Rogán Antal nevét eltávolították a szankciós listáról. Ez sem úgy történt, ahogyan a kormány szeretne volna, mert nem azzal az indokkal távolították el a listáról, hogy alaptalanul került oda (a leköszönő Pressman nagykövet kicsinyes bosszújaként, ahogy ezt a kormány kommunikálta), hanem az Egyesült Államok nemzetbiztonsági érdekeire hivatkozva. Tehát nem azt állították, hogy Rogán ártatlan, hanem azt, hogy magasabb politikai érdek fűződik a levételhez, mint a fenntartáshoz.

Trump megválasztását követően azt kommunikálta a kormány és propagandája, hogy Rogán Antal heteken belül lekerül a listáról (végül három hónap után történt meg), és hamarosan új beruházásvédelmi és kettős adóztatást elkerülő megállapodás aláírására is sor kerül. Ráadásul fél éven belül egy átfogó gazdasági egyezmény is születik a két ország között, és ez egy új aranykor hajnala lesz. Ebből csupán Rogán Antal kelletlen levétele valósult meg, a két megállapodás újratárgyalásáról azt nyilatkozták az amerikaiak, hogy nem időszerű, az átfogó gazdasági megállapodásról sincs semmi hír, pedig már négy hónap eltelt. Nem-hogy az új amerikai nagykövet kinevezésére, de még a megnevezésére sem került sor, pedig már jó néhány nagykövetet megneveztek, például a szomszédos Szlovákiába küldendő nagykövetet is. Palladino ügyvivő delegálása arra utal, hogy még jó ideig amerikai nagykövet sem lesz Budapesten.

Itt tartunk most, és már érzékelhető a csalódás a kormányzati kommunikációban: nem erre számítottak.

Mivel magyarázható az, ami történt?

A kézenfekvő magyarázat az, hogy Orbán Viktor már elveszítette a közvetlen kapcsolatát a valósággal, realitásérzéke meggyengült, egy párhuzamos univerzumban él és délibábokat kerget. Ez nagyjából igaz is, de nem ad mindenre magyarázatot.

Kétségtelen, hogy Orbán számára a két amerikai elnökjelölt közül Trump volt a kedvező, sőt az egyedül elfogadható opció. Nem vitás, hogy Kamala Harrisszel és a demokrata adminisztrációval rend-

szere még sokkal rosszabbul járt volna. A csalódás ellenére számára Trump elnökségének mindenképpen van egy nagy előnye: megszűnt az a nyomás, ami a korábbi adminisztráció részéről ránehezedett a jogállamisági problémák és a magyar demokráciadeficit kapcsán. Ilyen értelemben mindenképpen nyertese Trump megválasztásának. Csak-hogy ő ennél sokkal többet remélt és főleg ígért híveinek. Mindaz, ami ezen a szerény, csak számára, ill. a NER számára értékes nyereségen túl van, meghíusulni látszik.

Orbán és kormánya eltúlzott illúziókat táplált Trump második elnökségével kapcsolatban, és törvényszerű a csalódás. Félreértették Trump narcisztikus személyiségét, és ez a félreértés megcsalta őket. Odáig jól mérte föl a helyzetet Orbán, hogy Trump fogékony a hízelgésre, szüksége van az ajnározásra. Ezzel Orbánnak sikerült abban az időszakban közel kerülnie Trumphoz, amikor ő nehéz küzdelmet folytatott az igazságszolgáltatással és a közvéleménnyel, és neki erre a szolgálai hízelgésre nem csupán politikai, de lelki okok miatt is nagy szüksége volt. A kampányban különösen jól jött Trumpnak, sokat hivatkozott is rá, hogy van egy hivatalban lévő miniszterelnök, aki csodálja őt, dicsőíti, azt mondja, hogy ő majd egy nap alatt békét teremt.

Azt viszont Orbán és csapata nagyon benézte, hogy épp e személyiségtípusból adódóan, Trump a megválasztása után, már nem érez semmiféle hálát Orbán iránt. Orbán előnye mostanra elpárolgott, mert most már sok kormányfő udvarol Trumpnak és keresi a kegyét, Orbán elveszíti a jelentőségét Trump

szemében. Láthatóan van új európai kedvenc Giorgia Meloni személyében, de kedveli Macron elnököt is, legutóbb már Von der Leyenről is azt mondta, hogy fantasztikus ember, nagyon kedveli őt (igaz, szinte szó szerint ezt mondta az új szír diktátorról is). Orbán kivételezettsége megszűnt, sőt bizonyos értelemben már tehetetlenség Trump számára, egy népszerűtlen troublemaker, akivel még az ő táborában sem mindenki ért egyet.

Az is komoly tévedés volt, hogy Orbán magának közvetítő szerepet tulajdonított vagy legalábbis remélt. Erre Trumpnak egyáltalán nincs szüksége. Akivel akar, azzal tud közvetlenül is tárgyalni, de ha mégis szüksége lenne erre, akkor bőven választhat azok közül, akiknek Orbánnál lényegesen nagyobb presztízse, befolyása van.

Itt tehát levonható az a tanulság, hogy rossz helyzetértékelésből indult ki, és ebből szükségszerűen rossz következtetésekre jutott. Eltúlzott, illuzórikus várakozásai voltak, ezekkel a közvéleményt is ámította, ami egy ideig sikeres volt, de

mostanra éppenséggel nagyon visszaütni, mert már mindenki számára világos, hogy hitegették és becsapták őket, mert az eltúlzott remények nem teljesülnek.

Abban a tévhitben, hogy az Egyesült Államokkal a háta mögött nyugodtan indíthat mindennél durvább támadást az Európai Unió tagállamai, intézményei és saját polgárai ellen, most az a veszély fenyegeti, hogy a két szék közt a pad alá eshet. Miközben mélyponton vannak a kapcsolatok az EU-val, és ezt most tudatosan tovább rombolja a gyűlekezési törvény korlátozásával, a szuverenitásvédelmi törvénnyel, az ún. „átláthatósági törvénnyel”, ami valójában a civil társadalom elleni frontális támadás, alkotmánymódosítással az állampolgárság felfüggesztéséről és az Ukrajna csatlakozásáról tartandó „népszavazással” stb., az általa remélt amerikai felmentő sereg nincs sehol.

Bibó István korszakos jelentőségű tanulmányának konklúziójával szólva újból zsákutcába vezették Magyarországot a vezetői, mint korábban már annyiszor.

Gáldi Vinkó Andi Paradisco című sorozatából

Temetetlen holtak

Orbán gazdaságpolitikájának változásai

A cím azt sugallja, hogy Orbánnak a „*Folytatjuk!*” egyszavas programhirdetésén kívül volt kiforrott gazdaságpolitikája, amely megváltozott 2022-től, miután immár negyedszerre megszerezte a korlátlan hatalomgyakorláshoz szükséges parlamenti kétharmadot. Érdemes ezért megismerni azzal, hogy mi is volt az alapképlet. Legalábbis azonkívül, ahogyan annak lényegét Bill Clinton 2014-ben világosan összefoglalta: „*Ő (Orbán) szereti a tekintélyelvű kapitalizmust, de ezzel valójában csak azt mondja, hogy soha nem akar kiszállni a hatalomból.*” Majd hozzátette: „*Általában ezek a fickók örökre [a hatalomban] akarnak maradni, és pénzt akarnak keresni.*” Megelőlegezve a végkövetkeztetést, sietősen előrebocsátom, hogy miért érzékelhető a követett gazdaságpolitikában a változás. Három okra vezethető vissza: 1. nem számíthat többé azokra a forrásokra, amelyekkel eddig a választásokat besöpörte, ahogy a 2022-es választást a GDP 10 százalékat elérő többletkereslet finanszírozásával nyerte meg (a tervezett 3 százalékkal meghaladó államháztartási többlethiány, 3 százaléknyi MNB-vagyonszerzés; 3 százaléknyi EU-transzfer); 2. a „kiköltekezés” szükségszerű következményeként bekövetkezett drámai mértékű áremelkedés és hiánynövekedés 2023–24-ben stagnálásba torkolló

költségvetési és monetáris politikai megszorításokat kényszerített ki; 3. a nem várt politikai versenytárs (Magyar Péter) belépése miatt minden eszközzel fenn kell tartani azt a látszatot, hogy az ország gazdasága eldöcög, amihez „új férfi” (Nagy Márton), nyersebb, agresszívebb stílus kell.

Gazdaságpolitika 2022 közepéig

A polgári demokráciákban a kormányzati gazdaságpolitika eredményességének mérésekor a gazdasági jólét változását vizsgáljuk, amihez az Arthur Cecil Pigou *A jólét közgazdaságtana* című híres művében szereplő kétféle megközelítést vesszük alapul. Eszerint: nő a gazdasági jólét, ha a) a nemzeti jövedelem anélkül növekszik, hogy a jövedelemeloszlás romlana (a szegények jövedelme mérséklődne), illetve b) a jövedelemeloszlás javul (a szegények jövedelme nagyobb lesz) anélkül, hogy a nemzeti jövedelem visszaesne. Igaz, a kormányok a választóktól a megbízásukat a pigou-i értelemben vett gazdasági jólét növelésére kapják, az Orbán-rendszer azonban a pigou-i értelemben nem vizsgálható, mert bár a nemzeti jövedelem 2010 óta nőtt is, de a jövedelemeloszlás egyértelműen romlott. Ha tehát pigou-i értelemben nem nőtt a jólét, akkor az Orbán-rendszer a gazdasági jólét növelése helyett nyilvánvalóan más célokat követett.

A gazdaságpolitika fő vonásai

Az Orbán-rendszer működésében hat fontos politikai-gazdaságpolitikai cél megvalósulása látszik. Mindegyiket az jellemzi, hogy nem a makrogazdasági fundamentumok szintjén is látható javulás a valóságos cél, megfordult a célok és a megvalósításukhoz használt eszközök közötti viszony. A valóságos politikai célok megvalósíthatóságának eszközévé „alacsonyodott le” az esetleges, gazdasági mutatók szintjén is mérhető javulás. *Magyarországon minden fordítva van, ez az orbáni gazdaságpolitika lényege.* A követett politikai-gazdaságpolitikai célok ugyanakkor nagyon határozott hierarchikus rendbe illeszkednek. Ezek sorrendje a következő:

1. *A gazdasági önkényuralom megvalósítása, ehhez meg kell őrizni a senkitől sem befolyásolt, senki által nem ellenőrzött szuverén kormányzati gazdaságpolitika folytatásának lehetőségét.* Ehhez formális és tartalmi követelmények teljesítésére volt szükség. A formális feltételek között az első megszabadulni a külső befolyástól, mint amit a Nemzetközi Valutaalap (IMF) vagy az európai unió (túlzott államháztartási hiány miatti) beavatkozás jelenthetett. A belső, hazai befolyásolástól való megszabadulást az Orbán-rendszer háromféle módon érte el: a) a költségvetések kormány általi módosítási korlátjainak eszement magas szintre emelése, így a kormány az Országgyűlés jóváhagyása nélkül képes módosítani a költségvetést annyiszor és akkor, amikor csak akarja; b) a költségvetéseket olyan korai időszakban fogadják el, amikor a várható gazdasági tendenciákról még nincs semmilyen információ; c) azoknak

az intézményeknek (Költségvetési Tanács, Állami Számvevőszék, független jegybank) a kiüresítése, vagy vezetőiknek hűségese, lábhoz szoktatott emberekre cserélése, akik hatáskörükénél fogva szót emelhetnének a politika hiteltelensége vagy hazardőr jellege miatt. A formális szabályok átírása mellett kifelé a fizetési mérleg, befelé az államháztartás mérlegének a kézben tartása a tartalmi feltétel. Ehhez az szükséges, hogy a miniszterelnök a mutatók betartását szem előtt tartó (ezért látszólagos) költségvetési vasfegyelmet kényszerítsen ki, amíg a hatalma fenntartását ez szolgálja. Ennek a vasfegyelemnek a fenntartása érdekében visszaszorítson minden – nem saját hatalmának a megtartását szolgáló – költségvetési igényt, hogy annak a teljesítése ne idézze fel az ikerdeficit (egyidejű költségvetési és fizetési mérleg hiány) veszélyét, a fegyelmezetttség látszata elaltassa a hitelminősítők éberségét.

2. *A közpénzek feletti korlátlan, korlátozásmentes és minden ellenőrzéstől mentesített – ezért egyszemélyi – kormányzati rendelkezés megszerzése.* A már említett külső és belső kontroll (IMF, EU, Országgyűlés) kikapcsolása mellett arra is szükség van, hogy a hatáskörök folyamatos centralizálásával (önkormányzatok, Akadémia, oktatási intézmények), továbbá az Alkotmánybíróság hatáskörének megnyirbálásával, az államháztartás vitelére vonatkozó törvény átírásával a kormány és személy szerint a miniszterelnök gyakoroljon minden döntési jogot, hogy ő hagyja jóvá az árakat és szabályozza a pénzáramlást az előre kiépített, baráti csatornába. A közvetlenül kormányzati hatáskörbe tartozó

döntések uralása mellett (költségvetési és jövedelempolitikai célok és megvalósításukra szolgáló eszközök feletti korlátlan rendelkezés) a pénzpolitika uralása is a miniszterelnök által a Magyar Nemzeti Bank élére kinevezett jegybankelnök személyének és az általa követett monetáris politikán keresztül az Orbán-rendszer jellemzője. Nincs fék vagy ellen-súly a gazdaságpolitika területén se, ugyanarra a srófra jár a költségvetés-politika, a jövedelempolitika és a pénzpolitika irányítóinak az esze kereke, hiszen a kereket a miniszterelnök forgatja.

3. *Az ország jövedelmeinek és vagyonának Orbán és politikai családja javára történő újraelosztása.* Ennek a legfontosabb és a közönség számára sokáig rejtett eszköze – amíg azok háborítatlanul és kiszámíthatóan a rendelkezésre állnak – az Európai Uniótól származó transzferek ellenőrzés nélküli felhasználása, ami a) a gyorsabb gazdasági növekedéshez pótlólagos keresletet teremt; b) mérsékli az államháztartási hiányt, mivel az állami beruházások fő (majdnem egyetlen) forrása; c) a devizatartalék ingyen feltöltésének az eszköze; d) a devizatartalékon keresztül az MNB számára a kreatív nyereségképzést biztosítja (ld. MNB-alapítványok). Az uniós transzferek legfontosabb funkciója, hogy tompítsák az elszivárgó közpénzek miatt támadt új költségvetési hiányba kicsapódó kockázatát, és elfedjék, hogy hazánkban csak az Orbán-kliensek gazdagsága növekszik, miközben az arra rászorulók jövedelme legjobb esetben is nominálisan változatlan. Az uniótól származó transzferek mellett a hazai költségvetési felhalmozási, valamint dologi költségve-

tési kiadások – beleértve az önkormányzatok pénzgazdálkodását is – olyan „megcsapolása”, amelynek révén a kijelölt klienseknél hasznosul ezeknek a kiadásoknak – jórészt árdrágítással beszerzett eszközök árán – egy előre elgondolt és ellenőrzött végrehajtási csatornába terelt hányada (Mr. 20 százalékok).

4. *A választók többsége és a képviselők kétharmada feltétel nélküli támogatásának a megszerzése és megtartása.* Ennek előfeltétele a rafinált szavazatvásárlási rendszer, aminek egyik eleme a gyermekkedvezmény-nel kombinált egykulcsos adórendszer felhasználása, ez a választók közötti megkülönböztetés egyik eszköze, hiszen a nagyobb jövedelmű választók javára csoportosítja át az adómentes jövedelmet, a másik a kormány szociálpolitikájától tartósan függő társadalmi csoportok függőségben tartása, akiknek a megélhetése a segélytől, a nyugdíjemeléstől és a közmunkában való részesedéstől függ. Végül annak a közpénzelosztási hálózatnak a működtetése, amelynek révén a Mr. 20 százalékok közötti visszaosztási rendszer által a szavazók tehetősebb részének a táborban tartása megvalósul, sőt az ebben az elosztási hálózatban közvetlenül nem részesedők is hallgatásba burkolódnak, mert abban a reménykednek, hogy egyszer ők is feliratkozhatnak a 20 százalékosok táplálékláncának a listájára.

5. *A piaci szereplők közötti dualitás újratemtése* a korábban semleges vállalati adórendszer különadókkal megtűzdelt, tehát megkülönböztetésre alkalmas elvonási (szabályozási) rendszerre cserélésével. A kibocsátásukat a *hazai piacon értékesítő vállalatok* sajátos külön-

adókat fizetnek (regálé jövedelmek lefölözése), míg az exportpiacra termelőket pedig ún. stratégiai megállapodásokkal terelik a karámba. A különadóztatásnak a végeredménye az lehet, hogy a különadókkal sújtott cégek tulajdonosai esetleg hajlandók átadni a cégeket, hogy Orbán politikai családtagjai (pl. Gránit Bank – Tiborcz; Auchan – Jellinek; Magyar Külkereskedelmi Bank (MBH), Matolcsy és Mészáros család) szerezzék meg ezeket, így az Orbán-rendszer haszonélvezőit nemcsak az adórendszer segíti, hanem abból is ők húznak hasznot (járadékjövedelmek), amikor a magyar háztartások a (világ)piacnál drágább szolgáltatásokat kénytelenek az Orbán politikai családjához tartozó cégektől vásárolni (energia, kiskereskedelem, telekommunikáció, bankszolgáltatások).

6. *A jelen priorizálása a jövőbeni következmények semmibevétele.* A gazdaságpolitika középpontjában a jövedelmek fogyasztásra fordítása (GDP növelése) és nem a megtakarítások elősegítésével a holnapi befektetések szolgálata áll, ezzel a polgárok saját jövőjükért való felelősségének az eszközei is megszűnnek. Ennek egyenes következménye államtól-kormánytól való függőségük növekedése, aminek eredményeképpen prózaian egyszerűen a megtakarításaikat a kormány által kedvezményezett, forgalmazott pénzügyi eszközök vásárlásával (kötvények) az államháztartási hiány finanszírozása zabálja fel.

A „kábitás trükkje”:

a közönség, az elemzők,

a hitelminősítők megfélemlítése

Orbán gazdaságpolitikája a Kádár-korszakban megszokott félrevezetésre, a kábitás trükkjeire épít. Az

elemzői, hitelminősítői rokonszenv megnyerése érdekében már első kormányzása (1998–2002) idején látványosan szakított a szocialisták – Kádártól örökölt – gazdaságpolitikai lüktetésével, az első időszakban (a Covid-járványig) nála a költségvetés, vagy a fizetési mérleg nem a Stop-Go ciklikusságát tükrözte, mert egyfelől „ráült” a Bokros-csomag utáni öt bő esztendő hatásos következményeire, másfelől Surányi jegybankelnöksége és Járai pénzügyminisztersége mellett könnyebb volt elhitetni a költségvetési szigorúságot az „évelő” kétéves költségvetés trükkje ellenére, végül beindult a gazdasági növekedés az Európai Unióhoz való csatlakozás és a Clintonnak köszönhető nemzetközi konjunktúra miatt, így az erőforrások túlzott igénybevételének (a mérlegek romlásának) a hatását az Orbánt követő Medgyessy-kormány szenvedte el.

Ha a kádári kábitás helyett a könnyörtelen igazmondáson, a valóságos helyzettel való szembenézésen alapuló és gyakorlatias programmal kezdődött volna a rendszerváltás hazánkban is – ahogy a Balcerowicz-program alatt Lengyelországban –, akkor ma nem az Orbán keresztapaságával vezetett oligarchák uralkodnának rajtunk, összecsiszolt maffiaállamukat működtetve. A rendszerváltást követően bekövetkezett első komoly megrázkódtatás: a taxissztrájk sem a piaci viszonyokkal való szembenézést kényszerítette ki, hanem fenntartotta az illúziót, hogy elég, ha „könnyű álmokat ígérő”, a korábbinál jobb kormány jön. Tovább folytatódott a közönség kábitása, ami az adófizetőkre terítette szét a rendszerváltás terheit és újra osztársadalmi szintre emelte a

csalást. A rendszerváltás a Kádár-rendszer által zsellérből városlakóvá, háztájizó-géemkázó-kalákázva építő szocialista kispolgárrá felemelt tömegek számára a lesüllyedést és nem a sokak által, együtt átélt szabadságot, a saját erőfeszítéssel elért felemelkedés jogos büszkeségét hozta. Ellenkezőleg a szocializmus évtizedeiben kinevelt, jutalomfalatkák reflexéhez szoktatott tömegek elvesztették a tájékozódást, mert „kiment alóluk” a tsz-ben vagy a gyárban, a vállalatnál építgetett hamis közösség, ezért az elvesztett közös iránytű pótlásaként reflexszerűen váltottak át szüleik hamis, nacionalista ideológiájára, dühödten kezdtek – magukon kívül – keresni a bűnbakot, azt támogatták, aki „könnyebb álmot”, békés átmenetet vagy radikális tetemrehívást, kárpótlást ígért elvesztegetett éveikért. A politikai pártok ezt megérezve az adófizetők pénzéből osztogatva „drogkartelleket” alapítottak, és az egyetlen évig igazmondást hirdető és valóságos rendbetételt végrehajtó Bokros-program kivételével elutasították a tartózkodást a közönség kábításától, sőt Bokros lemondását követően azonnal versenyfutásba kezdtek a közönség folyamatos bódulatban tartásáért. Pedig a Bokros-program egyetlen éve is egy egész fél évtizedre aranykorszakot eredményezett, meghozta a régen várt makrogazdasági sikert: gyors növekedést, az egyensúly javulását, az infláció és a munkanélküliség mérséklődését. A *Bokros-csomag* rövid időre, de a rendszerváltás által kínált „lehetőségek ablakához” (window of opportunity) képest *megkésve felvillantotta a leszoktatás lehetőségét* a pénzosztogatás formájában adagolt kemény és a lágy drogok-

ról. A kijózanodás kínjait senki sem szereti, a választók sem. A tömegek érdeklődésétől látszólag fényévnyi távolságra lévő absztrakt kategóriák csak a hitelezőkből váltottak ki elismerést, még a programot felvállaló miniszterelnök, Horn Gyula számára se jelentettek túl sokat, neki azonnal fontosabb volt az idősök ingyenvonatozása, az ígéreteiből nehezen kifejejtett ingyenrepülés az idősök számára. És még hol volt akkor a 13. havi nyugdíj...

A pártok közötti ígéretversenyben élenjáró szocialistákat (először Horn Gyula 3,60-as kenyere, 60 éven felüliek ingyenes utazása, majd Medgyessy jóléti rendszerváltása) szinte azonnal követte Orbán Viktor, aki immár öt cikluson át tartó uralkodása alatt a szocialisták könnyű drogjai mellé valódi kemény drogokat adagolt. Ez nem a szabadon engedett vadkapitalizmus, ez a kényúr ösztönei által diktált rablás, ami a feudális anarchiát ötvözi az államkapitalizmussal. Orbán leszámolt a szolidaritással, és ehhez szétszerelte a társadalombiztosítást, mérsékelte a szegények támogatását, a jövő iránti felelősség teljes megsemmisítése az oktatás szétverésével és az erre fordított források csökkentésével folytatódott, ám a jövő iránti felelőtlenség teljes betetőzése a rezsicsökkentés, ami leszoktat a takarékoságról, a klímakatasztrófa elkerülésére törekvéstől és a szegények támogatásáról, a piaci viszonyok tudomásulvételéről. A rendszerváltás után a szocialisták – éppen, mert a rendszerváltás során kénytelenek voltak elismerni a magántulajdon elsőbbségét – tiszteletben tartották a mások tulajdonát, és nem nyúltak a kommunizmus idején magától érteendő eszközökhöz, a vállalati jövedel-

mek radikális átcsoportosításához, a vagyondézmához, az árak szigorú szabályozásának a fegyveréhez. Amikor a szocialisták újraindították a község kábítását, ehhez az adófizetők pénzét: a költségvetés markecolását használták, vagy a közteherviselés helyett kedvezményes adókat vetettek ki (pl. minimálbér nem adózik), vagy a költségvetés terhére nagyobb támogatásokat vállaltak (pl. 13. havi nyugdíj). Miután nem volt arra módjuk, hogy az Európai Unió adófizetőitől származó uniós transzferekből finanszírozzák nagylelkűségük árát, így éves költségvetéseik súlyos deficitet, az államadósság gyors felfúvódást mutatott. Ennek a következményeként vált Magyarország Európa visszaeső fiskális alkoholistájává.

Orbán hatalomra jutását a gazdasági összeomlástól való félelem segítette elő, mert az immár fél évszázada a hazugságok kábításával, az egyre zaftosabb jutalomfalatkák adagolásával lavírozó hatalom a 2008-ban bekövetkezett világpiénzügyi válság miatt a hirtelen elapadt hitelek nyomán partra vetett halként fuldoklott, kénytelen volt haladéktalanul visszavenni a korábban kiosztott cukorkákat (13. havi köztisztviselői jutalom, 13. havi nyugdíj, bérek befagyasztása). A gazdasági összeomlás eltűlésével Orbán megszerezte a hatalmat, már országglása első heteiben hirdette, hogy attól, hogy ő és oligarchái kerültek hatalomra zavartalanul folytatódhat a kábítás, a pénzeszsákok az ő szavára kinyílnak újra, ennek szellemében radikális adócsökkentéssel pörgeti fel a gazdaság elakadt motorját. Azonban beleütközött a hi-telezők, az Európai Unió szigorú elutasításába, ezért kénytelen volt azt színlelni, hogy ő aztán leszoktatja az

államot a „fiskális alkoholizmusról”. A nagyotmondásban nem csak gazdasági minisztere, akkori jobbkeze, a magát „Erhardnak képzelő” Matolcsy György szállította a 19. század végének, a 20. század elejének államférfiairól elnevezett terveit (ld. Széll Kálmán- vagy Magyary Zoltán-program), hanem a hordóról való szónoklásban az elismert üzletember, a néhai Demján Sándor is segítségére sietett. A fiskális alkoholizmusról való leszoktatást azonban eleinte nem merte a „megszorításokkal”, a támogatások, kiadások durva visszanyesésével elérni, helyette a vállalatokra, elsősorban a magyar belső piacon működő, többnyire külföldi kézben lévő vállalatokra terhelte kölönadók fegyverét alkalmazta. Ez olyan büntető adófajta, amelyeknek együttes mértéke több, mint a vállalatok által fizetett összes profit utáni adó, amivel Orbán két üzenetet is megfogalmazott. Az első: vagy fizetsz, vagy eladod a tulajdonodat (annak, akinek én szeretném), a második: mostantól a miniszterelnök a Róbert bácsi, akivel jó lesz jóban lenni. Ennek a folytatása volt az energiahordozók világpiaci árának jelentős mérséklődése idején a kormánynak, azaz Orbánnak köszönhető árcsökkentés, amit rezsicsökkentés formájában vezettek be, folytatva a Kádár-rendszer jótékonykodását a kábítás ezer trükkjével. Persze azért a fiskális alkoholizmus se merült feledésbe, mert a Covid miatt, a kiesett jövedelmek állami pótlása érdekében fella-zított európai követelményrendszert kihasználva, az állami költekezés – főleg a választásokra készülve 2021 második fél évétől – újra azokat az időket idézte, mint ami miatt a Bokros-csomagra hajdan sor került.

Baljós előjelek

2022-ig Orbánnak – szemben a szocialistákkal – szerencséje volt. Nyugat-Európa adófizetőinek pénzét vidáman markecolhatta, betömhetette a költségvetésben ütött lyukakat, amelyek a saját újraválasztása érdekében eszközölt pénzszerzés és oligarchái már „gránitszilárdságúra bebetonozott” ismétlődő jutalmazása miatt keletkeztek. Az Európai Parlamentben ezt azért nézték el, mert szükség volt a szavazataira, illetve számíthatott Európa másika, a jogállamiságot földgyaluvál romboló nagyobb méretű országa, a Kaczyński által vezetett Lengyelország szolidaritására. Az Európa északi „fukar” adófizetőit képviselő kormányoknak azonban elege lett Orbán évtizede folytatott és mind nyilvánvalóbb rablásából, pechére Európa két legfontosabb országában, Németországban és Franciaországban vele nem rokonszenvező kormányok jutottak hatalomra, végül Putyin Oroszországának agresszívítása egységbe kovácsolta Európát, amely nehezen tűri a háborús bűnös Putyinnal vidáman kollaboráló, pávatáncos Orbánt, meg az Európát fenyegető Trump legjobb tanítóját.

Sokan gondolják úgy, hogy az „alkotmányos jogállam”, a „fékek és ellensúlyok” rendszerének a széttúzása csak a lila gőzös, fővárosi kékharisnyák gondja, az közvetlenül egyáltalán nem érinti a közemberek hétköznapijait. Elfeledkeznek arról, hogy a jogállam intézményeinek a pusztító szőnyegbombázása miatt nincs és nem is lehet a polgároknak jogos követelésük arra, hogy befizetéseikért egészségügyi ellátást vagy öregségi nyugdíjat követeljenek, hiszen az Alaptörvény ma már nem

tartalmazza a társadalombiztosítás intézményrendszerét, amin alapulva járulékként járadékot lehetne követelni. Elfeledkeznek arról, hogy amikor a Magyar Nemzeti Bank nem tesz eleget annak az alkotmányos kötelezettségének, hogy védje a magyar fizetőeszköz vásárlóerejét, és a forint árfolyamának a lerontásához (az alacsonyan tartott kamatok által) járul hozzá, amivel a polgárok vagyonának (euróban kifejezett lakásárak) és fizetésének (euróban kifejezett órabérek) mérséklését, ugyanakkor a MNB „nyereségének” a növelését, majd annak alapítványokba tereklését végzi. Elfelejtik, hogy az is a jogállamiság szétverése, amikor a jegybank nyereséges, és nem fizeti be nyereségét a költségvetésbe, hogy a nyereségből létrehozott alapítványokban először a „közpénz elvesztése közpénz jellegét”, majd a pénz is elvesz kézen-közön, ezért az alapos gyanú erősödik, hogy bünszövegetben folytatólagosan követi el a hűtlen kezelést. Durvábban fogalmazva, amikor az MNB egyszerűen ellopja a polgárok pénzét, és éppúgy az alkotmányos jogállamot zúzza szét, mint a kormány, amelyik újabb és újabb ürüggyel rendkívüli felhatalmazást szerez a rendeleti kormányzáshoz. Elfeledkeznek arról, hogy az Alkotmánybíróság jogkörét alapvetően csorbító szabályozás, miszerint mindaddig nem vizsgálhatja a kormánynak a költségvetést érintő rendelkezéseit, ameddig az államadósság nem csökken a GDP 1/2-e alá, éppúgy elveszik az egyéni szabadságjogok védelmének a lehetőségét, mint a hajléktalanok nyilvános helyen való tartózkodását kizáró rendelkezések vagy a gyülekezési jog nyilvánvaló korlátozása.

A *Portfolio* egyik elemzője szúrta ki, hogy a magyar államadósság 2024 márciusától 2024 júniusáig 395 milliárd forinttal lett magasabb. Az államadósság alakulásának ilyen rejtegetése megtört egy harmincöt éves hagyományt. Németh Miklósnak, a hajdani magyar miniszterelnöknek az Országgyűlésben a magyar eladósodás mértékéről tett 1989. november 21-i drámai beszéde óta a hivatalban lévő magyar kormányok rendszeresen előre bejelentették – elsősorban az ÁAK útján – kölcsönfelvételi, állampapír-kibocsátási terveiket és azok végrehajtását. A *Portfolio* cikkírójától és nem az Orbán-kormánytól tudtuk meg, hogy az oroszok mellett a kínaiak is a spájzban vannak. A kínai kölcsön felvételéhez vezető eltitkolt tárgyalásokhoz hasonlóan a váratlanul Moszkvában Orbán által aláírt egyezmény híréből derült ki, hogy a paksi atomerőmű újabb két blokkal való bővítése révén az oroszok már a spájzban vannak, az új blokkokhoz az oroszok 10 milliárd eurós gigahitelt nyújtanak. Az orosz gigahitel lehívása mellett a magyar államadósságot már hízalta a kínaiak által építés alatt álló – soha meg nem térülő – Budapest–Belgrád vasútvonalhoz eddig felvett 341 milliárd forint összegű kölcsön. A két kölcsönrel a kínaiak felé fennálló kitettségünk közelíti a 2 milliárd eurót, ami persze lehetne akár annak is a jele, hogy a kormány kiegyensúlyozottan, minden irányból igyekszik pénzhez jutni. Ám valószínűleg az információk eltitkolása – hiszen a véletlenül felfedezett kölcsönről sem a feltételeket (például kamatot), sem a pontos hitelcél nem kötötték az orrunkra – arra utal, hogy a magyar költségvetés attól

próbál pénzt szerezni, aki az egyre nehezebb költségvetési helyzetben egyáltalán hajlandó rendelkezésre állni, illetve attól, aki nem ellenőrzi a pénz felhasználását. Az olvasók többsége azt is jól tudja, hogy a kínai hitel a piaci hüvelykujjszabály szerint nemcsak jóval drágább az alternatív forrásoknál (IMF, Világbank, Európai Beruházási Bank, az Európai Unió Újjáépítési kölcsöne), de súlyosabb feltételeket kell, hogy jelentsen. Emlékezzünk csak a kínaiak felé eladósodott országok nehézségeire, így a bányáik és kikötőik átadására kényszerült afrikai országokra, vagy éppen Albánia olajlelőhelyeinek vagy a görög pireuszi kikötőnek kínaiak általi megszerzésére. A „világrendszerváltásra” készülés jegyében egyre több, Orbán pereputtyát finanszírozó országról derül majd ki, hogy a magyar spájzban vannak (az oroszok, a kínaiak, azután az amerikaiak).

A 2022 óta bekövetkezett váltás fő vonásai

Az orbáni gazdaságpolitikának továbbra is elsődleges célja a gazdasági önkényuralom fenntartása és a megszerezhető közpénzek és közjavak Orbán családtagjai és politikai családja zsebébe juttatása. Újdonság azonban a bünszervezetben, folytatólagosan végrehajtott csalás és hűtlen kezelés alapos gyanújának a felkeltéséhez vezető leplezetlensége, a közönség elkábításának, az elleplezés módjának a brutalitása. Miután az Európai Parlament által a 2020-ban elfogadott *feltételelességi mechanizmusra* vonatkozó rendelet alapján 2021 óta „az uniós költségvetés fokozott védelmet élvez azokban az esetekben, amikor a jogállamiság

elveinek megsértése hátrányosan érinti vagy veszélyezteti az EU pénzügyi érdekeit”, az Európai Tanács és az Európai Bizottság 2022 decemberében felfüggesztette Magyarország uniós forrásokhoz való hozzáférését. Ebben a mai napig nincs változás, emiatt az Orbán-kormány elvesztette korábbi érdekelttségét, hogy a transzparencia, kiszámíthatóság és költségvetési fegyelem árán szerezhessen hozzáférést az európai pénzekhez. Ennek következtében a makrogazdasági mutatók terén elért javulás már az eszköz szerepét se tölti be, szinte teljes mértékben elvesztette jelentőségét. Csak addig számít a mutatók romlása, amíg a hitelminősítők nem értékelik le a magyar adósságot ezeknek a „lazaságoknak” a következményeként. Az új összetételű Európai Parlament és Bizottság sem engedett a jogállamiságból, nem hozta meg az Orbán által remélt változást, így az Orbán-kormány belenyugodott abba, hogy nem álcázhatja az európai adófizetőktől származó transzferekre alapozva gazdasági önkényuralmát és a közjavak magánzsebekbe történő átjátszását. Az „utolsó álcázási lehetőség” a 2022-es választáshoz időzített, a GDP 10 százalékat elérő többletkeresleti bomba ledobása volt. Orbán 2021 közepétől nem csak az államháztartás tervezett hiányát „tornászta fel” a másfélszeresére, ami így a GDP 6,2 százaléka lett, hanem az utolsó békeévben, amikor az uniótól még érkezett jelentős transzfert (a GDP kb. 2,5 százaléka) is felhasználta, sőt nem engedte, hogy a jegybank leállítsa a következő évekre a jegybank óriási veszteségbe torkolló (a GDP 3 százaléka) expanzív hitelezési politikáját. A 2022-es választási évben

mind a költségvetési, mind a jövedelempolitika, mind a MNB pénzpolitikája összehangoltan, csúcsra járt, hogy Orbán megtarthassa korlátlan hatalmát. Összességében a GDP 10 százalékat meghaladó többletkereslettel sikerült a választási évre 4,6 százalékos gazdasági növekedést produkálni, hogy ezt követően a „cőresz” általános időszaka kezdődik. 2022 közepétől az előző közel egy év alatt folytatott pénzszőnyegbombázás következménye az égre szökő áremelkedés és a kiugró hiány, ezért a költségvetési kiadásokban jelentős takarékosagra, a bevételi oldalon újabb adóemelésekre volt szükség.

Az EU pénzt már nem lehet „olajozásra” használni...

A 2022. évi, a GDP 6,2 százalékat elérő hiány, majd az áthúzódó hatások miatt a 2023-as 6,7 százalékos deficit után a romló folyamatok megállítására 2024-re eredetileg 2,9 százalékos hiányt terveztek, amiről azonban már a 2024. februári számok alapján kiderült, hogy lufi, és azonnal 4,5 százalékra emelték föl a célt. Ez a másfél százalékos hiánytervemelés is csak akkor látszott tarthatónak, ha azonnal törölnék (Lázár János ÉPÍTÉSI miniszter kezével) közel 800 milliárd forint (a GDP 1 százaléka) összegű beruházást, és júliusban újabb különadókat (védelmi hozzájárulás, devizaváltás tranzakciós illetéke) vezetnek be kb. 400 milliárd többletbevétel jegyében. A hazudozás persze nem ért véget, hiszen szeptemberben 130 pontban újabb kiadásokat töröltek. Ezek az intézkedések sem állították meg a romló folyamatokat, hiszen hiányzott az európai adófizetők eddig ingyen rendelkezésre állott pénze. A

módosított, felemelt hiánytervénél (a GDP 4,5 százaléka) magasabb 4,8 százalék lett a hiány.

Ha nincs olajozás, megáll a gép. Orbán újraválasztása, a 2022 tavaszán ránk köszöntött „országos boldogság” óta eltelt tíz negyedéből hat negyedév alatt visszaesés volt, és csak négy negyedévben volt – a KSH minden erőfeszítését latba vetett, ennek ellenére kínosan elhanyagolhatóan kicsi gazdasági növekedés (egyszer 1 százalékos, a másik három negyedévben pedig csak éppen hogy tizedszázalék, ami éppen felette a nulla százaléknak). Egyszerűbben fogalmazva, a magyar gazdaságban érzékelhetetlen a gazdasági növekedés, a jólét változása. A 2022-es szinten toporgunk akkor is, ha a GDP „árazását” a KSH az államadósság drámai növekedésének a megakadályozása érdekében gondos kézzel igazította (magas GDP-deflátor). Ám ennél fontosabb, hogy visszaesett minden iparág (ipar 3 százalék, építőipar 0,6 százalék, mezőgazdaság 10 százalék), és a szolgáltatások kibocsátása se robusztus, éppen, hogy a stagnálás feletti szinten (2 százalék) mozog. A lakossági fogyasztás se tért vissza a Covid előtti „békeállapothoz”, a közösségi fogyasztás a megszorítások miatt visszaesett, így nincs, ami húzza a gazdaság növekedését. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a belső kereslet visszaesése és a külső konjunktúra szerénysége nem indította arra a vállalkozásokat, hogy felhalmozással növeljék a kapacitásaikat, ami jól látszik abban, hogy a beruházások drámai (10 százalékot meghaladó) mértékben csökkentek, akkor szinte a csodával ér fel, hogy némi szerény növekedést ki tudott sajtolni a számokból a statisztika. A

külkereskedelmi mérlegünk is csak azért pozitív, mert bár az exportunk csökkent, ám ha nincs beruházás és fogyasztás, akkor nincs importnövekedés sem, és szerencsénkre az energiahordozók árának a mérséklődése is segíti az import mérséklődését.

Végtelen vergődés és összeomlás előtti hangos kiabálás

A gazdaság stagnálása állandósulni látszik, hiszen sem a keresleti oldalról, sem kínálati oldalról nincs semmilyen tényező, ami a növekedésre hatna. Keresleti oldalról, egyszerűen fogalmazva, annyira nincs pénz, hogy még az önkormányzatokat is megkopasztották (a pénzmaradványok begyűjtésével), vagy meg fogják kopasztani, hiszen az államkincstár beavatkozási jogának, kincstári biztosok kiküldésének az önkormányzati önállóságot sárba tipró rendszerének a bevezetése is újabb „padlóössprést” vetít előre. A pénzhiányra utal, hogy kiszáll az állam az MBH-ból, az OTP versenytársának szánt nagybankból: értékesíti kisebbségi tulajdonhányadát. (Persze, ez annak az előszele is lehet, hogy nem akar részt venni – a rossz nyelvek szerint – a haveroknak folyósított kölcsönök problémái miatt szükséges szanálásban.) A tényleges vásárlóerővel alátámasztott kereslet hiányában nincs valóságos keresleti hatás sem a lakosság, sem a vállalatok részéről. A tényleges pénz hiányát az akarnokság sem pótolja, hiszen semmi sem mozdul minden szóbeli intervenció ellenére, amiben Nagy Márton miniszterrel avanszálása óta nincs hiány. Részben fenyeget, részben a hosszú távú megtakarítások (önkéntes nyugdíj-

pénztárak) könnyelmű elköltésére ösztönöz, részben termelékenység javulásával alá nem támasztott nominál keresetnövelés érdekében erőszakoskodik, továbbá a kikényszerített árréscsökkenések révén a gazdaság egyre újabb vállalkozói csoportjait kényszeríti rá, hogy, költségeiket alig fedező árrésmérséklést hajtsanak végre, és ezzel járuljanak hozzá az „inflációellenes harchoz”. A kínálati oldalról pedig az eltorzított, monokultúrás elektromos autók gyártásához kapcsolódó akkumulátorgyártásra alapozott egyoldalú iparfejlesztés látszik befuccsolni. Igaz, az uniós pénzek kiváltása érdekében „keletre fordult” Orbán kormányának utazó nagyköveteként tízmilliárdokat elutazgató külügyminiszter újabb és újabb „skalpként” büszkélkedett a magyar piacra belépett akkumulátorgyárakkal, ami akkumulátor-nagyhatalommá tette Magyarországot nyersanyag, energia, víz és munkaerő nélkül. Igen ám, de az elektromos autók iránti kereslet, ezzel az elektromos autók piacának látványos összeomlása, de még inkább Orbán nagy pártfogójának, Trumpnak teljesen zavaros vámháborúja padlóra küldheti a növekedés megugrásával beharangozott ipart. Ennek következtében inkább negatív, mint pozitív hatású ösztönzést gyakorol a kínálat „felpörgetésére” a hatalmas költségvetési támogatást (eddig 1500 milliárd forintot, a GDP kettő százalékát) elnyelő iparfejlesztés. Kivételes szerencse, hogy a beruházásoktól való tartózkodás, a minden termelő ágazatban tapasztalható visszaesés még nem torkollott tömeges elbocsátásokba, így a munkanélküliség még nem nőtt. Igaz, a foglalkoztatottság is stagnál.

Régóta közismert, hogy Magyarország kicsi, nyitott gazdaság, amely akkor kapcsol magasabb növekedési fokozatba, ha piacainkon, így elsősorban az unióban erős a konjunktúra, és amennyiben nincs külső húzó hatás, akkor a magyar gazdaság is csak kornyadozik. Most a világgazdaságban se tapasztalható erős beruházási, növekedési kedv, a Trump vámháborúja miatti bizonytalanság felszámolta a beruházások beindulásához szükséges bizalmat, az orosz agresszió tartóssága pedig az unió irányultságát az eddig elhanyagolt fegyvergyártás irányába fordította. Magyarország számára ezekből az okokból levezethetően a külpiazi kereslet hatása lanya, így se kívülről, se belülről nem lehet a gazdaság motorját újra kiegyensúlyozott nagyobb sebességbe kapcsolni. Stagnálás és infláció, amivel Orbánnak szembe kell néznie, aminek a kezeléséhez a parancsolgatás, a „tenger megkorkbácsolása” nem sok jóval kecsegtet.

Az államháztartás helyzetét kiszámíthatatlanná teszik a Nagy Márton-féle rögtönzések éppen úgy, mint az előrehozott választásikampány-ígéretetek, így a közteherviselés reformkori eszméjét a tűzre hajító, teljesen megalapozatlan, a gyermekvállalási kedvet jelző születésszám-alakulás mélyrepülésével szembeállítható a többgyermekes anyák egész életre szóló adómentessége, aminek nemcsak az aktuális hiányra, de a jövőben fizetendő nyugdíjak finanszírozásához szükséges források előteremtésére lesz komoly negatív hatása. Az államháztartási hiány finanszírozására korábban kibocsátott, most lejáró kötvények megújítása az emelkedő inflációs várakozások miatt megdrágul, így

az elsődleges egyenleg javításának a lehetősége elenyészik, ami veszélyezteti a „túlzott hiány miatti eljárás” kiszámítható befejezését. A legrosszabbkor robbant be a Matolcsy György vezetése idején az MNB alapítványok által folytatott korrupció és hazardírozó gyakorlat sokakat megbotránkoztató botránya, amely csak azért nem vezetett a forint árfolyamának végzetes megbillenéséhez, mert az új jegybankelnök belépésekor tett határozott tisztogatásra utaló programja megállította ezt. Persze a legfelső politikai körökhöz vezető találgatás, meg a hazardírozó költségvetési politika, Nagy Márton szinte azonnal lelepleződő hazudozásával tetézve előbb-utóbb a pénzügyi stabilitásra is kihat.

Miután a Magyar Nemzeti Bank által a dübörgő növekedés idején a kifejezetten észszerűtlen növekedés plusz nevű hitelprogram teljesen feleslegesen felkorbácsolta a hitelkeresletet, emellett a bankjaik által már tovább nem hitelezhető vállalatok által kibocsátott vállalati kötvényeknek a jegybank általi megvásárlása (kötvénnyvásárlási program) révén a maradandó hatás oda vezetett, hogy a jegybank 2023. és 2024. évi összesített vesztesége elérte a GDP 3 százalékát, így monetáris stimulusra sincs kilátás. A kifejezetten bicskanyitogató agresszivitás egyetlen hatása, hogy az áremelkedés üteme a 2023. évi Európa-rekord, majd a 2024. évi csillapodás után, az Európa első helyezettjének helyére repítette Magyarországot. Minden mutató százalmas: a gazdasági növekedés, az áremelkedési ütem, az államháztartás hiánya, a jegybank mérlegének megbillenése, a fogyasztás és az állóeszköz-felhal-

mozás, a fizetési mérleg pedig attól pozitív (még), mert „vasárnap, illetve a vásári napokon” a bolt zárva tart. Összefoglalva az Orbán-kormány 2022 utáni, erőszakos, agresszív növekedést hajszoló „új” gazdaságpolitikája totális csőd a makrogazdasági fundamentumok szintjén, és totális csőd a hivatalból győztessé tett, de önerőből a piacon megélni nem tudó nagy vállalatok, a versenygazdaság, a mikrogazdaság szintjén is.

Eddig a világgazdaságban a romló kilátású, romló besorolású gazdaságok számára is volt – igaz, nem éppen olcsón – elérhető pénz. Ez a helyzet változóban van, amit egyrészt a meglóduló fegyverkezés, az orosz–ukrán háború békébe történő átfordulásának bizonytalansága, a Trump által kezdeményezett kereskedelmi háború együtt fordít át a recessziós irányba. Ebben a helyzetben egyre nagyobb erőfeszítéssel lehet a magyar gazdaságot a felszínen tartani. A gazdasági ellehetetlenülésnél az erkölcsi ellehetetlenülés a komolyabb hatású. Az agresszor Putyin által megtámadott Ukrajnától való elfordulás, Trump kritikátlan támogatása eddig még ezt a hullarablói mentalitást sem tette kifizetődővé. Nem kell sokat ismételni Teleki Pál búcsúlevelének jól ismert vádjait: *„Hullarablók leszünk! a legpocsékabb nemzet.”* Ez tükröződik a forint árfolyamának viszonylag magas szinten történt beragadásában, sőt a volatilitásban is. Persze, az is igaz, hogy egy Putyin vagy Trump vazallusává szegődő ország felszínen maradása csupán néhány milliárd dollárból megoldható. Az unió szétverése pedig a világ újrafelosztására törő mindkét hatalomnak megéri.

„A humán tudományokat olyan lábtörlőnek tartják, amibe bárki beletörölheti mocskos bakancsát”

Beszélgetés Zsoldos Attilával

Társadalomtudós az, aki ellenszenvesen szenvtelen módon írja le, amit lát, ezen viszont Zsoldos Attila történész, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Filozófiai és Történettudományok Osztályának korábbi osztályelnöke szerint a mindenkori politikai hatalomnak, amelynek lehetnek saját szempontjai, nem érdeemes megsértődnie. Bár az akadémikus szerint a bölcsészettudományok lejjebb csúsztak a ranglétrán a tudományok hierarchikus világában, a szélesebb közönség érdeklődése jottányit sem csökkent a történettudomány iránt. Más kérdés, mondja, hogy a mai iskolai történelemkönyvek őt sem sarkallnák arra, hogy történész legyen.

– Schmidt Mária történész nemrégiben azzal vádolta a humán tudományokkal foglalkozó magyar kutatókat, hogy miközben az MTA korábbi kutatóintézetei „nagy presztízsű és felettébb kényelmes életet biztosítanak” számukra, intézeteikben „évtizedek óta semmilyen érdemi munka nem folyik”. Mennyire tartja megalapozottnak ezt a kirohanást?

– Egyáltalán nem volt meglepő, úgy tudnék finoman fogalmazni, hogy a szerző soha nem volt az MTA elkötelezett híve. Nem kívánok hosszasan foglalkozni ezzel a szöveggel,

mert Freund elnök úr megfelelő választ adott rá. A blogbejegyzésben voltaképpen csak az volt meglepő, hogy öt évvel a kutatóhálózat elcsatolása után, ha egy akadémiai osztály vagy annak csak egyes akadémikusai mondanak valamit, abból a teljes kutatóhálózat radikális átalakításának szükségessége következik. Az sem érthető, hogyan lesz ekkora ügy abból, hogy nyilvánosságra kerül valami, amit nem a nagyközönségnek szántak. Ez szánszamasan kelet-európai történet, nem? Az erre adott elnöki válaszbán pedig legfeljebb annyit találtam különösnek, hogy csak az Akadémiára vonatkozó szövegrészekkel foglalkozott, s a kutatóintézeteket érintő megjegyzések kimaradtak a reakcióból, bár a bírált intézmények alapos vizsgálat után elnyerték az „MTA Kiváló Kutatóhely” minősítést. Ez megerősítette bennem azt a benyomást, hogy az MTA tulajdonképpen végleg lemondott a kutatóhálózatról. Ez számomra, aki egyfelől akadémikus vagyok, másfelől viszont kutatóintézetben dolgozom, legalábbis kényelmetlen. Meglehet azonban, hogy az MTA elnöke átengedte a válasz ezen részét a kutatóhálózat irányítóinak, erre azonban még ma is hiába várunk, pedig a közelmúltban a kutatóhálózat új gazdája is átvilágította az intézeteket, így birtokában lehet azoknak

az adatoknak, amelyek megerősítik vagy cáfolják az elmarasztaló véleményyt. Meggyőződésem, hogy a magyar tudománynak jót tesz egy erős Akadémia, miközben a kutatóhálózat hatékony működése szintén személyes érdekem, ráadásul magától értetődően jó a tudományos közösségnek is. Amíg a kutatóhálózat az Akadémiához tartozott, és az én szakmai életem nagyobb részében oda tartozott, addig ez nem eredményezett kettős identitást. Az elcsatolás bonyolultabbá tette az életet. Ráadásul mindaz, ami az elcsatolás óta történt, nem győzött meg arról, hogy helyes döntés született. Még a „létező szocializmus” idejében volt egy olyan intézményünk, amit Országos Műszaki Fejlesztési Bizottságnak (OMFB) neveztek, amely már akkor is pedzegette, hogy a kutatóhálózatot le kellene választani az Akadémiáról. Most nem történt más, mint hogy jó másfél évtizeddel az intézmény megszűnése után a magyar kormány megnyerette ezt a háborút a már nem létező OMFB-vel.

– *Az Akadémián belüli szerepvállalása nem független a kutatóhálózat leválasztásáról, hiszen amikor a kormány megtette az első határozott lépéseket az MTA kutatóhálózatának a leválasztására, ön épp az MTA Filozófia és Történettudományi Osztályának elnöke volt. Akkoriban kiadtak egy állásfoglalást, amelyben azt vélelmezték, hogy a kormány befolyást kíván szerezni „a tudományos kutatások irányának – rosszabb esetben: azok eredményének – meghatározása terén”. Igazoltnak látja az osztály akkori félelmeit?*

– Nem gondolom, hogy felül kellene vizsgálni ezt az állásfoglalásun-

kat. Már jóval 2018 júniusa, vagyis azelőtt, hogy ismertté vált volna a 2019. évi költségvetés tervezetének az Akadémiára vonatkozó része, a kormányzat elkezdett felépíteni egy saját intézményrendszert, történetesen éppen a történelem- és társadalomtudományok terén. Ez kényelmetlen gondolatokat ébresztett azzal kapcsolatban, hogy az akadémiai és a kormányzati közül valamelyik előbb-utóbb feleslegessé válik. Jellemző módon Schmidt Mária a blogbejegyzésében azon mereng, mennyire helytelen, hogy az intézetek az egyetemektől függetlenül működnek. A szerzőnek pontosan ilyen kutatóintézetek vannak, amelyek éppúgy az egyetemektől függetlenül működnek. Szavait így nehezen tudom elvi álláspontnak tekinteni. A fő vád az elcsatoláskor ugyanaz volt a kutatóhálózattal, mint most az MTA-val szemben: sztálinista csökevénynek titulálták. Lehet ilyeneket mondani, csak nem érdemes, mert semmi köze a valósághoz. A ma létező magyar kutatóhálózat egyes egységeit olyan közismert sztálinista kultúrpolitikusok hozták létre, mint gróf Klebelsberg Kunó magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter vagy mint gróf Teleki Pál magyar királyi miniszterelnök. A csillagászati kutatóintézet felfuttatásához I. Ferenc József apostoli király is hozzájárult adományával. Csodálkoznék, ha ő sztálinista kultúrpolitikus lett volna. Az a gondolat, hogy kutatóhálózatot kell létrehozni, Németországban született meg az I. világháború előtt, felismerve, hogy szép a humboldti egyetemmodell, csak a modern világban már nem nagyon működik. A német modellt vették át az orosz cárságban is.

Aztán, amikor megtörtént a bolsevik hatalomátvétel, a szovjetek a saját akadémiajuk alá rendelték az intézményrendszerüket. Így szerveződött hasonló mintára Magyarországon is később az akadémiai rendszer. A II. világháború előtt a kutatóhálózat már akkor is létező egységei valóban a kormányzat alá tartoztak, ilyen értelemben a mostani átalakítás egyfajta visszatérés a kezdetekhez. Van azonban különbségek. Akkor vállaltan kormányzati fennhatóság alatt működtették a kutatóintézeteket, ma ez nem kerül a kirakatba. Az sem mindegy ugyanakkor, hogy egy kormányzat új tudományos intézményeket hoz létre céljai megvalósítása érdekében, vagy tőle független intézményekre teszi rá a kezét.

– *Az mindebből továbbra sem világos, hogy miért kötik össze a kutatóhálózat átszervezését a humán tudományokkal szembeni kritikákkal.*

– Talán nem túlzás azt állítani, hogy a bölcsészek és társadalomtudósok a politikusoknál mélyebben és alaposabban ismerik a mindenkor magyar társadalmat és az utat, amit az bejárt. A bölcsészlet és a társadalomtudomány attól tudomány, hogy tudományos módszertannal és nem politikai kívánságlisták alapján dolgozik. Azt írja le, amit lát. Ez nem azt jelenti, hogy örül a látványnak, ahogy nem is bánkodik rajta. Ha úgy tetszik: ellenszenvesen szenvtelen tudományos megközelítéssel beszél arról, amit tapasztal. Mint minden tudományban, ezekben az eredményekben is benne lehet a tévedés lehetősége. Ezért is adottság, hogy a tudomány – még ha ez kényelmetlen is lehet – nem tud működni szabad vita nélkül. Nem is értem, hogy ha

a társadalomtudósok – mert látszólag főleg velük van a baj – mondanak valamit, a politikus arra miért ne mondhatná, hogy „köszönöm a tanácsokat, majd hasznosítok belőlük, amennyit akarok, mert nekem vannak más szempontjaim is”. Nem megsértődni kellene, miként a társadalomtudósoknak sem. Egy korábbi politikai rendszer egyszer már állította azt magáról, hogy tudományos megalapozottsággal intézi a világ dolgait, és erről pontosan tudtuk, hogy ez enyhén szólva túlzás volt. A jelenlegi rendszer nem állítja ezt magáról.

– *Hunyady György szociálpszichológus, az MTA rendes tagja egy nemrégiben az ÉS-nek adott interjújában nem emlegette ugyan a tudományos szocializmust, de azt felvetette, hogy a kormány az utóbbi évtizedben az MTA leváltására törekszik. Ön szerint fején találta a szöveget?*

– Akadémiánk történetében korántsem ez az első komoly válság. 1849 után, a Bach-korszakban nem működhetett, 1919-ben, amit szokás a Tanácsköztársaság időszakának is nevezni, illetve 1948-ban az Akadémia megszüntetése is felmerült. Mintha most is ebbe az irányba mutatnának a történések. Az, hogy 1948-ban végül az MTA életben maradt, annak köszönhető, hogy a Szovjetunióknak volt saját akadémiaja, és a „szovjet elvtársak” szóltak oda Rákosinak, hogy nem lesz jó, ha a Magyar Tudományos Akadémia megszűnik, mert a sztálinista rezsim nem tűrhette, hogy a szovjet akadémiaának egy egyszerű tudományos tanács legyen a magyarországi partnere. Természetesen az MTA még így is csak a „megfelelő” módosí-

tásokkal maradhatott életben, nem tudott ugyanaz lenni, ami korábban volt. Nem kívánok ezekből a történeti párhuzamokból messzemenő következtetést levonni, ezt rábízom az olvasókra. De a Hunyady professzor által említett veszélyt vagy lehetőséget – attól függ, hogy miként értékeljük a törekvést – én is látom. A Magyar Tudományos Akadémiának törvényben megszabott közfeladatai vannak. Decemberben megalkotott az Országgyűlés egy kutatóhálózati törvényt, amiben az Akadémiától elcsatolt kutatóhálózatot irányító intézmény közfeladatait is rögzítik. Annak belátásához, hogy Hunyady akadémikus nem a levegőbe beszélt, elég összehasonlítani a két listát: néhol szó szerinti egyezéseket fogunk találni benne. Ebből én arra következtetek, és nem tudom, Hunyady professzor egyetértene-e, hogy az Akadémia soha nem állt még olyan közel ahhoz, hogy a jól ismert jel-szóhoz híven „a nemzet tanácsadója” legyen, mint ma. A kormány tanácsadója ugyanis a jelek szerint a kutatóhálózatot irányító intézmény lesz. Felépül egy alternatív tudományos központ, lehet rá hivatkozni, az MTA pedig háttérbe szorul. Hogy ez valóban megtörténik-e, azt nem tudom, mert történészként a magyar társadalom múltjával és nem a jövőjével foglalkozom. De a lehetőség megvan, régóta épül. Ez tény.

– *A tanácsadás nehéz műfaj, a már emlegetett Schmidt Mária is arra reagálva szállt bele a tudósokba, hogy nem tetszett neki azoknak a véleménye, akik a miniszterelnök poloskázós beszédével szembeni ellenérzésük miatt azzal fenyegetőztek, hogy látványosan kivonulnak az MTA alapítá-*

sa 200. évfordulójának ünnepségéről, ha ott Orbán Viktor is megjelenik. A sajtónak kiszivárogtatott vitaanyag-ról szóló hivatalos állásfoglalásában az MTA elnöke is azt hangsúlyozta, hogy ezek a vélemények nem egyeznek az Akadémia hivatalos álláspontjával. A nemzet tanácsadójaként nem lenne feladata az Akadémiának, hogy kontextusba helyezze az efféle megnyilvánulásokat?

– A március 15-i miniszterelnöki beszédről született hivatalos elnöki közlemény, és szerintem az teljesen kielégítő volt. Az Akadémia sokszínű intézmény, már csak azért is, mert a köztestületi tagokkal együtt egy 18 ezres tömegről beszélünk. Emiatt politikai kérdésekben az MTA, ha akarna, sem tudna olyan hivatalos állásfoglalást megfogalmazni, ami a sokszínű tömeg minden egyes tagjának megfelel. Olyan alapkérdésekben persze mindannyian egyetértünk, hogy embert ölni nem való, de ennek a belátása nem igényel akadémiai nyilatkozatot. Ma már minden politika Magyarországon, az óvodai neveléstől a szémszedésen át az akkumulátorgyártásig. Semmiről nem lehet úgy nyilatkozni, hogy ne vágja rá valaki, akinek nem tetszik, hogy „ez politizálás”. Ezzel együtt sem helyeslem, hogy egy akadémiai osztály belső vitaanyaga kikerül a széles nyilvánosság elé. Megvan annak a módja, ha egy osztály nyilatkozni kíván a nyilvánosság számára. Megértem az osztályelnök, Halmai akadémikus keserves helyzetét, mert a belső vita nyilvánosságra hozatala nem volt teljesen korrekt. Azzal viszont mindenki egyet tudott érteni, így Freund elnök úr ki is adta az erre vonatkozó nyilatkozatot, hogy a közbeszédben, főként egy állami

ünnepeken elhangzó beszédben érdemes tekintettel lenni a történelmi múltból adódó érzékenységekre és konnotációkra. Egy pártrendezvény más, ott bármit lehet mondani.

– *Kivéve, ha lesz belőle egy őszödi beszéd, de ez most nem tartozik szorosán a tárgyhoz. Az még mindig nem világos, hogy akár az akadémikusok fegyelmezetlenségének, akár a kutatóhálózatról zajló vitának mi köze a bölcsészekhez és a társadalomtudósokhoz.*

– A kutatóhálózat elcsatolásából nemcsak anyagi nehézségek, hanem specifikusan a bölcsészettudományokra vonatkozó problémák is következtek. A tudomány művelésére már korábban is egyre inkább az volt a jellemző, hogy a természettudományos módszertan és eszköztár lett az elfogadott és egyedül üdvöztetőnek tartott megoldás. Csakhogy ezek a módszerek radikálisan különböznek attól, ahogy a bölcsészek, például a történészek művelik a maguk tudományát. Kétségtelen ugyanakkor, hogy a humán tudományokat – nemcsak Magyarországon – a tudomány lábtörölőjének tartják, amibe bárki beletörölheti a mocskos bakancsát. Én ezt magamban – a tévedés jogának a fenntartásával – úgy magyarázom, hogy a tudományok hierarchizált világán belül jelentős átalakulás történt. Ez akkor kezdődött, amikor a különböző anyagok egymással való vegyítése már Európában sem az aranycsinálás, hanem a puskaporkészítés szándékával történt. Meg kell nézni, hogy mik a tudomány ma is virágzó ágazatai, és kiderül, hogy azok mind használhatók a hadiiparban: fizika, kémia, biológia. Mivel a katonát etetni kell, ezért az agrártu-

dományok, illetve, mivel néha össze is kell rakni, hogy még egyszer visszaküldhessük a frontra, az orvostudományok is a jól menő kategóriába tartoznak. Ez persze nem jelenti azt, hogy ezeknek a tudományoknak nincsenek a mindennapi életet jobbá tevő eredményei, de a hierarchiában való előrébb jutásnak van ilyen vetülete is. A humán tudományok csak nagyon szerény mértékben tudnak ebbe a folyamatba bekapcsolódni. Miközben a természettudósok a II. világháború előtt még olyan mellőzöttek érezték magukat, hogy Szent-Györgyi Albert és Bay Zoltán vezetésével külön akadémiát akartak maguknak létrehozni, ma az MTA-nak tizenegy osztálya van, és mindössze három foglalkozik bölcsészeti- és társadalomtudományokkal. A tudománypolitika varázsszava az innováció lett, mást se hallunk csak ezt. Mintha a tudománynak, beleértve a természettudományokat is, szerves része lenne az innováció.

– *Ha nem a megújítás és a felfedezés, akkor mi a tudományok célja?*

– A világ megismerése. Ahogy én látom, a tudományokat a világ jelene és múltja érdekli: milyen a világ, miért ilyen és hogyan lett ilyen. Az innováció ezzel szemben a jövőre figyel, és arra is csak abban a korlátozott értelemben, hogy mi lesz eladható holnap. A vékonyka szál, ami összeköti a tudományt az innovációval, legfeljebb az, hogy a tudományos eredmények némelyike felhasználható lehet az innováció során. 2019-ben azt vetették az Akadémia kutatóintézetei szemére, hogy eredményeikből nagyon kevés innováció valósul meg. Hát igen, mert nem is ez a céljuk. A kutatóhálózatot

alapkutatásra rakták össze, valamennyi tudományterület, az élet- és természettudományok, valamint a bölcsészet- és az azzal együtt kezelt társadalomtudományok terén is. Az innováció hiányát az alapkutatósokra létrehozott kutatóhálózaton számonkérni olyan, mintha a vasbányásznak azt vetnék a szemére, hogy a kohász nem állít elő acélt, vagy ha mégis, az kevés és rossz. Szemlátomást új életre kelt a régi jelszó: „Legyen a tudomány termelőerő”, pedig 1990-ben azt hittük, magunk mögött hagytuk végre.

– *Még ha minden tudományterületre egységesen igaz is, hogy nem az innováció az elsődleges céljuk, a tudósok – akár a személyes meggyőződésük, akár a helyzetfelismerő képességük hiánya, netán óvatosságuk vagy emberi gyengeségeik miatt – mintha mégsem állnának ki egységesen egymásért és a tudományos élet függetlenségéért. Ilyesmi előfordult korábban is az idén kétszáz éves MTA történetében?*

– Ez reális probléma, és – ahogy én látom – a bölcsészeket és társadalomtudósokat szokás nagyszájú, izgága alakoknak elkönyvelni. Én megértő vagyok az óvatosabb megközelítéssel szemben is. Abba kell belegondolni, hogy a magamfajta bölcsészfajzatnak elég, ha fenntartják a munkahelyét. Az én laboratóriumom a könyvtár és a levéltár, amelyek az intézményemtől függetlenül is léteznek, ami azt jelenti, hogy szinte bármilyen körülmények között hozzá tudok férni ahhoz a kutatási anyaghoz, amivel a munkámat el tudom végezni. Az élet- és természettudós kollégák ezzel nem így vannak. Ha valaki csak úgy tud-

ja elvégezni a munkáját, hogy nap mint nap több tízezer forintnyi kutatási anyagot, eszközöket, miegymást kénytelen felhasználni egy drága pénzen felszerelt laboratóriumban, és ezek hiányában nem tud dolgozni, esetleg olyan dolgokba is kénytelen beletörődni, amelyek ellen én szabadon berzenkedem. Hiszen az a veszély fenyegeti, hogy ha túl sokat ugrrál, esetleg nem fogják finanszírozni a kutatásait. Úgy gondolom, hogy a legtöbb élet- és természettudós kollégának, akár csak nekem, nem az a legfőbb gondja, hogy melyik befektetési tanácsadóhoz forduljon a pénzzel, ami a hónap végén a nyakán maradt. Vagyis nem a hatalmas fizetésért, hanem belső szükségletből szeretnék végezni a munkájukat. Ha emiatt óvatosabbak, azt én megértem.

– *Arra céloz, hogy a Schmidt Mária blogbejegyzésében sugalltakkal ellentétben épp a természettudósok vannak inkább kiszolgáltatva a kormánynak?*

– Így van. Amikor 2018–2019-ben a tudósok tömeges elvándorlásával riogattak, jellemzően a társadalomtudósok mentek el. Tény, hogy a bölcsészek nemcsak a nyelv, hanem a kultúra foglyai is. Például az, hogy „Mohács után” magyarul és történeti kontextusban egyértelmű időhatározó, ám angolra fordítva már helyhatározó is lehet, mert éppen a kulturális kontextus hiányzik. Ilyen apróságokon múlik az, hogy egy bölcsésznek nehéz egyik kultúrából átlovagolnia egy másikba. Arra viszont kevesebben gondolnak, hogy a természettudósokat is helyhez köti a saját laboratóriumuk, főként, ha már előrejutottak pályájukon, s így

nem magától értetődően jó ötlet egy radikális kutatási témaváltás. Végül is épp a sokat kárhozottatársadalomtudósok voltak azok, akik az angol nyelvre is viszonylag könnyen át tudtak állni, és a drága felszerelés, laboratórium sem kötötte őket röghöz. Ők mentek el a legnagyobb arányban.

– *Meglepő amit mond, különösen annak fényében, hogy Freund elnök úr egy 2018-ban kiszivárgott, Orbán Viktor miniszterelnöknek írt levelében maga is „gyengén teljesítő társadalomtudományi kutatócsoportok, intézetek munkatársairól” írt, akikről azt feltételezte, hogy „külföldön a kutyának sem kellenének”.*

– Ez a felfogás kétségtelenül létezik az MTA-n belül is. Az Akadémiától való elcsatolás ebből a szempontból nem hozott változást a bölcsészeti- és társadalomtudományok számára. Mégis teljesen más most a helyzet, hiszen korábban az MTA-n működtek azok a mechanizmusok, amelyek lehetővé tették, hogy a bölcsészettudományok szempontjai érvényesüljenek, ha nem is maradéktalanul, most olyan döntések születnek, amelyek többnyire figyelmen kívül hagyják a bölcsészettudományok sajátosságait. A levelet illetően: Freund elnök úr megválasztása után tisztáztuk egymással, hogy ami történt, megtörtént, nekem mint akadémikusnak és mint osztályelnöknek az az érdekem, hogy sikeres elnök legyen, ezért támogatni fogom, ám ha valami nem tetszik, azt elmondom. Ha valami számomra nem járható, arról alkudozni sem tudok, ha pedig valamit helyesnek tartok, azt úgy támogatom, hogy azért nem várok cserébe semmit. Három évig dolgoz-

tam Freund elnök úrral együtt osztályelnökként, és bár családilag nem jártunk össze, talán nem tiltakozik, ha azt mondom, normális munkakapcsolatunk volt. Az elcsatolt kutatóhálózat személyükben változó vezetőivel egyszer találkoztam, több alkalom nem nyílt erre. Bár nem értettem egyet és most sem értek egyet a kutatóhálózat elcsatolásával, de ha már megtörtént, intézeti alkalmazottként az az érdekem, hogy működjön az új struktúra.

– *Nem lehet, hogy a hűvös távolságtartásnak eleve megágyazott például az Educatio folyóiratban 2023-ban Kalandozások a tudománymetriában címmel publikált írása, amelyben finoman szólva sem lépett fel támogatólag a tudományágak egyetemes tudománymetriai értékelésével szemben?*

– A hűvös viszony régebbi keletű, de tény, hogy erős fenntartásaim vannak a tudománymetriával szemben. Ha lenne a szcientometriának magyar megfelelője, és használnánk azt a szót, hogy „tudománymérés”, rögtön kiderülne, hogy teljes képzelenségről van szó. Két olyan jellegzetessége van, amelyekben feloldhatatlan ellentmondást látok. Az egyik: a tudománymetria nem a tudományos mű minőségéről, hanem a hatásáról szolgál információval, mivel jelenleg használt módszerei a hivatkozásokon alapulnak. A kevésbé jártas olvasók kedvéért: ez azt jelenti, hogy ha írok egy tudományos művet, és azt mások számára is hozzáférhetővé teszem, ők pedig – akár azért, mert nem értenek vele egyet, akár azért, mert továbbgondolják – felhasználják, akkor a tudományos etika szabályai szerint

mindkét esetben hivatkozniuk kell a munkámra. A tudománymetriában a hivatkozások számát a minőség megítélésére használják. Egy tudományos folyóirat vélt vagy valós presztízst az adja, hogy az abban megjelent művekre milyen számban hivatkoznak a későbbiekben. Ha egy szöveg magas presztízssű folyóiratban jelenik meg, akkor a publikációra a megjelenés pillanatában rávetül a folyóirat presztízse. Csakhogy az értékelés ez esetben nem az én munkám minőségét tükrözi, hanem azokét, akik három-öt évvel korábban ugyanabban a folyóiratban publikáltak. Ez a másik ellentmondás: felfogásom szerint ez a gyakorlat kényelmetlenül közel áll ahhoz, amit a köznyelv idegen tollakkal való ékeskedésnek nevez. A tudománymetria ráadásul a folyóiratokra koncentrál, s a bölcsészettudományokban kiemelkedő jelentőségű tudományos könyvek nemigen illeszthetők be a rendszerbe. A bölcsészettudományok, ha lehet, távol tartják magukat a tudománymetriától. Persze, mi is meg tudjuk ítélni, hogy egy folyóirat magas presztízssű-e, vagy sem, de ezt a tudást nem formalizáljuk. Mégpedig azért, mert jobbnál jobb példák vannak arra, hogy periférikus helyeken is megjelenhetnek korszakalkotó tudományos művek. Néhai Kubinyi András akadémikus, régészprofesszor például valósággal sportot űzött abból, hogy legjelentősebb munkáit kevésbé olvasott, szűk körben terjesztett lapokban publikálja. A bölcsészettudományban ráadásul a tudományos munkák nem évülnek el három-öt év alatt, nem válnak kizárólag a tudománytörténeteszek számára érdekes irománnyokká. Egyik könyvem bibliográfiájának

háromszáz tétele közül kétszáz több mint egy évszázada megjelent mű volt, mert nagyszerű elődeink sokkal rosszabb kutatási feltételek mellett jöttek rá maig érvényes dolgokra.

– *Tudománymetriáról szóló cikkében az angol nyelv használatával szemben is éles kritikát fogalmazott meg. Tényleg ekkora gond lenne angolul publikálni?*

– A társadalomtudományok jelentős része minden gond nélkül magáévá tudta tenni ezt az irányt, ma már általános, hogy angolul publikálnak. A bölcsészet viszont nagyon más, a mi esetünkben elengedhetetlen a nemzeti nyelv használata. Soha nem igényeltem azt a lehetőséget, hogy megmondjam egy biológusnak, hogyan legyen jó biológus, és természetesen a társadalomtudósoknak sem akarom megmondani, hogyan űzzék saját tudományukat. A fordítottjáról nem tudok beszámolni, volt rá példa nem egy, hogy fegyelmezetten meghallgattam, hogyan kellene jó történésznek lenni. Számos nyelven publikálok, a magyar mellett jelentek meg munkáim angolul, németül, franciául, szlovákul, románul, bolgárul, horvátul, olaszul, katalánul. Nem hinném, hogy ez egyedi lenne, kollégáim ugyanezt elmondhatnák saját műveikről. Ez azt bizonyítja számomra, hogy a nemzeti nyelv használata a történelemtudományban nem valami magyar sajátosság, hanem nemzetközi gyakorlat. Azért jelentek meg a munkáim olaszul vagy szlovákul, mert az olaszok és a szlovákok is azt kérték, hogy a nemzeti nyelvükön jelenjen meg. Egy genetikus nem menne sokra azal, ha magyarul vagy más kisebb nemzeti nyelveken publikálna, az

eredményei hasznosulásához angolul kell publikálnia. Csakhogy a genetikusok szerte a világon, Szingapúrtól az Egyesült Államokig mind angolul publikálnak. A magyar történelem viszont valójában leginkább minket érdekel. Persze mindig van egy-két külföldi kolléga, aki vonzónak találja a számára egzotikus magyar világot, és annak a múltja is érdekli. Ők jellemző módon meg is tanulnak magyarul. Ennek elég egyszerű oka van: ellentétben az élet- és természettudományok többségével, a történettudomány meglehetősen régi, és megvannak a maga szakirodalmi előzményei, amelyek túlnyomó többségükben valamelyik nemzeti nyelven születtek. Csak ezek ismeretében lehet megítélni, hogy egy történettudományi munka valóban új, valóban tudományos és valóban felismerés értékű-e. Ahogy Németországba sem küldünk ki olyan kutatót a klasszikus német filozófia tanulmányozására, aki kiválóan tud angolul, de németül egy szót sem tud, mert csak kiröhögtetnénk magunkat, éppúgy nem lehet komolyan venni olyan történészt, aki a magyar történelemről ír, de nem tud magyarul. Tény, hogy a legnagyobb közönséget az angollal lehet elérni, publikálunk is angolul. Az élet- és természettudományok túlsúlyba kerülése azt a téves képzetet keltette, hogy a nemzetköziség kizárólag az egyeduralkodóvá vált angolnyelvűségben jelenhet meg, ami tévedés.

– *A több száz éves történelemtudományban több száz évig ugyancsak nem a magyar, hanem egy másik lingua franca, a latin volt a tudomány elfogadott nyelve.*

– Felőlem most is visszatérhetünk a latinra. Viszont nem a latint használjuk, és a bölcsészettudományokban a latint a nemzeti nyelvek váltották fel. A 19. században erre történt kísérlet még a természettudományok terén is, léteztek olyan szavak, mint a tömecs, vagyis molekula, vagy az éleny, mint oxigén. De a nemzeti nyelvek a természettudományokban nem bizonyultak életképesnek, fokozatosan áttértek inkább az angolra. Mi más utat választottuk, és a közönségünk is más. Nekem például négyféle közönségem van: az első és talán a legfontosabb a magyar nyelvű tudományos közösség, elsősorban tőlük kapok szakmai kritikát. Emellett szinte egyenrangúan fontos a magyar nyelvű ismeretterjesztő munkásság, mert a mi társadalmi hasznunk az, hogy viszonylag sok ember van, aki – miután kiheveri a történelemérettségi megpróbáltatásait – rájön arra, hogy a történelem érdekes. El kell menni egy jobb könyvesboltba, és remek történelemtudományi műveket lehet vásárolni, nemcsak ismeretterjesztő jellegűeket, hanem szakmunkákat is. Van idegen nyelvű szakmai közönségem is, ők azok, akik, sajnos, nem tudnak magyarul, mert senki nem lehet tökéletes. Ezért jelennek meg műveim a már felsorolt nyelveken. Végezetül pedig van egy negyedik fontos olvasótáborom, ők a határon túli magyarok. Különleges közönségnek számítanak, mert bár magyarul olvasnak, vagy nem tanulnak magyar történelmet, vagy amit tanultak, az nem hasonlít arra, amit mi annak ismerünk. Nekik másképpen kell írni. Elég sok előadást tartok Izsákfalvától Alsólendváig, Braszótól Pozsonyig. A közönség nagy

része szinte mindig idősebbekből áll. A szervezők gyakran panaszkodnak, hogy a fiatalok nem jönnek el. De ahogy telik az idő, lassan rájöttem, hogy harminc éve mindig ugyanerre panaszkodnak, vagyis ezek az idősek – a biológia könyörtelen törvényei miatt – már nem ugyanazok az idősek. Ebből lehet tudni, hogy a történelem nem iskolai tantárgy, a szeretetéhez, fontossága felismeréséhez kell némi idő.

– Ha ennyit jár a világban előadásokat tartani, ezzel azt is állítja, hogy nem felel meg a valóságnak az a sztereotipikus kép a bölcsészekről, hogy előszeretettel vonulnak vissza az Akadémia biztosította elefántcsonttoronyba, hogy ott a széles közönség számára érdektelen okleveleket böngésszenek?

– Jól hangzik, hogy begubóztunk, csak nem igaz. A személyes életemből azt hoznám ellenpéldaként, hogy valamikor az 1990-es évek második felében, még a budai Várban lévő igazi intézetünkben megjelent egy fiatalember azzal, hogy Nagyváradon történelem szakos egyetemi hallgató, és nagyon szeretné, ha én és a kollégáim elmennénk hozzájuk előadásokat tartani. Mint mondta, ott rengeteg magyar egyetemista van, aki román iskolába járt, és soha nem tanult magyar történelmet. Ebből a hirtelen jött felkérésből kialakult egy hosszú együttműködés, és már egy egész könyvsorozatot szerkesztetek egy kollégámmal együtt Nagyváradon, melynek kötetei a magyar mellett románul is megjelennek. Mindenhova elmegyek, ahová hívnak. Az Akadémián Freund elnök úr létrehozta az Alumni-programot, aminek az a lényege, hogy a tudósok

járják a középiskolákat, és konkrét tudományos kérdésekről vagy tudományos módszertanról tartanak előadásokat és bemutatókat. Az összes iskolába elmentem, ahová hívtak, és időpontot tudtunk egyeztetni. Biztos van, aki csak ül a kuckójában, és írja műveit, egyébként én is ezt szeretem a legjobban. De az a meggyőződésem, hogy mivel munkahelyemet a magyar adófizetők tartják fenn, ha az adófizetők egy értelmezhető méretű csoportja kíváncsi a tudományomra, el kell mennem, hogy kielégítsem a megtisztelő érdeklődést. Ezt a törekvést látom a kollégáimon is. A történészekben eleve van egy adag exhibicionizmus, szeretjük elmondani, hogyan történtek a dolgok.

– Egy másik sztereotípiát a bölcsészekről, hogy előszeretettel elmélkednek dohányfüstbe burkolózva, borgőzös éjszakákon át. Önről ezzel szemben úgy hírlik, hogy reggel hétkor már a kutatóintézetben van, és késő estig nem megy haza. Ez az akadémiai karrierhez kellett?

– Valóban mindennap négy órákor kelek, és hétre az intézetben vagyok. Ez úgy alakult ki, hogy néhai Engel Pál akadémikus, az egykori főnököm az ezredforduló környékén már betegeskedett, és egy alkalommal, amikor neki kellett volna beszédet tartania valahol, rám telefonált, hogy vállaljam helyette a fellépést. Úgy gondoltam, hogy éjszaka megírom másnapra a beszédemet, csak hogy hiába ültem hajnalig a számítógép előtt, semmi nem jött ki a fejemből. Meg is tartottam minden idők legrosszabb beszédét. Akkor találtam ki, hogy hatékonyabb lenne, ha korábban feküdnék le, és reggelente korán kelnék. Az a típus vagyok, aki

kávé nélkül is azonnal frissen ébred, így a kísérlet bevált. Hajnalban olvasom el a híreket, akkor van időm arra is, hogy szépirodalmat olvassak, aztán hat óra körül elindulok az intézetbe. A munkám meglehetősen időigényes, és az a legszórakoztatóbb része, amikor a magam örömeire olvasgathatok forrásokat. Ezeket vagy fel tudom később használni, vagy nem, ennek nincs jelentősége, mert mindenképpen tanulok belőlük.

– *Ha amúgy is sok előadást tart, arra sosem gondolt, hogy úgy növelje a történettudomány megbecsültségét, mint a sokak által rajongott Öveges József fizikusprofesszor, aki nem iskolai előadókban, hanem a tévéképernyőkről szólította meg a szélesebb közönséget?*

– Mi nem tudunk ilyet. Öveges professzor előadásai nemcsak érdekesek, rendkívül látványosak is voltak. Ráadásul az a haszna is megvolt a dolognak, hogy a nézők megtanulhatták, miért nem szabad égő gyufával a benzintank fölé hajolni. Többnyire az Árpád-korral foglalkozom, kísérletek így eleve nem jönnek szóba, a rendelkezésre álló tárgy- és képanyag pedig kevés, és nagy része unalomig ismert. Vannak egyébként a történettudomány átadásának modernizálására irányuló kísérletek. Van, aki blogot vezet, más kisfilmeket gyárt a YouTube-ra. Én bevándorló vagyok a digitális világban. Tudom, hogy a legtöbbször az, de én szülői felügyelet nélküli kiskorúnak számítok ebből a szempontból. Buta telefonom van, és amíg nem muszáj, nem is lesz más. Nem zárkózom el hermetikusan ettől a világtól, látom az előnyeit. Az igazi

intézetünkben két perc volt átsétálni a Nemzeti Levéltárba, most viszont intenzíven használom az internetet, mert az új Bölcsészettudományi Kutatóközpontból az út közel egy óra lenne. Tagadhatatlan, hogy az oklevelek, régi iratok digitális verziója tulajdonképpen még könnyebben is olvasható. Am úgy látom, hogy a digitalizációért borzasztóan nagy árat fizet az emberiség, és nem tudom, hogy érdemes-e.

– *De miközben a 20. század közepe óta erőteljesen csökken a kereslet a bölcsészetek iránt...*

– Ezzel nem értek egyet. Nem a kereslet, hanem a bölcsészet megbecsültsége csökkent.

– *Rendben, akkor amióta a bölcsészettudományok lejjebb kerültek a hatalmi rangsorban, egyre nagyobb várakozás övezi a mesterséges intelligencia további fejlődését. A mélytanuló algoritmusok viszont inkább a reáliák művelőinek jelenthetnek komoly konkurenciát. Elképzelhető, hogy épp a technológiai fejlődés segít majd, hogy a bölcsészettudományok ismét a régi pompájukban tündököljenek?*

– A mesterséges intelligenciáról borzasztóan primitív véleményem van, amit leginkább úgy tudnék összefoglalni, hogy jobb helynek látnék egy olyan világot, amiben több a természetes intelligencia. A hierarchiáról hadd mondjak el egy anekdotát, ami persze valószínűleg nem igaz, ahogy ez az anekdotákkal már csak lenni szokott. Németországban a 20. század legelején a fizikusok állítólag még könyörögtek a klasszikus filológusoknak, hogy őket is vegyék tudósszámba, hiszen ők is

jártak gimnáziumba, és még latinul is megtanultak. Ma már nem könyörögnek a fizikusok, de attól még a történelem iránti érdeklődés tapasztalataim szerint egyáltalán nem lankad. Aki ezt hangoztatja, annak valószínűleg tervei vannak a történelemmel. Visszatérve a mesterséges intelligenciára, megemlíttem, amit a feleségemtől hallottam. Két egykori tanítványával beszélgetett, akik ma hivatásszerűen foglalkoznak a mesterséges intelligenciával, és megosztotta velük félelmeit. Türelmesen végighallgatták, majd azt mondták, hogy szerintük csak egy probléma van: nem fél eléggé. Ki vagyok én, hogy vitatkozzak velük? Közben igaz, hogy a mesterséges intelligencia a mai formájában az informatika és a nyelvtudomány természetellenes frigyének gyermeke. A bölcsészettudományoknak, úgy látszik, mégiscsak van egy gazdasági haszonra lefordítható része. Erről leginkább az jut eszembe, amit Bátky mondott Szerb Antal *Pendragon legendájában*: „Bölcsész-doktor vagyok, a fölösleges tudományok tudora, és mindennel foglalkozom, ami rendes embernek nem jut az eszébe.” Ebbe a képbe nem fér bele annak az elismerése, hogy a mesterséges intelligenciához egyenrangú módon járul hozzá egy bölcsészeti diszciplína.

– *Más is gondolhatta, hogy a bölcsészettudományok feleslegeseek, legalábbis erre enged következtetni, hogy a két budapesti egyházi egyetemen számos bölcsészettudományi képzést szüntetnek meg idén szeptembertől, köztük olyan nagy szakokat is, mint a magyar nyelv és irodalom, a művészettörténet vagy a*

filozófia. Hogyan létezhet egyetemi bölcsészkar magyar vagy filozófia szak nélkül?

– Valamikor az ezredforduló környékén a Magyar Akkreditációs Bizottság látogatóbizottsági tagja voltam. Végigjártuk az összes olyan egyetemet és főiskolát, ahol volt történelem szak. Tizennyolc intézményben jártunk, miközben akkor, amikor én voltam egyetemista, összesen három egyetemen volt történészképzés az országban. Egy városnak fontos, megérttem, hogy legyen felsőoktatási intézménye. Ez nem csupán presztízsnövelő tényező, hanem jó a helyi gazdaságnak, a kulturális életnek is. De közben meg azt hallok az Egyesült Államokban dolgozó kollégáimtól, hogy Indiana államban, ami a népességét és a területét tekintve is nagyjából megfelel Magyarországnak, összesen három egyetem van, mert ekkora az eltartóképesége. Nem az eszetlen központosítás mellett érvelek, de azt nem tartanám ördögtől valónak, hogy az egyetemek kommunikáljanak egymással az észszerűsítés érdekében. Ezzel egyidejűleg elképzelni sem tudom, milyen bölcsészkar lehet az, ahol nincs magyar nyelv és irodalom vagy filozófia szak. De én nem értek az egyetemekhez. Amikor elkezdtek kényelmetlenné válni a dolgok, akadémiai osztályelnök-helyettesként tettem egy tétova kísérletet, hogy gondolkodjunk közösen azokkal az egyetemekkel, ahol van bölcsészképzés. Levelemre egyetlen dékán válaszolt, mégpedig azt, hogy nem ér rá. Nyilván az lehetett a gyanú, hogy az akadémiai nagyfejűek már megint bele akarnak pofázni az ügyeikbe. Pedig mindössze arról volt szó, hogy lett volna miről eszmét cserélnünk.

– *A történelem vagy az irodalom oktatása esetleg egy jóval korábbi ponton siklik félre, például ott, hogy a gimnáziumokban a gyerekek nem szeretik meg az olvasást, a hátuk közepére kívánják az évszámok magolását. A legsikeresebb középiskolák egyre inkább a reáliákra, természet-tudományos oktatásra helyezik a hangsúlyt. Nem a gimnáziumi igazgatóknak kellett volna inkább írni?*

– A gimnáziumhoz még annyira sem értek, mint az egyetemekhez. A hat- és nyolcosztályos gimnáziumokkal kapcsolatban van véleményem: vannak korán érő gyerekek, olyanok, akik lubickolnak abban a lehetőségben, hogy a társaikat korábban megelőzve folytathatnak komolyabb gimnáziumi tanulmányokat, mások pedig csak később állnak erre készen. Az oktatásnak, bármilyen kényelmetlen is, mégiscsak a gyerekekhez kellene alkalmazkodnia. Tudatosan törekedni kellene a sokféleségre, mert – ahogy a természettudós kollégáktól megtanultam – a sokféleség alternatívája a gyors kihalás, ha rosszra fordulnak a dolgok. A latinoktatás például a gimnáziumi eszmény alapja volt, és mára gyakorlatilag teljesen eltűnt. Lehet azt mondani, hogy a Vatikánon kívül sehol nem beszélik ezt a holt nyelvet, de attól még lenne haszna a latintanításnak, például évtizedek múlva is értelmezhető lenne a ma-

gyar kulturális örökség igen jelentős hányada. Egy évig tanultam latint a Radnóti Miklós Gyakorló Gimnáziumban, aztán magántanárnál tudtam folytatni. Ezt nem panaszképpen mondom, mert nagyszerű tanárom volt, s én már akkor tudtam, hogy történész akarok lenni. Ami a történelemtanítást illeti, rengeteg mindent szükségtelen a középiskolákban tanítani, míg más dolgokat nagyon is kellene, mégsem tanítják. A történelemtanítás azért csőd ma Magyarországon, mert nincs idő elmondani a történeteket, s erről nem a tanárkollégák tehetnek. Ha nincs idő elmondani Búvár Kundot, az árvízi hajóst vagy azt, hogyan csavarták szőnyegbe ifjabb Horthy Miklóst elrablásakor, akkor mégis mi keltethetné fel a gyerekek érdeklődését? Az évszámok, a táblázatok vagy a folyamatábrák? Soha nem írnék gimnáziumi tankönyvet, mert nem értek hozzá, de nem győzök csodálkozni azon, hogy a középiskolai történelem-tankönyvekben szerepelnek a várjobbágyok. Nálam nagyobb barátja nemigen van Magyarországon a várjobbágyoknak, hiszen ebből írtam a kandidátusi disszertációm, ez indított el az akadémiai pályámon, de hogy mit keresnek a középiskolai tankönyvekben, azt nem értem. Nem hiszem, hogy érdekelne a történelem, ha a mai tankönyvekből kellene tanulnom.

Anyaszerep, emberszerep

Gáldi Vinkó Andi munkáiról

*A személyeket is megfosztják a bensőjüktől,
mert a bensőségesség akadályozza és lassítja a kommunikációt.
De a személy megfosztása bensőjétől nem erőszakosan történik.
Byung-Chul Han: Pszichopolitika*

Korunk (hívjuk akár késői kapitalizmusnak, a pszichopolitika korának, infokráciának, figyelemgazdaságnak, technofeudalizmusnak vagy akár a sötét felvilágosodásnak) egyszerre él a folyamatos információáramlás és a természetesség bővületében. Az előbbi a munka és a magánélet megkérdőjelezhetetlen szervezőelvévé vált, posztokban, aktivitásban mérhető, míg az utóbbi inkább illúzió, mint tapasztalat; nem a természettel, azaz a kultúrán kívülivel való szembesülés, hanem inkább a magától értetődőség szinonimája.

38

Gáldi Vinkó Andi 2015-ös *Paradisco* sorozata a fiatal felnőttkor baráti kapcsolatainak keresztül vizsgálta a figyelemért folyó versenyt, a viselkedési, öltözködési extremitásokban, a kimódolt, de spontánnak ható pózokban megjelenő testi és lelki értelemben vett önmegmutatás kiüresítő hatásait.

Az anyaságról készült sorozata (*Sorry I Gave Birth I Disappeared But Now I'm Back – Bocsánat, szültem, eltűntem, de most már itt vagyok*, 2016–22) ennek a tapasztalatnak a folytatásáról szól: a saját test változásairól, a gyermekágyi időszakot körülvevő hiedelmekről és ezzel együtt általában a női testet övező láthatósági szabályokról, prűdériáról és mindezen új helyzetek beillesztéséről a korábban kialakult életbe.

Jellemző, ahogy az Instagram mesterséges intelligencián alapuló automatikus tartalomszűrése kezelte a sorozat egyes képeit; első publikálásukkor pornográfiának vagy csak simán a felhasználói feltételekkel ellentétesnek minősítette őket, mert nem fértek bele az általános áramvonalasított esztétikába, ami a jelenlegi hivatalos közösségi kultúra alapvetése. Ezek a képek azonban egyáltalán nem szexualizáltak – habár meztelen testeket is láthatunk – és főleg nem botrányosak. Jellemzőjük inkább a látványra való dokumentarista rácsodálkozás, és az így nyert esztétikai tapasztalatra épülő asszociációk. Jó példa erre a vadgesztenyék és a gyermekek kikopott hajának egymás mellé tétele, vagy akár a Disney-hercegnő szemöldöke és a fogkezdemények összehasonlítása. Ironikus, amikor a bársonyra fektetett kisjézus-szobor mellé az üvöltő csecsemő kerül, de nem blaszfém. Krisztus elválaszthatatlan része az emberi természet, és ezzel együtt sokáig hajlamosak voltunk a gyermek Krisztus-ábrázolások csendjét, mint a való gyermekektől elvárt, „jó” viselkedést elfogadni.

Önreflexív és ars poeticaszerű a párosítás, ahol a *Csak ezt az 1 e-mailt akartam megírni* filctoll-firkák közötti felirat mellett az anyja lábai között játszó gyermek jelenik meg, felidézve az anyai figyelemért folytatott állandó harcot, és a másik oldalon a figyelem fenntartásának, és más feladatokkal való összeegyeztethetőségének nehézségét.

Gárdonyi László

Gáldi Vinkó Andi Sorry I Gave Birth I Disappeared But Now I'm Back című sorozatából

40

Gáldi Vinkó Andi Sorry I Gave Birth I Disappeared But Now I'm Back című sorozatából

Gáldi Vinkó Andi Sorry I Gave Birth I Disappeared But Now I'm Back című sorozatából

Gáldi Vinkó Andi Sorry I Gave Birth I Disappeared But Now I'm Back című sorozatából

Berényi Klára

Disztichonnapló 2025

január 7.

Hopszi, kiteptem az első lapját új füzetemnek.
Nem keresek jeleket, gyöngé papír lehetett.

január 15.

Friss kávé, és mindenmentes, kókuszos álom.
Mentes az életem is, lét buboréktalanul.

január 29.

Lábadozom, s el-elalszom, sajnos, munka helyett még.
Hátabaj, ülni nehéz, állni se jobb, nyafogok.

február 7.

Hálabejegyzést írtam reggel. Szép lila naplóm,
mennyi panaszt befogadsz, s hogy hazudok neked is.

február 9.

Fagypont. Este megint gyufalángnál melegedtem.
Kis gyufaárusom, állj, nem marad egy gyufa sem.

február 11.

Mert kardélen táncol az ember, mondta a bölcs.
Sebzi, ha lép, s ha megáll, mélyre szalad, csupa vér.

február 15.

Még meddig számoljak el, Östör? Még mehet ötszáz?
Néma gyerekek a jó anyja se érti szavát.

február 17.

Hátul ülök, nézek ki a ködbe, üres vezetőhely.
Visszafelé megy a busz, balkanyar és szakadék.

február 19.

Páncélt old a patak, ráhullt barkát simogatna.
Féktelen új öröm ugrál, kavicsot színező.

február 20.

Most Anyegin van az ágyon, a karfán, kék fotelemben.
Már se kamasz, se beért Tatjana nem lehetek.

február 22

Kerti rigó járkál, verebek zsinatolnak a cserjén.
Halk fakopáncs-taka szól, krákog a varjukirály.

február 26.

Bent Oravecztől folyt a beszéd, kint alkony az erdőn.
Gofri (habos) vacsoránk, dolce a víta (csöpög).

február 28.

Napra nap úszik, reggeli fürdés, esti zuhanyzás.
Asztalomon kupi nő, rajta az új kacsapár.

március 01.

Tömve kacsával a Békás, társkeresés folyik éppen.
Fent van a Nap magasan, lent lehet élni tovább.

március 02.

Égszínű ég szín, nyíló aranyágon a Sátán.
Ráncos a tócsatükör, nem hat a fél Panadol.

Szürke galamb

Szürke galamb, úgy fekszik előttem, mintha aludna.
Szép márványos alatta a sároserű kupacos hó.
Ritkán kaphat ilyen ravatalt egy dicstelen, űzött,
károkozó, lám, még cigicsikkek is állnak a töppedt
hóban, csonkra leégett kis gyertyák körülötte.

Leo

Cirmaidból árad a tiszta, könnyű
megvetés, és bronz szemeid lehunyod
hogya tóled hű, okos eb figyelmét
koldulom ismét.

Este lány tested csigaház alakban
ékesít párnát, s szuszogásod oldó,
bűvölő fodrán menekül göcsörtös
emberi voltom.

Hegymegi Flóra

Ica néni

Ica néni szemén átesik a világ
a lépcsőházi kukákat hetente
rendbe teszi mondván
semmit nem képesek ezek
rendesen kidobni
nézze meg, ez is tiszta jó,
de mért nem a műanyagosa tette az
a valaki csak tudnám ki volt
az idegőrt papírdobozokon
legalább ott a név

Ica néni szemén
hályogtalan tisztaság
chilipaprikát termeszt
balkonládában a harmadikon
újrászövette a rattanszéke
ülését ennyiből már
újat is vehetett volna de
hiszen ő ezt szereti

Ica néni szeme
a kékből kiemelt
Passuth László szavait követi
gangvégi mámorban
napozik a tavalyi klórette
fürdőruhájában lábait
áztatja valaki
szódamart exlavórjában
a szocializmusban
elvették a földjeiket
gyereket nem akart
sokan voltak testvérek
pelenkázta valamennyit

Ica néni szemében
a rosszul felszabdalt
nagypolgári lakások
élhetetlenek
nem lehet
beszerelni hozzá
ezért jár ki a padlásfeljáró
alatti darálósba
télen kétszer is
meggondolja

Az ördög

46

Az ördög azért nem alszik
mert nincsen meleg ágya
óvodában el nem hált álmait
rendre visszasírja
nem bújik bőrökbe csak a bőr alá
ahová a vérhígítót adják
nem oldódik csak oldoz
szerepzavarában
minden párkányra felkönyököl
valamennyi balusztrádon át-
a menetszélbe az IC-kocsiból
nehéz fejjel ki
hajol

Az ördög a részletekben lakozik
elaprózza magát
ugyanazon helyeken
rendez jelenetet
nem vesz ki szabadságot
hogyan is tudná
hirtelen összerakni magát
annyira elveszett közben
a részletekben

Az ördög mindent visz
amit ki nem ismertem
és azt mondja ne is
akarjak tudni róla
teát hoz a tálcán
csipketerítővel
madeleine-t mártogat
méreget mint egy öreg
madame vagy nagyanyám
aki olvasószemüveggel
a távoli jövőbe lát

Az ördög én magam vagyok
ha úgy vagyok magamon
kívül hogy vonalon belül
maradok
kidomborítom horpadásaim
és nézem forradásaim
hogyan simulnak el
Ölem az eleimtől teszem
függővé
az ördög tudja mikor
rontok megint

Oláh András

korlátaink

fogást keresel az időn amikor a sárgadinnyés
parmezános reggelek nyomába eredsz:
a tikkasztó jelen örvényébe szőve
bújik hozzád egy befejezetlen pillanat
a megremegő test és az összeránduló
szemöldök tolmácsolja fenntartásait
csődöt mond térfigyelőrendszered
győz a türelmetlen vágy a borzongás felett
s engedi hogy ízét illatát birtokba vedd...
kint elered az eső... egy felkavart múlt
matat a kitakart emlékek között
– hitszegők ölelkezése ez –
felhős szembogara fölött pillája
reménytelenül mozdul s legyőzve a mélyen
ülő szorongásokat némán összezár
fölébreszti depresszióba süllyedt érzékszerveit
s már nem hancúrozni vágyó reggel
ez a harangszó-ringatta pillanat
csak álmok sikolyába fúló kapaszkodás

vallomás

poros kövekbe törli ingét a nyár
szomjasan tátog a tikkadt folyómeder
kicsorbult tükörként hazudik szemünkbe
meztelen mellünkbe karmol a nap
remegő fűszálak tövében
álmok kuporognak kimarjult testtel
– lúdbőrző félelem: lekaszált
mosolyok emléke fojtogat –
szemed meleg tavában álmok vitorlái
kezed ölelés-emléket rejteget
kifakult arcod megkarcolt vallomás

Tork Botner új regénye

1

Nagyon szeretek olvasni.

Most nyári szünet van.

Listát írok a könyvekről, amiket befejeztem.

Az iskolai könyvtárban megvannak a kedvenc szerzőim regényei, egyszerre három könyvet lehet hazahozni. Ha valamit nagyon szeretnék, akkor azt gyakran csak megnézem a polcon, és visszateszem. Másik hármát hozok haza. Persze sorozatok is vannak. Ha nem unok rá, akkor ugyanannak a sorozatnak a darabjait egymás után kiolvasom. Közben ajánlanak egy új könyvet, és csak nézegetem. Odamegyek a polchoz, leveszem, forgatom a kezemben, nézem a szerző fotóját, elolvasom az első mondatot. Jövő héten kikölsönzöm, gondolom magamban, aztán visszateszem, és hazamegyek.

Így voltam Tork Botner könyvével is. Előző évben jelent meg, sokat hallottam róla. Amikor a könyvtárban jártam, mindig ellenőriztem, a helyén van-e. Három hete azt gondoltam magamban: most már ideje kivennem. Két hete odamentem a polchoz. Ha mások állnak egy szerző könyvei előtt, akkor nem szoktam odalépni. Úgy csinállok, mintha valami más érdekelne. Egy fiú lépkedett a polc mellett. Egyenesen Tork Botner könyveihez tartott. Botnernek három könyve van, de rögtön tudtam, hogy a legújabb regényét fogja kikölsönözni. Elfordultam, nézegetni kezdtem valamit. Pár perc múlva, amikor már üres volt a polc előtti rész, megszemléltem a foghíjat, ahonnan az új Tork Botner hiányzott. Majd kiveszem máskor, gondoltam magamban.

50

Aztán elkezdődött a nyári szünet. Fél kilenckor porszívózúgásra ébredtem, aztán harangoztak. Itt heverek a szivacsomon, és Tork Botner könyvét olvasom. A feléhez értem. Beosztottam. Huszonkilenc fejezetből áll, úgy döntöttem, egy hét alatt olvasom el, hogy tovább tartson.

Munkaidő vége. Bloomfield, az úrhajós visszafelé tartott a hálókabinba. Ezüst színű, meredek lépcsősoron kapaszkodott fel, két kézzel kapaszkodott, talán nyögött is. Fölfelé menet azon gondolkozott, milyen egyedül van. Úrhajós lévén fegyelmezett volt, világosan tudta, hogy kétszáz nap telt el a bázison, és még háromszázötvenkettő van hátra, de néha azért belenyilallott az emberi társaság hiánya. Nem kimondottan a szeretteire gondolt ilyenkor, bárkivel, egy ismeretlen bolti pénztárossal is szívesen összekacsintott volna a gyöngesség futó pillanataiban. Nem látja senki, gondolta magában. Mintha éppenséggel titokban lopakodna fel a hálókabinba, noha erről szó sincs. Ha majd felér, végig fog dőlni a priccsen, és még olvas egy keveset. Ha ugyan ki nem esik a kezéből az e-könyvolvasó rögtön az első soroknál.

Be kell vallania magának, egyre fáradtabb, gondolta lépcsőzés közben. És a fáradtságába mintha fásultság is vegyülne. Talán a földi kapcsolattartóhoz kellene fordulnia, hogy időpontot foglaljon tanácsadásra. Rögtön el is hessegette a gondolatot, tanácsadás, ugyan minek, még emlékezett a múltkori alkalomra, ahogy kerülgette az érzéseit, próbált olyan szavakat celluxozni egymáshoz, amelyek nem ébresztik fel a tanácsadó gyanakvását. Minek kérjen segítséget, ha utána úgyis azzal töltene az időt, hogy eloszlassa a tanácsadó aggályait. Fárasztó hülyeség, legföljebb akkor volna értelme, ha el akarná ütni az időt valamivel. De hát, ha belegondol, dolga van éppen elég.

Végignyúlt vékony, de kényelmes matracán, lehunyta a szemét, és egyből elaludt.

A lények érzékelték Bloomfield tudatszintjének megváltozását. Az acél-falon keresztül bújtak elő. Nem anyagszerűen lakták ezt a bolygót, ezért kóborlásukat az úrbázis határai sem korlátozták. Ha akarták, meg tudtak jelenni Bloomfield előtt – ilyenkor színes, pamacsos fényfoltoknak látszóttak, amelyek játékosan, sietség nélkül huppantak egyik felületről a másikra –, de újabban leszoktak erről. Az elmúlt pár hónapban szinte egyáltalán nem kommunikáltak vele, úgy érezték, jobb nem zargatni az úrhajóst. Fásultnak látták. A lények átszállingóztak a hálókabinon, és folytatták spon-tán útjukat a bolygón. Megfordult a fejükben, hogy kerülhetnének is, de az egésznek nem tulajdonítottak ekkora jelentőséget. A hálókabint kikerülni a dolog túlagyalása lenne – végül erre a következtetésre jutottak, és ehhez tartották magukat.

Bloomfieldnek amúgy, amikor épp nem horpasztott álomtalan alvással, elege volt belőle, hogy minden ott van, ahová leteszi. Ha ledobta a zokni-ját a kabin közepére, miért nincs valami robotbejárónő, amelyik elviszi a szennyestartóhoz, aztán amikor összegyűlik egy adag tisztítandó gönc, be-tesz mindent a tisztítógépbe? Érthetetlen. Attól, hogy úrhajós, miért várják el tőle, hogy rendszerető legyen? Nem sok ez a jóból?

Ezen kívül félig-meddig zavarta, hogy nem adtak mellé robotkiskutyát. Sok helyet nem foglalna, és játékaival talán felvidítaná Bloomfieldet. Elillan-na a magány, miközben figyelné, amint a műdakszli egy kislabdát kerget.

Bloomfield egészségtelenül sokat gondolt az elmúlásra, és ezt tudta ma-gáról.

A mai adagot ezzel kiolvastam, csak nézegetem a borítót. Tork Botner re-gényei általában úrbázisokon játszódnak, kicsit olyanok, mint Andy Weir A marsi / Mentőexpedíció című regénye, csak még annál is jobbak.

Eszembe jut a fiú, aki előttem kikölcönözte ezt a könyvet. Biztos neki is nagyon tetszett.

Felállok a szivacsról, és visszateszem a beépített szekrénybe. Apa már nincs itthon. Nappal a beépített szekrényben tartjuk a szivacsomat, hogy ne legyen útban. Elég kicsi a lakás. Apa a városi könyvtárban dolgozik. Nyáron előfordul, hogy én viszek neki az ebédet. Tizenegy körül kell elindulnom, metróval megyek. A könyvtár fent van a domboldalban.

A metrón meglátom az egyik osztálytársamat, Eriket. Az utolsó tanítási héten mesélte, hogy az nyáron az uszodában fog dolgozni. Átfut az agyamon, hogy odamegyek hozzá, de túl nagy a tömeg. Tíz méterre lehet tőlem, nem vesz észre. Beugrik, hogy Tork Botner is arról ír a második regényében, milyen gyakran előfordul, hogy két ember találkozik, de csak az egyik veszi észre a másikat. És mikor ismeretlenekkel találkozunk, meddig őrizzük meg az emlékezetünkben a külsejüket? Most itt állok egy barna nadrágos férfi mellett a metrón, de öt perc múlva már fogalmam se lesz, hogyan néz ki. Elbambulok, a telefonomat nyomkodom, és meglátok egy pokémont. Itt utazik a metró, de most a tömegben képtelenség lenne befogni. Egy néni ülében ül. Jön egy üzenet anyától, azt írja, hazafelé hozzak egy csomag dörzsiszivacsot. Pedig egyébként ritka darab ez a pokémon, tetszik. Közben a dörzsiszivacs se megy ki a fejemből. Egy időben utáltam takarítani, aztán volt egy időszak, amikor egészen rákattantam. Minden szombat reggel lesúroltam néhány felületet, az volt a szabály, hogy minden héten eggyel több felületet súroltam le, mint előző szombaton. Ezt a szabályt magamnak állítottam fel, apáék furcsállták kicsit, de örültek, hogy kiveszem a részem a háztartási munkából. Aztán pár hónap után valahogy lecsavarodtam a súrolásról.

Le kell szállnom a városi könyvtárhoz, akkora mákom van, hogy a pokémon is az ajtóhoz szambázik, keresztülleg a mit sem sejtő utasok szilárd testen, és leszáll. Ő bezzeg simán odajutott volna Erikhez, ha akar. A metrómegállótól jobbra kellene indulnom, de a pokémon balra megy. Követem. Még van tíz-tizenöt percem, apa ebédszünete csak fél egykor kezdődik. Az út egyik oldalán házak, a másik oldalon facsoport. Még sosem jártam erre. A pokémon elég gyors, egyelőre nem tudom befogni, szaladnom kell ahhoz is, hogy ne maradjak le. Egyszer csak megáll, fellebeg egy régi ház verandájára. Mit akarhat? Ha bemegy a házba, elveszítem. Nagyon szép ház, egyáltalán nem hasonlít az utcában levő többi házhoz. Legalább százéves. Oldalt, a veranda mellett garázsszerűség, ajtaja üvegezett. Régiségkereskedés, ez áll a kopott táblán. A pokémon egy helyben áll, meg sem moccan. Fogom a mobilt, nekilátok, hogy befogjam, de nem sikerül. Talán lefagyott, mármint nem a telefonom, hanem a lény, ilyen még nem láttam. Sőhajtok, önkéntelenül lenyomom a kilincset, bár fogalmam sincs, mit keresek itt. Egy öreg bácsi ül odabent, órát szerel. Az óra számlapján varázslatos minta, belevész a tekintetem. Még sosem láttam hasonlót. A kereskedés polcain szerteszét egy csomó szebbnél szebb modellhajó.

A bácsi rám néz, meg se lepődik, hogy ott állok előtte. Szervusz, mondja, aztán belekezd, és elmondja az óra történetét. Hallgatom, közben a pokémon ki is megy a fejemből. Egyszer csak vége. Már nem beszél, és a szerszámat is leteszi. Engem néz.

– Csókolom – buggyan ki belőlem, mintha újra óvodás lennék. Lélekszakadva rohanok, hogy időben odaérjek a könyvtárba, odaadhassam apának az ebédjét, amikor kezdődik az ebédszünet. A facsoportot ösvény szeli át, pontosan a könyvtár hátuljához érkezem. Ezt az útvonalat eddig nem ismertem. Nem késem el.

Elköszönök apától, de még nem megyek haza. A kölcsönözhető könyveket nézegetem, rituálisan ellenőrzöm, milyen könyvek vannak bent Tork Botnertől. Meglátok egy fiút a városi könyvtárban. Rögtön felismerem, ő az, aki a nyári szünet előtt pár héttel kikölcsönözte Tork Botner új regényét. Furcsa, nagy alakú, régi könyv van a kezében. Kíváncsi vagyok, vajon mi lehet az. Mit olvashat ez a fiú? Lehet, hogy nekem is tetszene? Most kölcsönzi ki, vagy most hozta vissza? Hogyan deríthetném ki, hogy ki írta azt a könyvet, és mi a címe? A fiú eltűnik a szemem elől.

Következő héten megint ebédet viszek apának. Mindig csak egy héten egyszer, mert a többi napon délután négytől zárásig dolgozik. Olyankor otthon ebédel.

Tegnap volt a születnapom, kaptam egy nagy stósz könyvet, nyolc darabot, úgyhogy most nem akarok semmit kikölcsönözni.

Amikor kilépek a könyvtár kapuján, eszembe jut a facsoporton keresztülvezető ösvény, és megkerülöm az épületet. Újra ott érek ki az ösvényről, ahol a százéves, verandás ház áll. Előveszem a telefonomat. Előfordulhat, hogy a verandán és a facsoportban folyamatosan pokémonok tanyáznak.

Mielőtt megnyithatnám az appot, látom, hogy van valaki a verandán. Először azért nem vettem észre, mert hason fekve heverészik. Valamit olvas. Most zajt hall. Ösztönösen hátrahőkölök, egy bokor ágai közé húzódok, de már lebuktam, észrevett. Becsukja a könyvet. A nagy alakú, régi könyv az, amiről annyira tudni szerettem volna, hogy ki írta és mi a címe. Hogy én is elolvashassam.

A fiú tovább olvas. Azt hiszem, mégse vett észre. Nyikordul a régiségkereskedés ajtaja, kijön rajta az öreg bácsi, aki múltkor elmondta nekem az óra történetét.

– Szia, Butnár – mondja a fiúnak.

– Szia, nagypapa.

A fiú felkönyököl.

– Megint a családi legendáriumot olvasod?

Ezek szerint ez a bácsi a nagypapája. És a családjuk ebben a házban lakik. És ez a különös, régi könyv az ő családi legendáriumuk. Ezek szerint soha nem fogom tudni elolvasni, hiszen csak ez az egy példány létezik belőle.

Még váltanak néhány szót, aztán a nagypapa bemegy a házba. A régiségkereskedés üvegén tábla: zárva.

A fiú belemerül a könyvbe. Megfordulnék, hogy visszamenjek az ösvényen, és hazametrom, de ekkor hirtelen azt hallom:

– Te mit ólálkodsz a bozótban? Pokémonra vadászol?

A fiú szólított meg. Engem néz. Végig tudta, hogy itt vagyok, csak úgy tett, mintha nem vett volna észre.

Érzem, hogy az arcomba megy a vér. El akarok szaladni, de végül azt mondom.

– Ez a te nagyapád boltja?

– Igen, régiségeket árul.

– A múltkor itt jártam.

Elkezdem mondani a történetet, amit a nagyapától hallottam, aztán hozzáfűzöm: Tork Botner új regényében is van egy varázslatos régi óra. A fiú figyelmesen néz.

- Ezek szerint olvastad.
- Igen, ő a kedvenc író – felelem.
- A fiú mond valamit Tork Botnerről, aztán így folytatja:
- Nagypapa ritkán tartja nyitva a boltot. Szinte senki sem megy hozzá vásárolni. Mindenki a facsoportban van. Pokémonra vadásznak.
- A kezében tartott könyvet nézem.
- Te mit olvasol? Nagyon szép könyv.
- A családunk legendáriuma. Ez az egy példány van belőle. Amikor tízéves lettem, nagypapa elővette a vitrinből, és megmutatta. Azóta nézegethetem. Kíváncsi vagy rá?
- Igen – mondtam, de aztán eszembe jutott, hogy anya vár otthon.
- Most el kell mennem – hadarom, hátat fordítok, és szaladok egész a metrómegállóig.

2

Hat óra múlva Bloomfield valami sajátságos, pattogó zajra riad fel az úrbázison, ahol a kényelmes mozgást mesterséges gravitáció biztosítja. Nagyon eleven, de kimondottan szabályos ez a zaj, gondolja. Pislogva a kijelzőre néz, és megállapítja: alhatott volna még egy órát. Felkönyököl, a padlón két lényt lát. Most nem színes, pamacsos fényfoltnak látszanak. Megkeményítették magukat, gondolja Bloomfield. Mint két kicsi celluloid labda, úgy pattognak egymás mellett a padlón; ha az egyik lepattan, a másik ugrik magasba, így játszanak fáradhatatlanul.

54

Bloomfieldben nyoma sincs kíváncsiságnak, egyből elege van az egészből. Nem tudja, miért teszik ezt a lények, miért foglalkoznak ezzel a haszontalan pattogással, de halálosan fáradtnak érzi magát. A munka legyen elvégezve, ez a filozófiája. Azon kívül egy moccanásnyit se akar csinálni, gondolni, beszélni. Hagyják őt békén. Most is ez fut át az agyán. Miközben megmosdik és felöltözik, ignorálja a két pattogó labdát. Abban bízik, hátha felszívódnak, és akkor nem kell kitalálnia, hogyan tüntesse el őket.

Kérdezősködtem Butnárról. Rákerestem a régiségboltra is, de nem találtam róla semmit a neten. Létezik ma még olyan üzlet, amit nem lehet megtalálni a Google Mapen?

Kiolvastam a születésnapomra kapott regényeket, de újra és újra Butnár családi legendáriuma járt a fejemben. Mi lehet benne?

Beköszöntött a szeptember, és nem hittem a szememnek. Az iskola melletti utcában egy padra letéve ott volt a felismerhető, régi nagy alakú kötet. Önkéntelenül odaszaladtam, leültem és nézegetni kezdtem.

Hol van Butnár? Miért hagyja ott a könyvet gazdátlanul?

Megjelenik a padtársam, Eliza. Ez a specialitása. Nem mondom, hogy settenkedik, de úgy tud ott teremni helyeken, hang nélkül, hogy senki nem veszi észre, honnan közeledik. Már ott is van. A frufruja egyenes, a haja barna. A szeme vidám.

– Szia, Gotje – mondja.

Mellettem ül a padon.

– Mit nézegetsz? – kérdi.

Első reflexből eldugnám Butnár családi legendáriumát, de aztán erőt veszek magamon. A titkolózással rögtön gyanúba keverednék.

Viselkedj természetesen, Gotje – mondom magamban.

Fél mondatig sem jutok – „egy régi könyv”, hebegem, „nem tudom, miről szól” –, amikor közbevág.

– Szép a borítója.

Egy fiú képét nézegeti a telefonján. Már tavasszal is sejtettem, hogy tetszik neki Erik, de Eliza tagadta. Most viszont már nem is bánja, hogy észreveszem, hogy Eriket nézegeti.

– Honnan van ez a kép? – kérdezem.

– A tesitanár lőtte. Mindenkit lefotózott.

Nem emlékszem ilyesmire, Eliza azt mondja, biztos hiányoztam azon a héten. De akkor hogyhogy nem fotóztak le később se?

– Miért kaptad meg Erik képét is? – kérdezem. – Miért nem csak a sajátodat küldték el?

Gyanús az egész, Eliza csak a vállát vonogatja.

A hónom alá fogom a könyvet, sétálunk a metrómegálló felé. Elviharzik mellettünk Erik, az osztálytársunk. Azt hiszem, golfozik, ilyen fura hosszú zsákokkal járkál néha tanítás után.

Eliza lelkesen integet neki.

– Szia, Erik – mondja.

Erik, mintha nem hallaná, teper tovább.

Eliza képe elfelhősödik.

Gyorsan beszélni kezdek, előző nap láttam egy bugyuta karikatúrát apa újságjának hátlapján, hangosan, lelkesen mesélem, milyen volt, hátha megnevettettem vele. Halványan mosolyog, de látom, hogy csak félig figyel. Megenézem a telefonomat.

– Haza kell mennem – mondom Elizának, és elköszönök.

Hazafelé beugrok a sarki boltba.

– Jónapot kívánok, van dörzsi? – kérdem az elárusítót. Megrázza a fejét.

Visszafelé indulok, a következő sarkon van egy nagyobb áruház, ott kapok dörzsit. Amikor kilépek az áruházból, megint ott lépked előttem Erik a hosszú zsákjával. Megbököm a vállát.

– Figyi! Izé... – mondom. – Kicsit kedvesebb is lehetnél Elizával.

Rám néz. Nem érti.

– Tetszel neki – mondom.

– Nekem meg te tetszel, Gotje.

Elvörösödök. Erre nem számítottam.

– Suli után elmegyünk fagyizni? – kérdi.

Lelkesen néz rám. Összeszedte a bátorságát. Hallgatok. Lehervad az arcáról a mosoly.

– Értem. Neked valaki más tetszik – mondja.

Megrázom a fejem, és elszaladok.

Csak otthon veszem észre, hogy még mindig a hónom alatt szorongatom Butnár családi legendáriumát. Szerencsére itt a hétvége. Egész este a legendáriumot olvasom, néhány oldalról fotót is készítek. Szombat reggel szép idő van, metróval megyek a városi könyvtárig, aztán az épület mögül induló ösvényen felsétálok a régiségkereskedéshez. Ismét a „zárva” tábla fogad. Leülök a verandára, ahol Butnár hason feküdt. Előveszem a telefonomat, de most nincsenek a facsoportban pokémonok. A verandán nem szeretném otthagyni a legendáriumot. Mi van, ha elered az eső? Vagy ha valakinek megtetszik, és magával viszi? Már épp hazaindulnék, amikor megjelenik Butnár a biciklijén. Tejet, kenyeret hozott a boltból.

– Szia – mondja vidáman, amikor meglát.

– Visszahoztam – mutatok a könyvre. – Hogyhogy őrizetlenül hagytad a padon?

– Miből gondolod, hogy őrizetlenül hagytam? – kérdez vissza.

Rámeredek. Próbálok kitalálni, mi más magyarázat lehet arra, hogy a könyv egymagában, gazdátlanul hevert a forgalmas útvonal menti padon.

– A bokorból figyeltelek – vigyorog. – Láttalak, hogy jöttök a barátnőddel, úgyhogy gondoltam, letesztellek. Tudtam, hogy kíváncsi vagy rá, és azt is, hogy egyből meg fogod ismerni.

Minden az arcomra van írva. A képébe vághatnám, hogy pofátlanság volt, de sokkal jobban örülök, hogy hétvégén kiolvashattam a legendáriumát, és hogy szinte ismeretlenül megbízott bennem.

– Tudtad, hogy visszahozom?

– Valószínűnek tartottam – feleli mosolyogva. – Na, hogy tetszett?

Pillantása megállapodik a bevásárlószatyron.

– Megvársz? Gyorsan beviszem a kaját.

Ezzel eltűnik a házban, aztán pár másodperc múlva újra felbukkan.

– Mesélj, mi a véleményed a legendáriumunkról – kérdi, és a facsoport felé int.

Megindulunk az ösvényen visszafelé. Elmondom neki, amit a könyvről gondolok. Töprengek, eláruljam-e, hogy két oldalt kifotóztam belőle. Vajon rossz néven venné? Végül nem említem.

Azt meséli, szeret olvasni, de van még egy kedvenc időtöltése: modellhajókat ragasztgat. Németországban, Lühesand szigetén, egy eldugott kalyibában dolgozik a világ legjobb modellhajó-építője. Butnár fejébe vette, hogy a német mester inasa lesz. Az a terve, hogy januártól halaszt a gimiben. Majd később fejezi be.

– Az iskola megvár – magyarázza komoly képpel.

Egy kavicsot rugdalok. Lassan az ösvény túloldalára érünk, már látszik a városi könyvtár hátulja.

– Meghívhatlak valamire a könyvtár büféjében? – kérdi.

Bólintok.

– Nagyapám támogatja a tervemet, de apám ellene van – mondja, miközben a büfé felé lépdelünk. – Régen nagyapa is sok modellhajót épített.

– Tudom, olvastam a legendáriumban. Remélem, végül sikerül meggyőzőtök édesapádat, hogy elengedjen – mondom.

Valójában egyáltalán nem örülnék, ha Butnár elutazna, pedig fontosnak tartom, hogy megvalósítsa az álmait. Ezt a két gondolatot egyelőre nem tudom összebékíteni a szívemben.

Beállunk a sorba a büfénél. Narancslevet kérek, Butnár csokis tejet iszik. Amikor leülünk egy asztalhoz, meglátom Eriket, most nincs nála golfzsák. Könyveket hoz a hóna alatt.

– Szia! – mondja.

– Szia, Erik – felelem. – Ő itt Butnár, ő pedig Erik, az osztálytársam.

– Szia, Erik – mondja Butnár.

A két fiú egymásra néz.

– Nekem rohannom kell – mondja Erik. – Sziasztok.

Elsiet.

Butnár a szüleimről kérdez. Apa itt dolgozik a könyvtárban, mondom, anya pedig az IBM-nél.

– Neked sincs tesód? – kérdi.

Megrázom a fejem, aztán az órámra nézek.

– Lassan mennem kell.

– Egyszer megnézed a modellhajóimat?

– Persze, kíváncsi vagyok – mondom.

Kilépünk a könyvtárból. Felé intek, ő visszafelé indul az ösvényen, én pedig megyek a metróhoz.

Bloomfieldet leginkább viszolygással tölti el az egész. Már egy órája ül a laborban, mozgatja a botkormányt, a begyűjtött minták elemzésével halad előre, a két celluloidlabda pedig lankadatlanul pattog mellette a padlón. Enyhén szólva idegőrlő. Bloomfield mégsem tartja életszerűnek, hogy videón jelentse a földi személyzetnek. Szabály szerint ezt kellene tennie, ha bármi rendellenességet tapasztal. Most mondja azt, hogy „két labda pattog mellettem reggel óta”? Hogy „a pamacsleányek közül kettő labdává változott, hogy engem ingereljen”? Elég szarul hangzana. Azonkívül a földi irányító se tud mit lépni. „Húzódjon hátra, Bloomfield. Mindjárt szétlövöm őket lézerrel.” Ezt biztos nem mondaná.

Bloomfield elneveti magát, aztán tovább mozgatja a botkormányt.

4

A karácsonyi szünet előtti héten rossz idő van. A második óra utáni szünetben nem megyünk ki az udvarra, mindenki a helyén ül. Matekdoga lesz. Eliza is, én is a füzetünket nézegetjük. Az egyik példát nem egészen értem, pedig pár hete elvileg átvettük. Jacek, aki az osztályterem ajtajához legközelebb ül, felnéz.

– Gotjéhez jött valaki. Gotjének látogatója van.

Máris az összes fiú hurrog és füttyöl.

– Gotjének fiúja van – mondogatják.

Butnár lép be az osztályba, egyenesen a padom felé tart. Az arca komoly.

– Szia, Gotje – kezdi. – Mondani szeretnék valamit.

– Szia – suttogom, de csak azzal tudok foglalkozni, hogy mindenki minket néz. Érzem, hogy az arcomba szökik a vér. – Ne itt – felelem.

Kézen fogom, és húzom kifelé a folyosóra. Becsapódik mögöttünk a tante-remajtó. A hurrogás és a füttyülés elhalkul.

– Szólni akartam, hogy elutazom Lühesandba – kezdi.

Kint állunk a folyosón. Az arcomat nézi. Hiába próbálom kiüríteni a tekintetem, úgy érzem, minden rám van írva.

– Nagypával sikerült rábeszelnünk apát, hogy engedjen el. Január másodikára foglaltunk repülőjegyet.

Csak arra tudok gondolni, hogy az már nagyon hamar itt lesz.

– Most vissza kell mennem a terembe – mondom. – Dogát írunk matekból. Elengedem Butnár kezét, és lenyomom a kilincset a tanteremajtón.

Bloomfield a széken ült. Ha paranoiás lennék, azt kellene hinnem, valaki a nyakamra küldte ezeket a labdákat, gondolta. Felállt és szembe fordult velük. Persze miért is küldték volna őket? Hiszen ezek a fénypamacsok önálló akarattal és értelemmel rendelkező lények. Ha labdává akarnak változni, hogy engem idegesítsenek, labdává is változnak, kész. Csak eddig ilyenre nem volt példa, ezért vagyok rajta fennakadva, tette hozzá magában Bloomfield.

Meg akarta fogni az egyiket, utánakapott, de a pamacs kitért előle, játékosan csalogatta maga után. Mégiscsak butaság, gondolta, labdák után futni, megállt, s nézte őket, ahogy helyt maradtak, mikor látszólag felhagyott az üldözésükkel. Már csak megpróbálom elcsípni őket, gondolta újra, és utánuk eredt. Tüstént menekülni kezdtek, Bloomfield azonban szétterpesztett lábbal próbálta beszorítani őket a helyiség egyik sarkába. Hiába: egyenesen átlebegtek a lába szárán, hiszen fényből voltak.

58

5

Kedden lesz szenteste.

Hétfőn apának még dolgoznia kell. Amikor hazajön a könyvtárból, átad nekem egy borítékot. Elvörösödöm.

Apa azt mondja, odament hozzá a könyvtárban egy tisztelettudó fiú, és megkérte, ezt adja át a lányának.

Feltépem a borítékot.

Kedves Gotje!

Lesz nálunk egy kis ünnepség ma este. Szeretnélek meghívni. Remélem, el tudsz jönni.

Butnár.

Leszállok a metróról. Elhagyom a könyvtár épületét, rákanyarodok a facsoporton keresztülvezető ösvényre. Hamarosan Butnárék háza előtt állok. Bent égnek a lámpák. Sütemény illatát érzem. Csöngetek. Butnár nagypja nyit ajtót.

– Szia, Gotje, gyere be – mondja. – Butnár a műhelyben van.

Az alagsor felé vezet.

A lépcső mellett is hajómodellek vannak a falon, mint a régiségkereskedésben.

Meglátom Butnárt, háttal nekem, egy asztalnál ül, előtte félkész hajómodell. Valamit éppen ráilleszt, aztán csiszolópapírt vesz a kezébe, meg egy újabb alkatrészt. Ekkor megérzi, hogy ott vagyok, leteszi a csiszolópapírt, felém fordul.

– Szia, Gotje – mondja. – Örülök, hogy eljöttél.

Amint folytatná, furcsa hang üti meg a fülünket. Kerepelés vagy csattogás, de egészen szelíd hang. Változó hangmagasságokban.

Butnár a lépcső felé bök.

– Úgy hallom, apa elkezdte. Gyere, menjünk fel.

Visszalépcsőzünk az előtérbe, aztán a belső szobába megyünk. Butnár nagypapája már ott van, karosszékekben ül, a zenét figyeli. Merthogy időközben zene bontakozott ki a kezdeti csattogásból és kereplésből. Butnár édesapja, Ronti felénk fordulva ül a szoba túlsó végében, egy bonyolult szerkezet mögött. Sosem láttam ehhez hasonlót.

– Milyen hangszer ez? – suttogom Butnárnak.

– Eredetileg orgona volt – feleli. – De apa átalakította.

A hátsó falnál csövek sorakoztak. Butnár édesapja több sor klaviatúrán nyomott le billentyűket, elől hőszugárzóra emlékeztető alkatrészek is látszóttak. Egyértelmű volt, hogy a szerkezetet házilag építették össze.

Egyre hömpölygött belőle a zene. Több szólamban, komoly és vicces, magasztos és játékos regiszterekben. Még nem hallottam ehhez fogható kompozíciót.

Amikor vége lett, Butnár azt mondta:

– Bravó, apa!

A nagypapa elismerően veregette Butnár édesapjának vállát. Én tapsoltam.

– Szerbusz, Gotje – mondta Butnár édesapja. – Ronti vagyok. Már hallottam rólad. Minden karácsonyra komponálok egy kisebb zenedarabot, és ilyenkor mutatom be családi körben. Örülök, hogy idén te is eljöttél meghallgatni.

A nagypapa közben eltűnt, aztán süteményes tálcákkal jelent meg újra. Leültünk a fenyőágakkal díszített asztalhoz, Butnár gyertyát gyújtott. Etem egy szelet almás rétest, aztán egy lekváros buktát.

– Az apám és Butnár meggyőztek, hogy engedjem el Butnárt – mondta Ronti. – Ilyen idős koromban én is Németországba utaztam egy évre. Zeneszerzést tanultam. Butnár most nyolc hónapra megy. Aztán, ha hazajött, dolgozhat tovább a műhelyben. De tanulnia akkor is muszáj lesz. Nem hagyhatja abba az iskolát.

A nagypapa bólogatott, és elmosolyodott.

– Hosszú az élet, Butnár. Mindenre lesz időd.

Láttam, hogy sötétedik, úgyhogy elkészöntem és hazaindultam.

– Vigyázz magadra, Butnár – mondtam, és gyorsan lépkedni kezdtem az egyik utcai lámpa fénykörétől a következőig.

Bloomfield eddig minden szokatlan helyzetben úgy segített magán, ha nem volt már elég ereje, hogy úrrá legyen a körülményeken, hogy úgy tett,

mintha nem venne észre semmit. Ez gyakran segített, és többnyire a helyzet is javult tőle valamicskét.

6

Aznap, amikor Butnár repülője indult, a városi könyvtárba mentem, és kerestem egy modellhajókról szóló könyvet. Százhatvan oldalas volt, sok képpel és technikai leírásokkal. Ha tényleg nyolc hónapig marad Butnár Lühesandban, gondoltam, akkor mire ezzel végzek, az idő kétharmada már letelik. Ettől kezdve mindennap elolvastam egy oldalt a modellhajók könyvéből.

Az év első napjaiban megjelent A tünemény, Tork Botner új könyve. Rög-tön aznap este ott találtam az ágyamon. Apa észrevette, mennyire tetszett nekem az előző regénye, így aztán hazafelé beugrott a könyvesboltba, és megvette.

A nyolcadik oldalon tartottam a modellhajók könyvében, amikor levelem érkezett Németországból. Butnár küldte.

Hogyan nyomozta ki a postacímemet, gondoltam magamban.

Ezt írta:

Kedves Gotje,

60 tegnap este megérkeztem Lühesandba. Itt, a modellhajó-műhelyben minden évben négy gyakornokot fogadnak. Idén az egyik cseh, a másik amerikai, a harmadik pedig vietnámi. A negyedik én vagyok. Egyszerre érkeztünk meg, a reptéren kisbusz várt bennünket. Betettük a bőröndjeinket és beültünk. Fél óra buszozás után érkeztünk a folyópartra, ahol kishajóra szálltunk át, ami behozott a szigetre. Lühesand szigetén csak egyetlen épület áll, a modellhajóműhelyé. Az emeleten vannak a szobáink, és a kishajó hetente hoz élelmiszert és postát. Úgyhogy én is hetente tudok levelet küldeni neked. Mindennap a műhelyben fogunk dolgozni, aztán pingpongozunk és társasjátékozunk. A mestert Zammatnak hívják, és nagyon különös, hegyes bajsza van. Kedvesen beszél velünk. A felesége főz, és az egész műhely és a nappali tele van különleges hajómodellekkel. Zammatnak két gyereke van, de ők már nagyobbak nálunk, huszonevesek, és nem élnek itt a szigeten.

Most befejezem, de jövő héten újra írok. Remélem, otthon minden rendben.
Butnár

A levelet összehajtogattam és a polcom sarkába tettem, egy külön helyre. Olvasni kezdtem A tüneményt, de nem tudtam figyelni. Az órára néztem. Tíz perc múlva kilenc volt. Leoltottam a lámpát. Elképzeltem a folyó közepén a szigetet, rajta a magányos, egyemeletes, lapostetős épületet. Benne a négy fiú szobáit egymás mellett.

Arra gondoltam, az én életem is modellhajó, és ez az idei nyolc hónap csak egy alkatrész. Legjobban teszem, ha szépre csiszolom, mert akkor büszke leszek rá, ha végül beépíthetem a hajóba.

Reggel megállapítottam, hogy álomtalanul aludtam, és jól kipihentem magam. Kiugrottam az ágyból, szokás szerint tornáztam és fekvőtámaszoztam.

Arra gondoltam, ha Butnár édesapja, Ronti zeneműveket komponál, Butnár pedig modellhajókat épít, akkor én kitalálok egy képzeletbeli állatot. Fogom a biológiakönyveket, megfigyelem, hogyan mutatják be az egyes állatfajok jellemzőit, élőhelyét és viselkedését, és én is elkészítem a saját kitalált leírásomat erről az állatról. Ha elég részletesen csinálom, kelleni fog hozzá nyolc hónap.

Ennek megörültem, és bementem az iskolába. Iskola után rögtön az íróasztalomhoz ültem, és némi rajzolgatás után megalkottam a pottát. A potta gömbölyded, jóindulatú, szelíd állat, a kifejlett példány nagyjából egy méter húsz centi magas. Vízi emlős, és kimondottan családcentrikus. Sorra vettem a farkas, a vidra, a keselyű leírását a biológia-tankönyvben és az apa polcán levő sokkötetes nagylexikonban, és ezeknek megfelelően először lejegyeztem egy tömör ismertetést a potta jellemzőiről. Észre se vettem, úgy elment vele két óra. Utána vacsoráig leckét írtam, este pedig tovább olvastam Tork Botner új regényét. A tartalomjegyzékből kiderült, hogy harmincnyolc fejezetből áll, ezért harmincnyolc napra osztottam be magamnak, de aztán nem értem az első fejezet végére, és máris elálmosodtam. Mikor lekapcsoltam a villanyt, megint a folyami szigetet láttam magam előtt, amit minden oldalról nyaldos az Elba vize.

7

Iskolába menet a metrón Tork Botner könyvein gondolkoztam. Az első három könyvének bármelyik mondatáról rögtön megismertem volna, hogy ő írta. Most az új könyv mintha nagyon más lenne. Ez is tetszik, de nem úgy, mint az eddigiek. Csak azért tűnik másmilyennek, mert új? – tűnődtem. Mikor megismertem Botnert, már volt három könyve. Ez a regény viszont most árnyalja a róla eddig kialakult képemet. Talán nem is a könyv más, hanem csak az én elfogadásom más, ami a könyvre irányul, töprengtem. Aztán jött a Goonthorp megálló, ahol le kell szállni az iskolához, és leszálltam.

61

Elszomorodik, noha nemigen tudja, hogy a labdák mit árthatnának neki.

Utolsó óra után Eliza azt kérdi, van-e kedvem uszodába menni. Megbeszéljük, hogy ötkor találkozunk. Otthon leckét írok, aztán előveszek egy sporttáskát, beleteszem a fürdőruhát, az úszószemüveget, egy törülközőt, a strandpapucsot meg a hajkefét. Fél ötkor indulok a metróhoz.

A medencében elég sokan vannak, Eliza és én egymás mögött úszunk, néha megállunk és beszélgetünk kicsit. Fél óra elteltével pisilnem kell, kimeászok a medencéből, az öltöző felé tartok. Erik jön szembe, fehér munkaruhában van.

– Szia Gotje! – mondja.

– Szia! Hogyhogy itt vagy? Nincs nyári szünet...

Csőpög a hajamból a víz. Magamra tekerem a törülközőt.

– Néha tanítási időben is beugrom, bár rendszerint hétvégén – feleli Erik.

– Most megbetegedett egy állandó kolléga, és behívtak helyettesíteni. Majd elmesélem – int, aztán továbbbúdul.

Összesen egy órát úszunk, Eliza szól, hogy haza kell mennie. Amikor kilépünk az öltözőből, megint találkozunk Erikkel, és megkérdezem, hogy tesszik neki a munka. Azt mondja, szereti.

– Záráskor a víz tetejéről és aljáról szedjük össze az apró szennyeződést – kezdi. – Minden szennyeződés vagy könnyebb, mint a víz, vagy nehezebb. Ha könnyebb, fent marad, és akkor hálóval lekotorják, ha nehezebb, elsüllyed, akkor a speciális vízi porszívóval összeszedik a medencefenékről. Emiatt a medence teljes vizét csak ritkán kell leengedni.

Elizával egymásra nézünk, aztán elköszönünk Eriktől.

8

Másnap délután tovább dolgoztam a pottén. Egy alomban két-öt utódja születik, a nőtény hatévesen válik ivaréretté.

Mire elolvastam A tünemény nyolcadik fejezetét, megérkezett Butnár levele.

Kedves Gotje,

eltelt az első hét. Három feladatot kaptunk: Khannal, a vietnámi fiúval közösen készítünk egy modellt, ez az első. Hónap végére kell kész lennünk. Ha nem egyedül csinálsz meg egy modellt, hanem kettesben, valaki mással, abból rengeteget lehet tanulni. A második feladat: kalapból kihúztunk egy alkatrészt, abból kell tíz darabot elkészítenünk. Milliméterpontosan ugyanúgy, hogy teljesen felcserélhetőek legyenek egymással. Nekem a hajófenék bordázatának egyik eleme jutott, elég trükkös. Ezzel jövő hét végére kell kész lennünk. A harmadik feladat pedig az, hogy mindegyikünknek szét kell szednie egy-egy értékes régi modellt, és felfrissíteni rajta a festéseket, lakkozásokat. Talán ez a legnehezebb feladat, és ezzel már holnaputánra el kell készülnünk. Szerencsére elég jól állok vele, pedig az elején azt hittem, gondok lesznek. Nagyon féltem, hogy eltörök valamit, hiszen eddig még soha nem szedtem szét kész hajót.

Félbeszakítottam az olvasást. Feltűnt, mennyivel hosszabb levelet írt Butnár, mint első alkalommal. Arra gondoltam, nekem is írnom kellene neki. Eddig még eszembe se jutott. Vajon miért nem? Most döbbsentem rá, hogy biztos ő is szívesen olvasna valamit esténként a szobájában Lühesandban.

Újra kézbe vettem a levelet:

Az amerikai fiú, Brian azt mondja, ha jó idő lesz, szerinte úszhatunk az Elbában. Folyóparti városban lakik Pennsylvániában, és nyaranta sokat úsznak a haverjaival. Magával hozott egy GameBoyt is, egészen más, mint az enyém. Nálunk nem árulják ezt a gyártmányt. A cseh fiút Pavelnek hívják. Egy évvel fiatalabb, mint mi, többiek, de ő a legügyesebb. A leggyorsabban ő végez a feladatokkal, és ő ragasztja a legcsinosabb modelleket. Mindhárman nagyon jó fejek, örülök, hogy ilyen klassz a társaság. A mester felesége azt mondta, szólítsuk Katharinának. Nagyon finomakat főz. Egyik délután megmutatta a madáretetőket, és reggel gyakran halljuk, hogy az evezőpadon edz. A mesteren pedig mindig meglepődök. Tudja, hogy mit kell

mondania. Türelmes, de azért megköveteli, hogy keményen dolgozzunk és fejlődjünk. Nap végére mindig kifáradok agyban. Kicsit bánom, hogy nem hoztam több könyvet magammal, mert itt minden könyv németül van. Annak viszont örülök, hogy megtaláltam a polcon Tork Botner első regényét. Már annyszor olvastam, hogy most egész vicces németül újraolvasni. Mindennap elolvasok belőle egy oldalt, és persze pontosan tudom, hol tartok. Lehet, hogy egy szöszedetet is készítek magamnak, kiírom, hogy a gyakoribb kifejezések hogy vannak németül. Szerintem egész jó némettudásra fogok szert tenni, ha végigolvasom. Azonkívül a Simpsons is megy a tévében német szinkronnal, együtt szoktuk nézni a srácokkal ebéd után. Néha azon nevetünk, ami történik, máskor meg a nyelv hangzásán. Némelyik szó olyan furcsán hangzik Homer és Bart szájából.

Te mit csinálsz mostanában? Kaptam egy levelet apáéktól, apa új művön dolgozik, nagypapa pedig szokás szerint akármennyi ideig el tud szöszmötölni a boltban. Úgy tűnik, jól vannak. Vigyázz magadra, sokat gondolok rád.

Butnár

Összehajtottam a levelet. Igen, talán már holnap írok neki. Megnéztem a borítékot, ahol Butnár gondosan feltüntette a feladó nevét és címét. A cím csak ennyi volt. Lühesand, Deutschland, és egy irányítószám.

Erőlködik, hogy halljon valamit. Fülel – néma csend.

9

63

Kinyitottam Tork Botner regényét, és belemerültem az olvasásba. Most már ez az új könyv is nagyon tetszett.

Mostantól fogva jobban ügyel majd a közérzetére, és legelőbb is füldugót vesz ki a szekrénye egyik kis rekeszéből. Aztán fölkel, megindul próbaképp. A labdák követik ugyan, de úgyszólván nem hallja őket. Bloomfield tesz néhány lépést, minden különösebb nehézség nélkül sikerül. Ki-ki magának, külön Bloomfield, külön a labdák, ámbár egymásra vannak utalva, mégsem zavarják egymást.

Este, miután leoltottam a villanyt, egy anyapottét láttam magam előtt. Nyomában totyogtak a kicsinyei. Pár lépés után a folyóhoz értek, és csendesen tempózni kezdtek a bársonyos vízben.

Másnap reggel a metrón a telefonomat nyomkodtam, és a fényképek között megtaláltam azt a kettőt, amit Butnárék családi legendáriumáról lőttem. Akkor szinte még nem is ismertük egymást Butnárral, gondoltam magamban, pedig itt éltünk ugyanebben a városban, és ugyanabba az iskolába jártunk. Hirtelen belém hasított, hogy még egy hónap se telt el Butnár nyolc hónapos távollétéből. Aztán elkalandoztak a gondolataim. Szemközt velem, a metrókocsi túloldalán egy kék kalapos nő nagy műanyag hordozót tartott. Egy chihuahua volt benne.

Mikor beértem az iskolába, Eliza szólt, hogy matekdogát írunk. Eszembe jutott, akkor is éppen matekdoga következett, amikor Butnár szünetben bejött az osztálytermünkbe. Fura belegondolni, hogy régebben mennyire tudtam izgulni, most meg szinte nem is érdekel. Nem tartom észben, ha szól a tanár, hogy következő órán dolgozat jön.

Délután anya otthon volt. Leckét írtam. Bejött a szobámba, és mondta, hogy Elizával meg Eliza anyukájával négyesben programot szerveztek. Hatkor találkozunk a plázában, bemegyünk egy-két boltba, fagyizunk, aztán mozi. Eliza anyukáját mindig is ugyanolyannak láttam, mint anyát. Egyforma magasak, ugyanolyan barna a hajuk, még a frizurájuk is hasonló. Anyának nincs testvére, de ha lenne, biztos pont úgy nézne ki, mint Réni néni. Egy-két éve anya félrevont, és megkért, ne hívjam néninek Eliza anyukáját, úgyhogy most már Réninek szólítom. Kicsit nehéz volt elhagyni a nénit, de újabban rááll a szájam. Eliza se nénizi az én anyumat. Nyomulunk négyen a plázában, ruhákat próbálunk, bemegyünk a kis boltokba, ahol csatokat, napszemüvegeket meg egyéb kiegészítőket árulnak. A filmet Eliza választotta, szokásos családi rajzfilm, Pixar gyártmány. Régebben sokat nevettem az ilyeneken, de már egyáltalán nem érdekelnek. A pattogatott kukoricából se nagyon eszem.

Furcsa kimondani, de otthon, lefekvés előtt arra gondolok, szívesebben maradtam volna itthon, olvastam volna egy fejezetet Tork Botner regényéből. De mindenben van valami jó. Így legalább egy nappal tovább kitart a könyv. Holnap fogom elolvasni a mára betervezett fejezetet. Lühesand, ízlelgetem a szót, aztán elalszom.

10

Katharina néninek van egy cicája, írja a levelében Butnár. A ház elé szokta kitenni a kistálat. A macska szabadon csatangol az egész szigeten. Havazni nem havazik, de az idő továbbra is szeles, ezt is írja. Butnár jó vastag takaróval alszik. Belerázódott az egész napi hajóépítésbe. A modellhajók szokásos hosszúsága húsz és negyven centi között van, de most belekezdtek egy majdnem egyméteres, pontosan kilencvenhat centis modellbe. Ezen együtt dolgoznak mind a négyen. Sokkal több alkatrészből áll, és kevés kivétellel maguk az alkatrészek is nagyobbak.

Néha, amikor arra gondolok, mit jelenthet Butnárnak a modellépítés, elkedvetlenedem. Nekem egyelőre nincs ilyesmi az életben, amit aktívan csinálnék és ennyire fontosnak tartanék. Vajon ez baj? Egyre többet töprengek ilyesmiken.

Bloomfield kilép a laborból, ott áll előtte egy fénypamacs. Az úrhajós szinte meghatódik a lény láttán, amely nem változott celluloidlabdává. Ha kérdezne tőle valamit, a pamacs valószínűleg jóindulatúan válaszolna.

Különös, milyen kevésbé érdeklik a labdák, amióta megszabadult tőlük. Amíg a sarkában voltak, az ember valahogy azt gondolta volna, hogy hozzátartoznak, hogy valami módon figyelembe kell venni őket.

Kedden voltunk a plázában filmet nézni Elizával, anyával és Rénivel, ma csütörtök van. Tegnap végre megírtam a Butnárnak szóló levelet, de még nem postáztam.

– Anya, te honnan ismered Rénit? – kérdeztem, amikor kettesben maradtunk a konyhában.

Apa megint délutános volt, ilyenkor négyre kell beérnie a könyvtárba. Pár perccel ezelőtt cipőt húzott, és elindult.

– Gimiben osztálytársak voltunk – mondta anya. – Még soha nem meséltem? Érdekes. Egy darabig előttem ült. Közel laktak az iskolához, és tanítás után néha felugrottunk hozzájuk, négyen-öten, lányok. Az anyukája nagyon kedves volt, mindig szívesen látott bennünket.

Szemközt megjelent még két pamacs. Most már hárman álltak szemben Bloomfielddel. Mintha várták volna, hogy mondjon valamit.

– Gyere már ide – kiáltja Bloomfield –, kapsz valamit.

Arra gondol, valahogy nekiadja az első pamacsnak a laborban pattogó labdákat.

A másik két pamacs jóval hamarabb felfogja a dolgot, mint az első. Integnek az elsőnek, közben Bloomfielldre összpontosítják figyelmüket.

Bloomfielden csak késve fut át, hogy milyen idegennek, reszelősnek érezte a hangját. Amikor a földi kapcsolattartóval egyeztet, nem szokott furcsának tűnni.

Apa nem volt itthon három napig. Londonba utazott, a könyvtárosok éves konferenciájára. Amikor hazaért, hozott nekem csokit, anyának bonbont, meg egy kis üveget, amiről azt mondta, hogy valami fura szósz van benne, meg egy üveg szeszes italt. A kis üveget betettük a hűtőbe. Nem bontottuk meg aznap este. Sötétzöld színű volt. Apa azt mondta, a Formula–1 nevű olcsó szállodában foglalt szobát. Amikor belépett a szobába, megértette, miért így nevezik a hotelt. Közvetlenül az autópálya mellett volt, és az elhaladó kocsik olyan zajjal voltak, mint amikor Formula–1 autóversenyt néz az ember a tévében. A szobát tágasnak és kényelmesnek tartotta, csak a végé és a tusoló volt furcsa. Ezek a folyosóról nyíltak, és úgy tűnt, mintha valami konténerbe lépett volna be. De nem sokat foglalkozott a szállással, kora reggel nekiindult mindennap, és csak estére tért vissza a Formula–1-be.

Első nap megtartotta az előadását. Kartotékkrendszer a városi könyvtárban, ez volt a címe. Utána is meghallgatott minden előadást, és az ebédszünetekben sétált valamennyit a városban. Tetszett neki London. Fiatalabb korában járt már ott néhányszor. Február végéhez képest az idővel is szerencséje volt.

A két hátsó fénypamacsot szemlátomást furdalja a kíváncsiság, az első viszont csak bambán lebeg Bloomfield előtt. Nem reagál.

Bloomfield nem akar késlekedni.

– Hát még most sem értesz? – kérdi az elülső pamacstól.

Szombat délelőtt visszavittem a könyveket a városi könyvtárba, és újakat vettem ki. Amikor kiléptem a könyvtár kapuján, önkéntelenül a másik irányba indultam, nem a metró felé. Végigmentem a facsoportban meghúzódozó ösvényen – illetve nem egészen végig. Nem akartam kibukkanni a túloldalon, Butnárék háza és a régiségkereskedés előtt. De a fák alatt jólesett egy ideig nézelődni, lélegezni, beszívni a hangokat, a lombokon átszűrődő fényt. Aztán megfordultam, és hazajöttem. Hazafelé útba ejtettem a postát, és feladtam a Butnárnak címzett levelet. Kíváncsi vagyok, hány nap alatt ér oda.

Otthon nem kezdek bele semmibe, csak állok az ablaknál. Bal felől egy templomtorony, középen facsoport, parkoló autók, jobbról egy nagy, soklakásos ház, az aljában néhány bolt. Kétéves koromban költöztünk ide, az előző otthonunkra egyáltalán nem emlékszem. Szeretem ezt a látványt, de most belém hasít, hogy még sose néztem meg tüzetesen. Megszoktam és belém ivódtak a részletei, de nem álltam még itt soha, hogy módszeresen áttanulmányozzak mindent. Tetszik, ahogy nyáron egy darabig a templomtorony mögül kel fel a nap, aztán tél közeledtével átvándorol a ház mögé. Jó, hogy tágas a panorámánk, hallani, ahogy susognak a falevelek. Érdekes, milyen könnyű elégedettnek lenni bizonyos dolgokkal, anélkül, hogy igazán megfigyelnénk őket. Visszamegyek az ágyhoz, olvasni kezdek.

13

Este megittam egy egész kanna kamillateát.

66

Csapda, halászat.

Azt álmodtam, Lühesand egy úszómedence közepén van, amit Erik takarít. Az Elba halai ettől függetlenül átúsztak a medencén – mintha annak féligáteresztő hártályából lennének a falai. És Butnárék sem csak a házban tartották már a modellhajókat. Damilokkal feszítve a víz alatt kiállítottak jó párat. A halak megnézték a hajókat, és továbbúsztak. Erre felriadtam. Még az éjszaka közepe volt. Ki kellett mennem pisilni. A végén eszembe jutott, hogy a modellhajók ragasztása talán elengedne a víz alatt. Aztán arra gondoltam, talán nem is vízben oldódó ragasztót használnak.

A két hátulsó pamacs most mintha összesúgna. Közelebb húzódnak egymáshoz. Bloomfield mérgesen néz rájuk.

Már megszoktam, Butnár levele mindig csütörtökönként érkezett meg. Következő héten is így volt.

Ezt írta:

Kedves Gotje,

megkaptam a leveledet, nagyon örültem neki.

Elképzeltelek, ahogy írod, aztán ahogy elmegy a postára, és elküldöd. Aztán ragasztottam tovább a modellt, amin épp dolgozunk Pavellel. Kicsit minden egyéb valószínűtlenné vált a modellhajó-építésen kívül. Ebbe annyira bele tudok feledkezni. Néha azon kapom magam, nem is vagyok tisztában vele, ezt vagy azt az alkatrészt pont most illesztem-e a modellre, vagy egy

hete illesztettem rá, vagy a jövő héten fogom ráilleszteni. Ezzel csak azt akarom kifejezni, hogy ha valamit ilyen sokat csinálsz, a nap nagy részében, minden egyes nap, akkor az némileg kikapcsolja az idő linearitását. Minden egyéb csak valami fura fátylon keresztülszűrve, valószínűtlenebbül létezik. Persze azért szoktunk focizni is. Nincsenek állandó csapatok, de azt szeretem legjobban, amikor Pavellel vagyok, és Brian meg Kahn alkotják a másik csapatot. Nagyon megértjük egymást Pavellel, hogy ki hova fog helyezkedni, és mikor kéri a passzt. Katharina néni minden héten egyszer csinál szója-pörköltet. Először nem tudtam, mi az, itthon nem ismertem ezt az ételt, de mostanra az egyik kedvencem lett. Szóval új szokásaim is vannak.

Olyan sötétek itt az éjszakák. Valamelyik éjjel fölébredtem, és csak néztem kifelé a sötétbe. Nem láttam semmit. A folyó áramlását viszont hallottam. Aztán visszaaludtam. Kicsit hiányoznak apa otthoni koncertjei, de szerencsére a mesternek is vannak cd-i, néha betesz zenét. Amióta elromlott a tévé, Zammatt mester nem hozatott másikat, és nekem nem is hiányzik. Brian szokta emlegetni, hogy szívesen nézne sportközvetítést. A mester azt mondta, ha kitavasodik, elmegyünk szurkolni egy focimeccsre Hamburgba.

Jövő héten elérkezik a március. Hiába tűnik úgy, hogy áll az idő, azért csak halad.

Butnár

Butnárból a bezártság kihozza a filozofálgatást, gondoltam magamban, de nem gúnyosan, hanem szeretettel. A kupac tetejére tettem a levelet. Ez volt a hatodik.

Aztán belekezdtem, hogy én is írjak neki.

14

Butnár azt írja, onnan is lehet tudni, hogy lassan kitavasodik, hogy amikor kimennek ebéd előtt körbesétálni a szigetet, a Mester néha már nem a kék kabátját veszi, hanem csak egy vastag piros kötött szvetttert húz a benti pulóvere tetejére.

Reggelente néha magamtól ébredek, mielőtt megszólalna az ébresztőóra. Ilyenkor csak fekszem egy-két percig mozdulatlanul. Elképzelem a folyó által körülfogott Lühesandot, és a sziget körvonala mentén mozgó nagy piros pontot. Körülötte négy kisebb pont a négy tanítvány. A piros pont közepe összesen szürkéllik. Nem tudom, miért gondolom, hogy a Mesternek ősz a haja. A legközelebbi levelemben majd megkérdem Butnárt, tényleg az-e. Úgy látom az egészet felülről, mint egy légi felvételen. Belém hasít, hogy én még soha nem jártam semmilyen szigeten. Hajón sem ültem. Felkelek.

Az iskola felé tartó metrón azt képzelem, mintha nem járművön lennék, hanem a víz sodorna. Egyetlen H₂O molekulának képzelem magam, úszom a többi molekula és a vízinövények között. Néha a meder fenekét súrolom, aztán feljebb pattanok, a felszín közepébe húz a hőmérséklet, a sűrűlódás, az áramlat. Nem is tudom, hogy elhaladok-e Lühesand szigete mellett. Kicsit elábrándozok, majdnem túlmegyek az iskola megállóján, de az utolsó pillanatban észbe kapok, felugrok, és még sikerül leszállnom.

Amikor beülök a padba, Eliza mosolyogva néz rám, mintha elfelejtettem volna valamit.

Bloomfield nem tudja, hogyan tovább. Legszívesebben csinálná tovább a munkát, a kutatásokat, de tudja, amíg a labdaügyre pontot nem tett, úgysem lesz nyugta. Áll a labor előtt, az ajtónak háttal. Úgy érzi, talán örökre így marad. Körülötte úr, otthon a Föld bolygón, értelmezhetetlen messzeségben az isten, a haza, a család. Bloomfield nem érzi, hogy valaha is visszaérhet oda. Sóhajt, lehunyja a szemét.

15

Gotje egyik napról a másikra félbehagyta a potte megrajzolását. Úgy érezte, kimerítette a benne rejlő lehetőségeket. Más kezdte foglalkoztatni.

Felírta egy lap tetejére: A revü, és aláhúzta.

Úgy képzelte, egy benzinkút lesz a helyszín. Beáll egy kocsi a töltőcsap mellé, a vezető kiszáll. Egy medve lép oda hozzá, felkéri, táncra perdülnek. A benzinkút hangfalaiból árad a zene, nem túl gyors, de lendületes. Kerिंगőznek. A sofőr egyszer csak a fejéhez kap, mint aki szédül. A medve fogja, tartja, nehogy elvágódjon. Szép lassan a földre engedi a sofőr ernyedt testét, összehajtogatott kabátot tesz a feje alá.

Gotje nem tudta pontosan, mit akar kezdeni ezzel a jelenettel, de abban biztos volt, hogy megragadta a fantáziáját.

68

Ők azonban ott álltak, és nem lehetett megszabadulni tőlük. Legszívesebben beverte volna a fejüket az öklével, de hát fénypamacsok voltak. Így aztán tovább kínlódott velük.

Elképzelte, hogy elmélyed a munkában, és nem gondol semmi másra. Legalább elképzelni még el tudta.

(A szövegben jelöletlen idézetek találhatók Franz Kafka: Blumfeld, az öregedő aggregény című novellájából, Tandori Dezső fordításában)

Karantén

1.

Március 3.

Judit tétován jött-ment a lakásban telefonnal a kezében. Bement a hálóba, de az ágy szélén ott ült Zoli, aki épp egy kollégájával egyeztetett.

– Kell a háromnegyed colos, nem érdemes ezen spórolni – Zoli sóhajtott és Juditra nézett.

– Felesleges, csak arra lenne jó, hogy a vakondok vigyázzállásban végigmenjen rajta – a laptop képernyőjén egy tervrajz volt kivetítve.

Judit nem várta meg a beszélgetés végét, átsétált az ebédlőbe, de mielőtt rányomott volna a hívás gombra, Panni jelent meg a konyhában. Tépett egy banánt, beledarabolta egy pohárba, felöntötte tejjel és elkezdte keresni a turmixgépet. Méltatlankodva fordult hátra, mire Judit felállt, kinyitotta a lány keze mellett lévő ajtót és levette a botmixert, majd utána a toldatot is. Panni összetekerte a két darabot, és megragadta a turmixpoharat. Mire elindította a gépet, Judit már továbbállt, és némi toporgás után bement a fürdőszobába. Magára csukta az ajtót és leült a kád szélére. A fürdőnek volt ablaka, így beszűrődött némi fény. Alig csörgött ki a hívott szám, azonnal kattant a vonal.

– Vári Éva – szólt bele színtelen hangon egy nő, mintha nem tudná, ki hívta.

– Szia.

– Szia, miz? – a telefon másik felén Éva evett valamit, igyekezett gyorsan lenyelni a falatot. Valami zörgés hallatszott a háttérben, összeverődött a tányér és az evőeszköz.

– Semmi – mondta Judit reflexszerűen. – Hazaértünk, itthon vagyunk, home office. Aztán meglátjuk.

– Nincs bajotok? – Éva inkább mondta, mint kérdezte.

– Nincs. Jól vagyunk. Elővigyázatosság.

– Na, és borítottál asztalt?

– ...

– Nem, mi? – Éva hangjában lemondó hangsúly bujkált.

– Nem.

– Baszki, komolyan!

– Ez most nem alkalmas.

– És mikor lesz alkalmas?

– Nem tudom. Ez most nem az az időszak.

– Szerintem meg kurvára alkalmas. Nem tud lelécelni, sarokba lehet szorítani. El lehet kapni a tökét.

– Nem balhézni akarok vele – Judit felpillantott, észrevett néhány odaszáradt fogkrémes cseppet a mosdókagyló feletti tükör sarkán. Odanyúlt, megpróbálta lekaparni, de csak elmázolta a foltokat.

– Nem kell balhéznod. Csak kérdezd meg tőle, hogy került hozzá az a kis szar. Várj, bontok valamit, egy perc! – Judit kisebb zörejeket hallott, egy dugó cuppanását, szekrényajtó csapódását. – Nna, itt vagyok! Szóval, szívem, csak kérdezd meg. És kész. Vagy mi a gond?

– Nem tudom. Olyan kicsinyes.

– Mi?

– Hogy odadobok elé az asztalra egy kis textildarabot, hogy biztos a szeretőd táskájáról esett le...

– Bazmeg! De így van, nem?

– De. Gondolom.

– Gondolod. Komolyan nem hiszlek el, neked valami konkrét bizonyíték kell, egy fotó vagy repjegy vagy mi?

– Nem tudom. Normális életünk van, én meg csináljak drámát azért, mert találtam a zsebemben valamit... Megéri?

– Szívem! Ha átver, akkor jogod van tudni. Nem?

– De.

– És jogod van lépni a tökét. Nem? Na, nem?

– De.

– Akkor?

– Nem tudom – Judit a lábujjait nézte, Mozgatta őket, és nézte, ahogy pontosan belesimulnak a papucs vájatába.

– Keress bizonyítékokat!

– Milyen bizonyítékokat?

– Telefon, cset, e-mail, túrd fel, olvasd el, kutasd ki!

– Nem. Nem olvasok bele a beszélgetéseibe.

– Hát majd most fogsz!

– Nem. Én nem olvasok bele a beszélgetéseibe. Nem és kész. Nem csinálom ilyet.

– Hülye vagy.

– Lehet. De van köztünk akkora bizalom, hogy nem kémkedünk egymás telefonjában.

– Hát sokat értél a bizalommal, félre is kefélt.

– Jó.

– Szart jó! Csak nézd meg, kivel csetel. Amikor megy ki pisálni, vagy mit tudom én, egy perc, ettől még nem fogsz kutatni utána. Csak egy perc, komolyan.

– Meglátom – mormogta Judit.

– Jól van, mit iszol ma? – váltott békülékenyebb hangnemre Éva.

– Nem tudom, két óra van, gondolom, kávét.

– Van még meló?

– Csak átolvasni pár javítást, átvezetni.

– Akkor ihatsz – nevetett fel Éva.

– Ha most elkezdlek piálni, mit fogok csinálni két hét múlva? – kérdezte Judit nevetve.

– Hát én nem gondolkodom ennyire előre, csin!

– Na szia!

– Szia, aztán keményen!

– Oké, oké, puszi.

Amikor kilépett a fürdőből, még mindig mosolygott. Zoli állt előtte, aki felvonta a szemöldökét, amikor Juditra nézett.

- Mit csináltál?
- Telefonáltam.
- Ott? – mutatott az ajtóra Zoli.
- Igen. Miért, akartál zuhanyozni?
- Nem, csak fura. Akkor tied lesz a fürdő, enyém az erkély?

Első nap

Amitől tartottunk, bekövetkezett. Hétfőtől bezárnak az iskolák. Digitális oktatás indul, majd meglátjuk, mi lesz. Peti örült neki, azt reméli, hogy jobban megy majd a tanulás, ha hason fekve hallgatja a tanárnőt. Az első napon valószínűleg nagyon lelkes lesz, de majd ha jön a jó idő, aligha lesz boldog, hogy a János vitéről kell tanulnia kis focizás meg bringázás helyett. Azt hiszem, most még fel sem fogja, mit jelent ez a folytonos itthonlét.

Panni már tudja. Eléggé felzaklatta a hír. Nem az iskola hiányzik neki természetesen, hanem a barátok. Sajnálom szegényt, el sem tudtak búcsúzni, úgy mentünk el síelni, hogy beszélgetéseket, játékokat és ki tudja mi mindent hagytak félbe, és most beláthatatlan ideig nem lehet ezeket befejezni.

Ma nem csináltunk semmit, telefonon intéztük a fontosabb dolgokat, hogy hétfőtől működjön az itthoni műszak. Zolinak ez nyilván nagyobb feladat, nem is nagyon tudom, mi mindent kell elhozatnia az irodából. Az egyik barátja mindenestre a nagyját összepakolta és kocsival áthozta. Zoli csak lement a kapuba, és átvette a pakkot. Elég lehangoló. Zoli gondolkodott, hogy hajnalban bemegy, és összepakolja, ami kell, de a cég úgy döntött, ne menjen az épületbe, majd gondoskodnak arról, hogy a szükséges anyagokat megkapja. Ez az egész megoldás érthető, mégis olyan rideg. Mintha leprások lennénk, pedig nem sokkal több esélyünk van arra, hogy fertőzöttek vagyunk, mint bárki másnak, aki metróval vagy hatos villamossal jár.

Nekem ehhez képest egyszerű dolgom volt, végigvettük a szükséges témákat, mi az, ami halasztható, és ami nem, felállítottunk egy hozzávetőleges ütemtervet, és ennyi. Laptop és jegyzetfüzet kell, más semmi. Meg wifi, mint a maslow-i piramis alja.

Ma nem csináltunk semmit. Csak olvastuk a híreket. Itthon 25 fertőzött, ami nem is olyan sok. Persze Camus-nél is egy patkánnyal indult minden. Ausztriában már 600. Kicsit nyomasztó.

2.

Március 4.

Zoli belebújt a kabátjába. és kinyitotta az erkélyajtót. Lenézett a lábára, megmozgatta a lábujjait, furcsán nézett ki felül téli, lent pedig szobai viseletben, de cipőt nem vett fel. Megtapogatta a zsebeit, cigaretta, gyufa, telefon, kinyitotta az erkélyajtót és kilépett. Kívülről nem volt kilincs, ezért a keretbe beakasztotta az utolsó ujjperceit és egy hirtelen mozdulattal magára rántotta az ajtót. Nézelődött, hová tudna leülni. Az erkélyen vastag fóliával le volt takarva egy fonott szék, csak a lába vége lógott ki alóla, egy kisasztal pedig összecsu-

kott lábakkal a szék mögé volt szorítva a falhoz. Zoli forgolódott kicsit, végül nem ült le. Kiütögetett egy szál cigarettát a dobozból, rágyújtott. A szál gyufát megrázta, és a még füstölő szenes szálat a párkányra rakott hamutálba dobta. A hamutartót a korlátra tette, beleszívott a cigarettába, és tekintetével követte a szertefoszló füstöt. A farzsebébe nyúlt kivette a telefont. Lepörgetett Zsoltig. Tárcsázott. Sokáig csöngött.

– Szevasz, szartam, bocsi.

– Kizárt. Nem volt nálad telefon?

– Úgynevezett hetilap, barátom, kultúra, meg miegymás.

– Jól van, Hamvas Béci – nevetett Zoli, és mélyet szívott a cigarettából.

– Na, mi van? – Zsolt hangjából eltűnt a harsányság. – Megvan minden cucc, ami kellett?

– Meg, persze, majd sikítok, ha kell még valami.

– Zsuzsika aggódik érted. Kérdezte, hogy jaj, de ugye nem, ugye nem? Gondolom, holnap már az egész kerület tudni fogja, hogy karanténba vonultál.

– Fasza.

– Jó, mindegy, adsz neki egy szép szál margarétát, ha visszajössz.

– Vagy valamit, ja – Zoli a cigarettát tartó kezének gyűrűs és kisujjával megvakarta a homlokát.

– Na, nővel beszéltél? – váltott témát hirtelen Zsolt.

– Még nem.

– Mikor akarsz?

– Fogalmam nincs.

– Jól jött ez a két hét, mi? Kaptál egy kis laufot.

– Nem.

– Nem? Mit nem? Kirakod, vagy sem?

– Ez a terv.

– Ó, baszki, ne már, most mit hezitálsz? Kell a nő, vagy sem?

– Nem.

– Akkor meg mire vársz, hogy kiderüljön?

– Hogy derülne ki?

– Össze vagytok zárva, a nő egyedül van, beindul majd a dorombolás, Juci nem hülye, tényleg részletezzem?

– Ne – Zoli sóhajtott. – Szakítani fogok vele.

– Tuti?

– Tuti.

– Mikor?

– Nem, nem tudom – idegesen nyomta el a cigarettát, majd pár másodperc múlva újabb szálat lökött ki a dobozból. A telefont a vállához szorította, a gyufának kis paravánt csinált a tenyeréből. Az első slukkot gyorsan kifújta. – Most szemétség lenne.

– Miért lenne szemétség? – Zsolt hangjába megdöbbenés keveredett.

– Mert most itt ez a helyzet. És amikor szüksége lenne rám vagy valamire, akkor lelépek, mint valami rohadék.

– Te ép vagy, bazdmeg?!

– Miért, nem ez a helyzet?

– Én elhiszem, hogy kellemes tetszelegni itt a nagy megmentő szerepében, de ez a csaj nincs rászorulva a te segítségedre.

– Tudom. De akkor is szemétség lenne.

– Egy szart. Dönts el, mit akarsz, a feleségedet vagy a barátnődet. Ez ilyen egyszerű. Hagyd ezt a szar dumát a gondoskodásról. A kölykeidről meg az anyádról kell gondoskodnod. A csajodról rohadtul nem.

– Ja.

– Ja?

– Igazad van. Amúgy Ági, Áginak hívják.

– Jó, akkor Ági. Ágnes a mágnes.

– Mekkora fasz vagy – Zoli épp beszívta a füstöt, amikor elkapta a nevetés. Köhögni kezdett.

– Figyelj, én kedvelem Jucit.

– Rühelli, ha Jucinak hívják.

– Pláne kedvelem. Ha te nem így vagy vele, mert meguntad, elmentetek egymás mellett, akármi, megértem. Te élsz vele húsz éve majdnem, jogodban áll megunni. Ha neked M. Ági kell, mindegy, csináld. De akkor csináld.

– Nem akarom.

– Akkor meg hagyjad! Akkor ne gyere itt a szar dumával, hogy meg kell óvnod, meg szemétség, meg ilyen faszágokkal. Akkor szakíts vele, és kész. Még ma. Ne hezitáljál, ne szarakodjál, mert ha a feleséged megtudja, véged van.

– Tudom.

– Marhajó, hogy tudod. Fejedelmi helyzetben vagy. Olyan indokod van arra, hogy távol maradj a nőtől, mint senkinek az elmúlt harminc évben. Dobjad, töröld ki a számát, tiltsd le.

– Nem tudja meg.

– Mi?

– Judit. Nem tudja meg.

– Csak hiszed. A nők sokkal okosabbak, kiszagolják, mint Rex a kokszot. Lehet, hogy már rég a csetelésed olvasgatja.

– Kizárt.

– Gondolod?

– Biztos vagyok benne. Judit? Soha. Soha nem állna neki beleolvasni a levelezésembe.

– És akkor most minden fasza? Hogy nem olvassa? Attól még nem hülye.

– Tudom – Zoli elnyomta a cigarettát. Nézte, ahogy a piros parázsdarabok elsötétülnek a hamutartóban. – Tudom.

– Akkor mit csinálsz?

– Szakítok vele. De telefonon? Az annyira...

– Figyelj, hagyd, hogy csak úgy megtörténjenek a dolgok. Mióta nem láttad?

– Kábé három hete, mielőtt síelni mentünk.

– Fasza. Plusz két hét. Az már majdnem egy hónap. Hagyd, hogy érdektelenségbe fulladjon a dolog.

– Áh, ez, nem tudom, ez, nem tudom...

– Jól van, Lancelot, akkor?

– Valamit kitalálok. Ez a távolságtartás kiindulásnak nem rossz, de le kell zárni.

- Akkor zárd le.
- Jó.
- Lezárod?
- Le.
- Le?
- Le! Mondom. Le. Na megyek, mert idefagyok.
- Kitartást.
- Neked is, szia – Zoli még állt egy kicsit az erkélyen. Vett néhány mély levegőt, a kezére nézett, remeg-e. Hátrafordult, nézte a befóliázott széket. Farzsebébe dugta a telefont, és elkezdte lebontani a fóliát. Vastag ragasztószalag tartotta a széken a fekete nejlont, azt kezdte el lehúzni. Ami a kezében volt, azt felcsévélte és gombóccá nyomkodta. Felpillantott, mert kinyílt az ajtó. Judit dugta ki a fejét.
- Mit csinálsz?
- Leszedem.
- Most? Mindjárt besötétedik.
- Ha tiéd a fürdő, enyém az erkély, akkor szeretnék leülni – mondta kicsit ingerülten Zoli, de Judit nem törődött vele. Kilépett az erkélyre, összerázkódott a hidegben. Gyors mozdulatokkal tépkedte a szalagot a fóliáról, amelyet közben Zoli elkezdett lehúzni a székről. Judit kivette a kezéből és elkezdte összehajtogatni. Közben állával a szék mögé támasztott asztalra bökött. Zoli kiemelte, szétnyitotta és lerakta a szék elé. Judit rárakta a hamutálat. az összehajtott fóliát a szék alá rakta, a ragasztószalagot pedig igyekezett összegyűrti.
- Kell ide egy normális ponyva, ez a fóliázás annyira annyira ócska – mondta Zoli, de kicsit megremegett a hangja. Gyorsan Juditra pillantott, aki csak egy bólogatással reagált.
- Igen, jó lenne – mondta Judit, majd elindult az ajtó felé. – Jössz? Megfagyok.
- Persze. Azonnal – Zoli a felesége után nézett, sóhajtott, és belépett a lakásba.

Második nap

Hétvége van, bár ennek tegnaptól nincs nagy jelentősége. A mai napot a rendrakásnak szenteltük. Ha már úgyis négyen osztozunk a lakáson, vagyis mindenkinek jut belőle húsz négyzetméter, az legalább ne felesleges kacatokkal legyen tele. Az ötletemet nem övezte egyöntetű lelkesedés, de végül mindenki nekiállt tenni-venni. A gyerekek szobája magánterület, ezzel legalább kétszer kilenc négyzetméter kitakarításától megszabadítottam magam. A legkomolyabb feladat a két munkaállomás kialakítása volt. Nem elég egy-egy laptopnyi hely – Zolinak ráadásul hatalmas monitor kell –, hiszen kell fejenként két-három konnektor, lámpa, kis pakolóhely. És ne süssön direktbe be a nap, mert akkor nem látunk semmit, ráadásul Zoli nem szeret fal felé fordulva ülni, és persze az egymás melletti munkavégzés is eleve ki van zárva. Zoli mondta, hogy szívesen beköltözik a hálóba, de ezt megvétóztam. Ő gyakran kel hajnalban, mert akkor még friss az agya, viszont nekem semmi kedvem arra ébredni, hogy szöszöl, és világít a monitor és zúg a gép. Aztán csak kialakult valahogy:

egy kicsike asztalt odahúztunk a kanapé mellé nekem, így az állólámpa adja a fényt. Kétágú lámpa, egy nagyobb, felfelé világító tányér és egy kisebb, állítható lámpa is van benne, szóval ideális. Zolié pedig a kis beugró melletti rész, ahol eddig egy konzolasztal volt. Valaha egy kandalló volt itt, amelyet azóta kivettek, de olyan bénán sikerült az egész művelet, hogy maradt egy kis kiugró (ez volt a kandalló) és egy beugró rész, amivel semmit sem lehet kezdeni. Hát már legalább ez megoldódott. Az asztal átfogóként keretezi be ezt a teret, vagyis a monitor kábelezése látszik (azaz ocsmány), de legalább béke van.

A gyerekek néha kijöttek a szobájukból, amikor valami zajt vagy zörejt hallottak, de nem nagyon keltette fel az érdeklődésüket a rámolás. A hangulat egyelőre nyugodt, ami nem meglepő. Ez még csak az ismerkedés fázisa. Mint a beköltözős nap a Big Brother házba. Szia, Piri vagyok, szeretem a szexet, szia, Pisti vagyok, én meg a kisfröccsöt. Két napra könnyű elfoglaltságot találni, sőt pár napig a totális semmittevés is kellemes.

Harminc fertőzött. Hamarosan elkezd emelkedni a szám. Milyen furcsa ez. Tudod, hogy mi fog következni, de valójában képtelen van felfogni. Az agyunk nem engedi, hogy túl sok szarság futkározzon az áramköreinkben. Csak addig ereszti a gyeplőt, amíg képesek vagyunk befogadni, amit látunk. Utána egyszerűen lemegy a roló.

páratlan oldal

www.es.hu

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

**Kattintson
a www.es.hu-ra!
SMS-sel is
előfizethet!**

PUBLICISZTIKA,
FEUILLETON,
PRÓZA, INTERJÚ,
VERS, VISSZHANG,
KÖNYVKRITIKA,
MŰBÍRÁLAT,
GALÉRIA

Hónapló

Dalos György

Térdproblémák

Berlin, 2026. május 15.

Julcsi unokám sikeresen érettségizik. Ballagáskor a végzősök az általa rendezett performansszal vettek búcsút az iskolától. Mondhatnám, családi tradíciót követett. 1962 májusában engem ért hasonló megtiszteltetés – én tolmácsoltam a tanuló ifjúság köszönetét az iskolának. Tettem ezt drámai mellékkörülmények között, kifecamított jobb térdrel. Másnap reggel, nem emlékszem már, hogyan, de valahogy elvándoroltam a házunkhoz közeli Szobi utcai Mentőkórházba, ahol gondosan sínbe kötözték a sérült végtagot. Emiatt lemaradtam az évzáró KISZ-kirándulásról, és az érettségi reggelen H. Tamás barátom hátán vonultam be a Kölcsey gimnázium udvarára. Nyolc évvel később villamosról leszállva bal térdemet rándítottam ki hasonló következményekkel. Ettől kezdve mindkét térdem időérzékeny lett – hol az egyik, hol a másik jelezte minden meteorológiai szolgálatnál megbízhatóbban, hogy időváltozás várható.

76

Miközben Julcsi unokám életpályájának új, fontos szakaszába ért, minden előzetes ballépés nélkül ismét jobb térdemet kapta el a fájdalom. Házi orvosom egy hirtelen jelentkező cisztára tippelt, kenőcsöt írt fel és borogatást ajánlott, ám ezek a medicinák nem segítettek a térdfájásomon. Elkezdttem a Google-ban és a Doclib portálon ortopéd rendelőket keresni – a legflottabb praxis huszonhat nap múlva ígért időpontot. Szerencsére akad rendelő, amely – legalábbis a honlap ismertetője szerint – előzetes jelentkezés nélkül is fogad, „hozzon magával időt” alapon. Kénytelen-kelletlen eltaxiztam egy ilyen ortopéd orvosközösséghez, ahol viszont azzal utasítottak el, hogy ők túlterheltség okán akut panaszokkal nem foglalkoznak. Miután több hasonló kísérletem meghiúsult, visszakéredzkedtem a házi orvoshoz – ő mindenesetre fájdalomcsillapító és gyulladáscsökkentő kötéssel befáslizta a lábamat. Most itt tartunk, a külső meghívásokat lemondtam, lakáson belül sétálok, és várom a csodát. A. szerint a német egészségügy zsúfoltságára való tekintettel a szakorvosokhoz most lenne érdemes erre az őszre fiktív időpontokat foglalni – tünetek vagy panaszok majd csak jelentkeznek. Jómagam úgy képelem, hogy mostani térdem párbeszédet folytat a diákkorival, s az ifjabb, erősebb, mozgékonyabb testrész bátorítja az idősebbet: fel a fejfel, két térdfájás között is lehet szép és tartalmas az élet.

*

Kocsis Máté, a Fidesz országgyűlési képviselője, mint arról megemlékeztem (*Mozgó Világ*, 2025. április), az alábbi módosítást javasolta az alkotmány

XVI. cikkelyéhez: „Más állam állampolgárságával is rendelkező magyar állampolgár Magyarország területéről törvényben meghatározott feltételek esetén kiutasítható, ha tevékenysége Magyarország szuverenitását, közrendjét, területi integritását vagy biztonságát veszélyezteti.” Nekem már akkor feltűnt, hogy az ellenzék felszámolásának ez a módszere nem tökéletes, hiszen a helyes kormányzati politika kerékkötőinek túlnyomó része csak egy állampolgársággal rendelkezik. Szerencsére Halász János, a Fidesz parlamenti frakciójának vezetője azokra is gondolt, akiket nem lehet ukmukfukk kiebrudalni a magyar felségterületről. Egy hétfőről keddre virradó éjszakán saját alvásidejét feláldozva kidolgozta az itthon maradók lehetetlenné tételének módszerét és közzé is tette egy alkotmánytörvényi javaslat formájában.

Eszerint „a Kormány a Szuverenitásvédelmi Hivatal javaslatára rendelkezletben dönt azon szervezetek jegyzékéről, amelyek közélet befolyásolására irányuló tevékenysége Magyarország szuverenitását veszélyezteti. „A jegyzékre vett szervezet [...] külföldi támogatást a pénzmosás elleni szerv engedélyével fogadhat el”. [...] „Ha a hatósági ellenőrzés alapján megállapítást nyert, hogy a jegyzékre vett szervezet a pénzmosás elleni szerv engedélye nélkül külföldi támogatást fogadott el, a pénzmosás elleni szerv közigazgatási bírságot szab ki, amelynek összege megegyezik az engedély nélkül elfogadott támogatás összegének huszonötszörösével” [...] A hitelintézetek kötelesek a „jegyzékre vett szervezetek” számlájára érkező külföldi összegeket jelenteni, illetőleg ezeket, amennyiben fennáll a veszély, hogy a támogatást „a hazai közélet befolyásolására” fordítják, a feladóhoz visszautalni. Ez persze azt is jelenti, hogy a „pénzmosás elleni szerv” hozzáférhet a banki adatokhoz.

Nem tudom, érzékelhető-e ezekből az idézetekből, hogy mekkora hatalmat kap „a pénzmosást ellenőrző, szerv”, nevezzük nevén, az állam, a „jegyzékre vett szervezetekkel”, értsd, a civil szférával szemben. Tegyük fel, hogy egy csőd szélén vergődő környezetvédelmi vagy emberi jogi alapítvány hatezer euró támogatást fogad el hasonló profilú külföldi szervezettől, és az összeget honlapjának működtetésére és nyilvános viták megrendezésére használja, amivel, ha mégoly szerényen is, de „befolyásolja a hazai közéletet”. Gondoljuk el, hogy egy amatőr kisszínház bécsi vagy berlini fellépésre veszi igénybe az ottani partner anyagi segítségét. Jelen körülmények mellett inkább lemondanak a támogatásról, semmint indexre kerüljenek, ami egyben politikai megbélyegzés is. Az előkészületben lévő Lex Halász ilyen helyzetek sokaságát fogja előidézni. Mondhatná erre valaki, hogy a tervezett jogszabály címe szerint mindössze „a közélet átláthatóságáról” kíván gondoskodni. Csakhogy hasonlóan ártalmatlan színben jelentkezett A nem kereskedelmi jellegű szervezetekről című 2012-es orosz törvény is, amelyhez tíz évvel később csatolták a külföldi befolyás alatt álló személyek tevékenységének ellenőrzéséről szóló jogszabályt, amely a külföldi ügynököknek minősített ellenzékiek megfigyeléséről és üldözéséről intézkedett. Meg aztán mi, magyarok, emlékszünk még az 1938/XV. törvénycikkre is, amely „a társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb bizto-

sításáról” volt hivatva gondoskodni – a történészek máig „az első zsidótörvény” néven emlegetik.

*

Azt hiszem, nem múlt el még nap tudatos életemben anélkül, hogy legalább futólag ne gondoltam volna József Attilára. Ilyenkor nem csupán versrészletek villannak át az agyamon, hanem újra meg újra egy kényszeres hiányérzet is – ez a költő, akinek művét a magyar líra Petőfiét, Adyét is túlszárnyaló csúcsteljesítménynek tartom, voltaképpen sohasem érkezett meg az általam nyomon követhető nyelvterületekre, jelesül a németre, pedig 1960 óta számos német nyelvű kötete jelent meg, legutóbb Báthory Csaba az *Összes verseket* adta közre egy svájci kiadónál. Fordítói között nem egy anyanyelvi közegében elismert költői tehetség akadt, így Franz Fühmann, aki Paul Kárpáti nyersfordításából építkezett. Hozzá írott leveleiből azonban kiderül, hogy nem tudott mit kezdeni József Attila nagyságával, míg Vörösmartyét és Radnótiét határozottan érzékelte. Meg is kérdezte Kárpátit, valóban olyan jó vers-e *A bánat*, amelyben a költő az illegális kommunista pártból való kirekesztésére reflektált: „Zúgj, erdő elvtárs! Szinte csikorgok...” Erdő elvtárs? Valóban, mivé lesz ez az intimitás egy olyan közegben, ahol egy párt nem üldözött kisebbség, hanem egy olajozott diktatúra vezető ereje, és az „elvtárs” megszólítás nem egyéb üres formulánál? Márpedig Fühmannak, mint NDK-s állampolgárnak, megvolt a maga véleménye a pártról!

78

De van itt más gond is. A mozgalmi képzettársításokat távolról sem hordozó *Tiszta szívvel* több fordításban is létezik, ezek némelyike lemond a rímekről, a többi formatartó. 1987-ben egy kint élő magyar igazgatta kis bécsi színház kétnyelvű József Attila-estre vállalkozott, az eredeti verseket Jordán Tamás, a németre fordítottakat Franz-Josef Csencsits osztrák színész adta elő, a bevezetőre pedig engem kértek fel. Ültünk a nézőtéren, és Csencsits rákezdett az Engl Géza átültette német szövegre: „Mutter tot, der Vater fort, / weder Gott noch Heimatort...” („Anyám halott, apám eltűnt, / nincs sem Istenem, sem szülőföldem”), majd bizonytalanul megkért, hogy fordítsam le szó szerint az eredetit. „Ich habe weder Vater noch Mutter, / weder Gott noch Heimat”, teljesítettem a feladatot. Csencsits diadalmasan mosolygott, érezte ő, hogy ebben az anarchista népdalban „több van”, mint a rímes-ritmikus klapanciában. Be kellett látnom: a formahű változatról nehéz volt elképzelni, hogy miatta az akkor huszonéves József Attilát az ország összes egyeteméről kizárták, és ez az emlék egész zaklatott életén végig kíséri. Mindazonáltal a bemutatón az én nyersfordításom sem „jött be”, mi több, a Fühmann által kitűnően lefordított *Eszmélet* sem, annál inkább értékelték a *Szabad ötletek jegyzéke két ülésben* című önanalízisét. A bécsi magyarok el voltak ragadtatva Jordántól, az osztrákok udvariasan tapsoltak Csencsitsnek – József Attila magyar titok maradt.

Bezzeg

A mostani kétlaki életmód tényleg kikényszeríti az állandó összehasonlításra, de ettől függetlenül is Spanyolország jelenleg a kivétel, a bezzeggyerek Európában, akit mintha mostanában, legalább 2020 óta elkerülnének a gazdaság válságai. Nincs energiakrízis, nincs stagnálás, nincs kiugró infláció, nincs pánik Trump vámjaitól; mintha ez az egész őket nem érintené. Nem is igazán érinti, és a kedvező képen még a tavaszi nagy áramszünet sem igazán változtatott. (Arról csak annyit, hogy a család egyik fele tanulmányi okokból épp Magyarországon volt, a másik odakint, és szürreális volt, hogy otthon Budapesten többet lehetett tudni arról, ami kint történik, mint a helyszínen.) Az alábbi szövegben a szokásosnál több lesz a szám meg a százalék, de csak azért, hogy érthető legyen: nincs spanyol csoda, és a legtöbb dolog, ami ott működik, máshol is működhetne.

A Covid ugyan padlóra küldte őket, de utána nagyon gyors volt a felpattanás, főleg az idegenforgalomban (amelynek súlyát hiba volna alábecsülni: abszolút értékben Spanyolország a világ második turisztikai nagyhatalma, közvetlenül Franciaország nyomában, relatíve pedig, vagyis a lakosság, illetve a GDP arányában versenytárs nélkül az első). Az ágazat a bruttó nemzeti termék 15 százalékát adja (Magyarországon ennek alig a felét), de van a spanyoloknak másuk is a napfényen meg a tengeren kívül. Egyelőre terem a narancs meg az olíva – globálisan mindkettő épp hiánycikké válik –, és az öntözésnek meg a klímához illeszkedő növénytermesztési/állattenyésztési praktikáknak köszönhetően az ország területének közel ugyanakkora hányada mezőgazdasági termőföld (55-60 százalék), mint Magyarországnak, amiből adódóan a magyar boltok ősztől tavaszig spanyol zöldséget árulnak, Spanyolországban hízva a GDP-t, és ugyanez megy egész Európában.

Továbbá részben bizonyos adottságok, részben az ügyes politizálás nyomán úgy alakult, hogy ők lettek a legnagyobb kedvezményezettje az EU NextGeneration alapjának, ami több mint 140 milliárd eurónyi, hosszú távú gazdasági reformokra fordítható támogatást és hitelt jelent. Azaz: a spanyolok nem bocsátkoztak meddő csatákba „Brüsszellel”, hanem hazahozták, ami jut, illetve jár, és viszonylag értelmesen fel is használják. A nálunk szitokszónak számító strukturális reformok közül az egészségügy és az oktatás gatyába rázásán már túljutottak, az infrastruktúrát rendbe tették, és vannak a világpiacon is sikeres nemzeti nagyvállalataik (amelyeket, mint a Talgo-ügyben láttuk, nem adnak el a magyar rablótőkének csak azért, mert egy picivel többet ígér), szóval nyugodtan koncentrálhatnak a jövőre, nem az akut válságok kezelése a kormány fő elfoglaltsága. Jellemző példa, hogy miközben a teljes európai autóipar gyengélkedik, a spanyol Cuprának, amely a SEAT-on keresztül a VW-csoporthoz tartozik, kifejezetten jól megy: tavaly közel 8 százalékkal nőttek az eladásai, ami most fénysebességű bő-

vülésnek számít a szektorban, az idei első negyedévben pedig már a 40 százalékot közelítette a növekedési tempó. A Cupra gyakorlatilag belülről falja fel a SEAT-ot: a cégen belül ma már minden második eladott autón a Cupra emblémája van.

Egyszerűen, ha kellő távolságból vizsgáljuk, minden pompás, sőt őszintén szólva közelről is eléggé megkapó az összkép – de azért vannak benne hajszálrepedések. Ott van rögtön az államadósság, amely a GDP 110 százaléka-ra rúg, szemben mondjuk a magyar 74 százalékkal. Árnyalja a képet, hogy a spanyol adósság szerkezete sokkal kedvezőbb, amiből adódóan (szintén a GDP arányában) kevesebbet költenek adósságszolgálatra, mint mi, vagyis az eladósodottság miatt aligha fognak a kardjukba dőlni. A másik látható gond a társadalom előregedése. A közel 50 milliós országban a 65 év felettiek aránya több mint 20 százalék, ami 10 millió ember. Az átlagéletkor 44,4 év, az egyik legmagasabb érték az egész EU-ban. Az öregedési index (a 65 év felettiek számát fejezi ki a 16 év alattiakhoz viszonyítva) 142 százalék, azaz minden 100 fiatalkorúra 142 időskorú jut. Még beszédesebb az ún. függőségi ráta, vagyis az inaktív korúak aránya az aktív korúakhoz képest: ez az érték most 53 százalékon áll, minden 100 aktív korúra 53 inaktív korú (16 év alatti vagy 65 év feletti) eltartott jut. Ráadásul az előrejelzések szerint 2050-re a spanyol lakosságnak az egyharmadát adják majd a 65 év felettiek. (Ugyanakkor, bár ez kevésbé látszik az ilyen statisztikákban, Spanyolország jelentős részben a nyugdíjasokra támaszkodik: egészen pontosan Svájc, Franciaország, Nagy-Britannia, a Benelux-államok és a skandináv országok nyugdíjasaira, akik százezres nagyságrendben települnek át a hűvösebb vidékekről az egész évben kellemes éghajlatú délre, és hozzák magukkal a más országok gazdaságai által megtermelt nyugdíjbefizetések vásárlóerejét. Őket tehát nem a spanyol, hanem a svájci, francia, brit, holland, dán stb. aktív korúak tartják el, méghozzá meglehetősen jól, mert a spanyol megélhetési költségek a fenti országokéhoz képest kifejezetten alacsonyak.) Emellett a spanyoloknál az egyik legmagasabb az első gyermeküket 40 év felett vállaló nők aránya – ami nagyon valószínűvé teszi, hogy abban a családban már nem lesz második gyerek –, a termékenységi ráta (vagyis az egy szülőképes korú nőre jutó gyermekek száma) pedig a legalacsonyabbak egyike, 1,19, jóval az utánpótlás biztosításához szükséges 2,1-es szint alatt. A kihívást mindenesetre megértették: fokozatosan emelik a nyugdíjkorhatárt – nem drasztikusan, 10 év alatt 67 évre, ami az egyik leghosszabb várható élettartamot nyújtó országban még így is jóval több nyugdíjas évet jelent, mint amennyire Magyarországon a magyar nyugdíjasok számíthatnak –, a teljes nyugdíjhoz minimálisan szükséges szolgálati évek számát (25-ről 29-re), illetve extra járulék befizetésére kötelezik a legmagasabb jövedelműeket. Az előregedési trendre tekintettel a kormány megnövelte az idősgondozásra szánt forrásokat – nem csökkentette, mint nálunk –, és támogatja az otthon-ápolást, ami magyar viszonylatban az egyik legkitartóbb, de egyelőre eredménytelen ellenzéki követelés. A vidék elnéptelenedésére adott válaszreakcióként gyors ütemben digitalizálnak, mobil egészségügyi szolgáltatásokat és közlekedési támogatásokat vezettek be – hogy a központoktól távol élők

számára biztosítsák az esélyegyenlőséget –, és sokféle módon támogatják az idősek szerepvállalását a helyi döntéshozatalban, az „idősbarát települések” kialakításában. Egyszóval nem tétlenül nézik a folyamatot, hanem érdemben reagálnak rá, ami üdítő tapasztalat ahhoz képest, amit idehaza megszoktunk.

Szintén problémaforrás a munkanélküliség, amely bár csökkenőben van, de mégis a legmagasabbak közé tartozik az unióban. Most épp 11 százalék körül jár, de a fiatalok körében riasztóan nagy, 20-30 százalék körüli. És nagyon sok az alacsony hozzáadott értékű meg a szezonális munkahely, elsősorban az idegenforgalomban és a mezőgazdaságban. A spanyol munkanélküli-segély viszont két év – nem három hónap, mint a magyar. A kormány harcot hirdetett a határozott idejű szerződésekkel szemben (amelyek Magyarországon terjedőben vannak), és bevezette a „fijos discontinuos” rendszert a szezonális iparágakban, ami folyamatos foglalkoztatotti jogviszonyt teremt szezonon kívül is. A fiataloknak a „Garantía Juvenil” (Ifjúsági Garancia) programmal igyekeznek segíteni – ez EU-s forrásokból működik, és a belépők számára négy hónapon belül (át)képzést vagy munkalehetőséget garantál. Emellett szintén az ifjú munkavállaló generáció körében erősen támogatják a vállalkozásindítást is, ismeretekkel és anyagi ösztönzőkkel egyaránt.

Az első számú társadalmi problémának most mindenképpen a lakhatási válság számít, annak ellenére is, hogy Spanyolországban ránézésre és a statisztikai adatok alapján is irdatlan mennyiségű lakás épül. A tavalyi évben több mint 110 ezer új lakást adtak át (közel tízszer annyit, mint Magyarországon, miközben a lakosságszámban a különbség csak ötszörös). A relatív lakáshiány fő oka a turizmus: ami épül, annak a jelentős hányadát nem lakják, hanem rövid távra kiadják, vagy a beruházók/befektetők eleve rövid távú kiadásra építik. Barcelona most betiltja az Airbnb-t, és a Bookingot is korlátozza, de az egész országban kezdik szigorúbban venni az airbnb-zés engedélyezését és ellenőrzését. A legújabb projekt az EU-n kívüli lakásvásárlók 100 százalékos büntetőadója (az EU-n belüliekkel ezt a tőke szabad áramlását biztosító szabályok miatt nem lehet megtenni). De van más is a baloldali kormány eszköztárában: nemrég 6 milliárd eurós hitel- és garanciaprogramot indítottak 25 ezer új, megfizethető lakás építésére, illetve elstartolt a PERTE de Viviendas program is, amely az iparosított építési technológiák fejlesztését, vagyis a gyorsházakat támogatja (olyan innovatív megoldásokkal, mint a bambuszból gyártott épületpanelek; a közeli Torremolinosban épp egy kisebb lakótelep épül ilyenekből).

Ettől persze még válság van, sokan vannak lakás nélkül, ami megmagyaráz egy korábban már nevesített, de magyarázat nélkül maradt dilemmát: az ablakon lévő rácsokét. A kiadásra vett lakások közül sok áll az év (nagyobbik) felében üresen, a szabályozás pedig olyan, hogy az illegális lakásfoglalókat nagyon nehéz – egy hónapnyi bizonyított tartózkodás után szinte lehetetlen – kitenni. Ezért van tehát a látszólagos ellentmondás a jó közbiztonság és a mindenfelé virító rácsok között: Spanyolország tényleg biztonságos ország, de a nyílászárók berácsozásával nem is a klasszikus lakásbe-

töréseket akarják megelőzni, hanem a hivatlan lakók bejutását. Hogy miért nem a szabályokon változtatnak, az továbbra is rejtély, de biztosan nem a szocialista kormány miatt: a vonatkozó jogszabály sokkal régebbi, mint a baloldali kormányzás.

A belpolitikai helyzet továbbra is ingatag: már évek óta az, és valószínűleg még sokáig így is marad. Amit csak azért hangsúlyozunk a gazdasági panorama-pillanatkép végén, mert a spanyol példa alapján a politikai stabilitás nem feltétele sem a gazdasági prosperitásnak, sem a boldogságnak: a spanyolok úgy vannak vele, hogy ha a hatalom nem elég stabil, az a politikusok baja, nem az övék.

Kiss Judit Ágnes

Áthallások

82

A napokban újránéztem az *Abigél* című tévésorozatot. Szabó Magda regényét többször is olvastam, a filmet kislányként láttam, meghatározó élmény volt, szerintem évekig matulást játszottunk utána. Kíváncsi voltam, vajon felnőtt fejjel hasonló élmény lesz-e. Lassan fél évszázad telt el, amióta leforgatták. Mi maradt nézhető, mi maradt érvényes belőle?

Én újránéztem, a férjem és a tízéves lányom először látták. Hihetetlenül izgalmas volt, ahogy a huszonegyedik században született lányomat is beszívta ez a régi történet. Ahogy eleinte fanyalogva, unatkozva nézte azt a rideg, fekete-fehér világot, aztán egyre nagyobb érdeklődéssel. Miközben néztük, hozzáfűztem a családi legendáriumot: „A te dédapád is katonatiszt volt, de ebben a háborúban már nem harcolt, csak az elsőben. A másodikban tolmácsként vitték el az oroszok.” „Az a furcsa alakú térkép, amit a táblára akasztanak, az első bécsi döntés utáni Magyarország, mikor visszacsatolták hozzá Észak-Erdélyt. Dédanyádat oda helyezték ki tanítónőnek egy színromán faluba, egyetlen szót sem értett abból, amit a gyerekek beszéltek.” „1944. március 19-e. Aznap szállták meg a németek Magyarországot. Nagymamád akkor volt egynapos.” Nemcsak én mesélek, ő is kérdez: „Mi az a Trianon?” „Miért kellett hamis papírok a zsidó származású lányoknak?” „Miért volt nemzeti ünnep a kormányzó névnapja?” „Miért léptünk be a háborúba?” „Mi a különbség apáca és diakonissza között?” „Kik azok a nyilasok?”

Válaszolok tőlem telhetően, és örülök annak, hogy nem tankönyvből hall először a magyar történelemnek ennek a még karnyújtásnyira lévő, sötét időszakáról, hanem művészeti alkotáson és a családi emlékezeten keresztül. Talán jobban megérti, átérzi. Talán közelebb kerül hozzá. És észrevétlenül a mai politikai helyzet is újra meg újra áthallatszik a második világháborús cselekmény mögül. (Vajon én vagyok már Móricka, akinek mindenről

ugyanaz jut eszébe, vagy a nagy művek jellemzője, hogy mindig aktuálisak?) A jó szándékú polgárok, akik felülnek a propagandának, és terjesztik akkor is, ha az életükbe kerül. A saját lelkiismeretük szerint élők, akik igyekeznek minél tovább úgy lavírozni, hogy azért a hatalommal szembefordulni, lázadni ne kelljen. A tudatlanok, akiknek minden a feje fölött történik, nem értik, nem is akarják érteni a mozgatórugókat. Csak megúszni. És néhány ellenálló, akiknek nem mindegy mások sorsa.

Azt hiszem, ez a vízválasztó. Hogy mindegy-e nekem a másik sorsa. És a mai magyar társadalom nagy százalékanak mindegy. Amíg neki nem esik baja, elfordítja a fejét, ha a másikkal történik valami. Talán a lelke mélyén még hálát is ad, hogy nem vele történt. Ahogy az iskolában sosem csak bántalmazó és áldozat van, hanem az a közösség, amely ezeket a szerepeket kiosztja, erre a játszámára lehetőséget ad. Akik elnézik a történeteket, és annyira örülnek, hogy nem őket pécézték ki, hogy jó képet vágnak a bántalmazáshoz. Ők vannak a legtöbben. A bántalmazás passzív, de talán legfontosabb szereplői. Azt eltűrő, hallgatólagosan elfogadó, jóváhagyó, az áldozattal szolidaritást nem vállaló közösség/közönség nélkül nincs bullying. Szájtáti publikum nélkül nincs Cipolla a mutatóványaival.

Most ebben a csöndben élünk. A félrenézésben. A legyintésben. Már idejét se tudom, mióta, és nem tudom, meddig. Mi kell ahhoz, hogy egy társadalomban mindenki érzékeny legyen mások problémáira? (Vagy legalább többen.) Létezik ilyen egyáltalán? Vagy kinek-kinek az számít csak, ami az ő bőrére megy? (Megmozdítja az országot bármi a fizetős internet rémén kívül?) Tényleg nem érdemes másról beszélni, mint az inflációról meg az élelmiszerárakról?

Vajon hányan nevezték a múlt században a zsidótörvényeket gumicsontnak? Hányan legyintettek, hogy ezek csak szimbolikus döntések, amelyek nincsenek hatással a mindennapi életünkre? Hányan vontak vállat? Mert csak az számít, van-e mit enni, és be tudunk-e fűteni télen. Az iskolában mindenki tanul a bátrakról, akik elbújtatták, megmentették, papírokat szereztek, az életüket kockáztatták. Utólag nagy tisztelettel emlegetjük a nevüket. A kortársaik valószínűleg egyszerűen hülyének nézték őket. (Ha tudtak róla. Hiszen bajba került, aki nem teljes titokban tette.)

Annyiszor kérdezik a keveseket: miért hagyjátok? Annyiszor kiabálják: nem hagyjuk! Aztán hagyják. Hiszen mit tehetnének? Tüntetnek. Változik valami? Nem. Hisz megmondták: tüntetgetnek, aztán hazamennek. Petíciókat írnak (alá). Nem változik semmi, csak legalább nyoma van annak, hogy valaki tiltakozott. (Bár ha bevezetik az arcfelismerő rendszerek használatát, a tüntetésen való jelenlétnek is nyoma lesz.) Szimbolikusan felgyújthatják magukat a Parlament előtt. Nem változik tőle semmi, csak az érzékenyekben hagy nyomot az is. Kiegyenesíthetik a kaszájukat, és támadhatnak (de hát kinek van manapság kaszája?). Nem a demokraták eszköze az erőszak. És még mindig kevesen értik, mennyire veszélyes a propaganda. Egy ismerős mesélte, hogy nemrég véletlenül hallotta a civilek ellen hozott törvényjavaslat magyarázatát Lázár Jánostól. És úgy érezte, ha még kétszer meghallgatná, elhinné, milyen jó ez az átláthatóság.

Hasonló élményem volt a minap, amikor Ausztria felé menet megálltunk Csornán egy kisvendéglőben. Szólt az M1 vagy a Hír Tv, vagy Isten tudja, melyik propagandacsatorna, épp arról, hogy Magyar Péter azt mondta, hogy gyalogol, de nem is igaz, mert csak a felvételek kedvéért száll ki az autójából. Hallgattam a májgombócleves fölött, és úgy éreztem, elég lenne két napig csak innen informálódnom, és elhinném. Emlékszem, gyerekkoromban a szüleim azzal kapcsolták be a híreket, hogy „na, mit hazudnak ma?” És a Szabad Európa Rádió volt a hiteles információ. Zavarták, máig hallom a fülemben a zörgést és sípolást. Most máshogy zavarják a független hírforrásokat. A cél ugyanaz. Hogy ne maradjon más, csak a propaganda. (Ezért befolyásolják mindenütt a diktatórikus kormányzati erők az internetet.)

Szeretett íróársam jelentette ki olykor: ez nem diktatúra. Ő élt a fekete autós időszakban, az ötvenes években, amikor egy viccért éveket kaphatott bárki. Most viszont kiállhat a Nyugati térre, és elordíthatja, hogy OIG, nem történik semmi. Túlságosan tiszteltem ahhoz, hogy vitatkozzak vele. Pedig ezt mondani olyan, mintha azt állítanánk, a villamosszék nem kivégzés, hát egy karcolás sem esik a testen, a kerékbe törés, na az a kivégzés! Pedig a végeredmény ugyanaz: a halál. És az einstandolt cégek, az elhallgattatott függetlenek, a kivágott fák ugyanarra a sorsra jutnak. Hogy eddig nem történt politikai gyilkosság? Egyrészt Magyarország előre megy a putyini úton, nem hátra. Másrészt ki tudja, mi volt az eddig is?

Lassan az egész életünknek tüntetéssé kéne válnia. Az erdők tarra vágása, a környezetszennyezés, a gyülekezési törvény, a civilelles javaslat, ami a szuverenitásra hivatkozva bárkit imperialista ügynöknek nevez, a háborús veszélyhelyzet – a végtelenségig lehetne folytatni. Nem megoldás a hidra egy fejét levágni, ha nő helyette két másik. Ha vissza is vonnak egyet kiváló törvényeik közül, érkezik két másik javaslat 23 óra 38 perckor, amit megszavazhatnak, és pont olyan kiváló lesz, mint amit visszavontak.

Lehet, hogy tényleg gyalogolni kéne, a hátam mögött hagyni az egészséget, süketen mindenre. Nem tudom, elindulnék-e szép hazámból, híres kis Magyarországról, vissza se néznék félutamból, nehogy kicsorduljon a könny szememből, nehogy sóbálvánnyá váljak.

Nézem a csornai kisvendéglőben a híradót, Magyar Péter nem is gyalogol, csak az élő adások kedvéért veszi fel a túrabakancsot. Pedig talán a legjobbat mégis akkor teszi, ha gyalogol, nem reagál semmire, megy előre összeszorított foggal egy kormányváltásért, hogy aztán... Ki tudja, mi lesz aztán, de sokan érezzük, hogy csak jobb jöhet.

Harcosok Klubja lett a Békemenetből. Most már fuvarozni sem kell őket buszokkal, otthonról végezhető munka lett a hatalom melletti magamutogatás. A fizetett trollokat felváltják az önkéntes trollok, több marad a kasszában, több ellopható. A békepárti utcai harcos a háborús út ki tudja hányadik fázisában. Egy olyan filmből lopva a nevet (csak semmi kreativitás!), amelynek nem egy józan, higgadt államférfi a főhőse.

Megérkezünk Grazba. Sosem láttam még ezt a várost, sétálok a Mura partján, tetszik, hogy a meder nincs kibetonozva, fák nőnek be sűrűn. Köztük zubog a folyó. Magas vízállás esetén lezárják a mellette futó sétányt.

Az utóbbi időben ha külföldön jártam, azt vettem észre, hogy akaratlanul is azt figyelem, jelenthet-e menekülőutat az a hely. Befogadna-e az a város, az az ország, ha egyszer el kellene hagynom az enyémet. Mert tudom, hogy én csak akkor megyek, ha futni kell. Futni, ha máshogy nem maradhatok európai. Futni, ha lőnek. Futni, ha a fizikai szabadságom van veszélyben. (Hogy éli túl egy klausztrófóbiás a börtönt? Elárasztásos technikával?) Futni, de merre? Bécs felé (mint Jellasics, a gyáva)? Romániába, ahol egy kis közösség számára otthon volnék az anyanyelvemen? Ahol ott a magyar adófizetők pénze a magyar kormány hatalma nélkül? Ahol ki tudták nyilvánítani, hogy nincs kedvük oroszbarát, szélsőjobboldali elnökhöz? Vagy Szlovákiába, ahova egy óra alatt eljutok, ha eléggé nyomom a gázt? Sosem akartam ezen gondolkozni.

Magyar szakos kollégám mesélte, hogy a Vörösmarty-Szózat mellett mindig megmutatja a tizedikes osztályainak az én Szó című versemet. A diákok eddig mindig szerették. Legutóbb ő maga fakadt sírva rajta, mikor olvasta (igaz, szerencsére nem órán). De most muszáj megkérdeznie, hiszen tizenöt évvel ezelőtt született szöveg, hogy most mondanám-e neki, hogy maradjon tövisnek, viszkető sebnek. Nem mondanám már senkinek. Magamnak se mondom. Csak reménykedem, hogy lehet maradni. Mert még Európa akkor is, ha fekete autó helyett a NAV jön érted. Ha ki akar lépni a közös büntetőbírárságból. Ha arcfelismerő szoftverekkel próbál kordában tartani. Reménykedem, hogy van határ. És nem a schengeni. Reménykedem, hogy nem kell elmenni. Vagy hogy haza lehet jönni. Hogy lesz hova.

Parászka Boróka

Zászló helyett: illat, fény bor és derű

Test test elleni küzdelem volt a romániai választás, nem szimbolikusan, nem a stílusfordulat kedvéért – tényleg így zajlott. Azon a délutánon, amikor a magyar miniszterelnök elindította az újabb, a sokadik propaganda-hadosztályát (úristen, a NER kezdete óta hány ilyen akció volt már!), Romániában államelnököt választottak az emberek. Budapesten luxuskivitelben, nagy teljesítményű reflektorok, sokkolóan fényűző díszletek között buzdított az internetes erőszakra a magyar miniszterelnök. Nyárádszeredában, Szamoskrassón, a Gyimesekben pedig mindenki szavazni ment, aki csak járni tudott. Orbán Viktor statisztái dühöt imitáltak, elszántságról szónokoltak, dadogva olvasták fel tenyérnyi papírlapokról a harci krédót. Romániában pedig a rendszerváltás óta nem látott mozgósítás folyt, tapintható volt a valós, mindennél erősebb félelem. Az emberek konkrétan, szó szerint az életükért küzdöttek a szavazóközetekben. Olyan típusú vasgárdista-fa-

siszta erők hatalomra kerülése ellen mentek szavazni, amilyennel a második világháború óta nem kellett szembenézni. Ez tényleg harc volt, valódi feszültség, és nem olyan álkészültség, aminek mozgósító erejében Orbán Viktor annyira bízott.

A drámai kontrasztot természetesen a túlélésén dolgozó Fidesz nem érzékeli, ha érzékeli is, nem törődik vele. Ahogy nem törődött egyetlen perccel sem azzal a nemzeti felelősségvállalásával oly buzgón kérkedő kormány, mit is jelent a „szuverenista” címke alatt megerősödött román fasizmus. Sőt! Orbán nemcsak hogy nem számolt ennek a konkrét jelentésével, céljaival, de a lehető legváratlanabb módon be is szállt a romániai kampányba a magyar-ellenes erők hatalomra jutásáért. Még egy szuverenistát nyerhet magának a magyar „erős nemzetállami” politika, ez számított – és ezért a célért semmi sem bizonyult elég drágának. Fel lehet áldozni a jelenlegi kampányban a magyar demokrácia utolsó morzsáit, a határon túli magyar közösségeket gátlás és szemrebbenés nélkül. Így döntött Orbán Viktor, és kíméletlenül tartotta is magát ehhez.

Nem az önzés a meglepő a NER részéről, ez mondhatni, bele volt kódolva ebbe a rendszerbe. Nem most, hanem évtizedekkel ezelőtt látni lehetett, mit készít elő a kettős állampolgárság intézménye (a magyar belpolitikai konfliktusok kiterjesztését, elszabadulását). Mit készít elő a nemzetállami érdekek mindenek fölé emelése (azt készítette elő, hogy a nemzetinek nevezett magyar kormány végül rátámadt a szomszédos államokban élő magyarokra, eszközt, példát adott a velük való leszámoláshoz). Az a meglepő, hogy olyan mentális, morális állapotba került mindenki, akinek állampolgári, etnikai, kulturális alapon köze van Magyarországhoz, hogy ezt a romlási folyamatot nemcsak elnézte, hanem el is fogadta, és sokáig támogatta. Rituális, nemzeti autodafé szemtanúi voltunk, amíg a román elnökválasztás zajlott.

Ha a választási eredményt tekintjük, végül is az utolsó utáni pillanatban az erdélyi magyarok leugrottak a szakadék felé száguldó vonatról. Tömegesen szavaztak az emberek a vaskárdista jelölt kihívójára. Annak ellenére, hogy Orbán Viktor a tihanyi apátságban teljes egyetértéséről biztosította a magyarellenés George Simiont, aki aztán a magyar miniszterelnök fotójával, barátságos üzenetével ellátott, magyar szóróanyaggal kérte a székelyek szavazatát. A székelyek, az erdélyi magyarok mégsem szavaztak rá. Sajnos az ellenállásuk mögött nem kiérlelt, alaposan megfontolt választás volt, hanem pánik. Bármilyen erős volt is az orbáni propaganda, most az egyszer megértették az erdélyi magyarok, hogy nem engedhetnek a megtévesztésnek és hazugságnak, nem fogadhatják el és nem is cselekedhetnek e szerint. Talán nem csak most érezték, hogy hamis, amit hallanak és látnak. Talán eddig is volt kétely bennük – ki tudja, mi minden kavarg az egymilliós közösség tagjainak fejében. De most az egyszer nyíltan, követhető módon ellen is álltak. És besoroltak a „progresszív” „Soros-embere” mögé, akire a magyarországi és a romániai propaganda is kigyót-békát kiáltott. Miért?

Az első forduló alatt azt lehetett látni, hogy sok a magyarellenés román jelöltre átszavazó magyar. Amíg a vaskárda visszatérése nem volt valós fenyegetés, addig az erdélyi magyarok is eljátszottak a gondolattal, hogy le-

gyen egy külön, saját bejáratú román szuverenistájuk. „Végül is jó patrióta, és igazi konzervatív”, közölte napjában többször a választások előtt a jól értesült magyar kormánymédia – az emberek pedig hittek neki a Királyhágón innen és túl. Csak amikor megmozdult a túl későn észbe kapó, Orbánnal kényszeredetten szembeforduló RMDSZ mellett az erdélyi magyar civil szféra, a felelősséggel gondolkodók tömege, amikor végre sikerült megtalálni azt a két-három pontos mondatot, hogy mit is jelent a Vaszgárda vidékén a „jó patriotizmus”, a „jó konzervativizmus”, akkor állt be fordulat.

És ez a folyamat, ez az egymásra találás tanulsággal bír nemcsak a romániai államfőválasztásra, a magyar–magyar viszonyokra nézve, hanem a legyőzhetetlennek hitt orbáni propaganda jövőjére nézve is. Az orbáni hazugságyár azért működik, mert hazugságai kisajátítják a képzeletet, rátelepednek a hétköznapi nyelv szavaira, elorozza az emberek mindennapjait, az életüket, és helyettük cselekszik, helyettük beszél, helyettük él.

Néhány nappal az elnökválasztás második fordulója előtt sikerült előbányászni egy felvételt, amin 1940-ben a Vaszgárda akkori tagjai az „ellenség” temetőinek feldúlására szólítanak fel. Az elmúlt évek botránya, az úzvölgyi temetődúlás új értelmet nyert. Nem hirtelen ötletből jött ez a provokáció, nem a bukaresti fociultrák fékevesztettsége pusztított. Egy évszázados program valósult meg. Ilyen az előre bejelentett gyilkosság. Egészen biztos vagyok benne, hogy ez az erdélyi magyar közösséget bejáró felvétel hozzájárult ahhoz, hogy sokan mentek el szavazni, és sokan gondolták meg magukat.

A választás előtti napokban kilométeres vitákat olvastam és hallgattam végig. A legabszurdabb, magyar vitázó részéről (ismert székelyföldi lelkipásztor) az volt, hogy a temetődúlásra a magyarellenese elnökjelölt rákényszerült. Csak azért vezette George Simion a bukaresti ultrákat az úzvölgyi temető ellen, azért borították ott fel a kereszteket, tapostak végig a sírokon, fenyegették meg a velük szemben demonstráló magyarokat, mert ebben a globalista, nemzetellenes világban, amiben élünk, nem volt más esélye országosan ismertté és sikeres politikussá válni. Ilyen tettekre kell vetemednie szegénynek ahhoz, hogy egyáltalán labdába rúghasson a nemzetellenes, internacionalista, liberális háttérhatalmi erőkkal szemben. A nemzetvédelem nevében gyalázza (a másik) nemzetet. Hát nem logikus? Nem védelemre és támogatásra érdemes? Dehogynem. Budapesten is megmondták, hogy jó patrióta és jó konzervatív.

Nevetséges, abszurd érvelés – de hallgattak volna rá az emberek, ha nincs az 1940-es filmfelvétel a halottgyalázásra parancsot kiadó vaszgárdistákról. Ez a dokumentum messze fölülírta azt, amit Orbán székelyföldi propagandistája állított. Nem tudom, hogy a következő időszakban sikerül-e ilyen erős ellenüzeneteket megfogalmazni. Ilyen gyors és radikális percepcióváltást elérni? Sok választás nincs, a demokrácia alapjaiért, a jogállamiság utolsó esélyeiért megy a verseny.

Nem egyszeri és nem megismételhetetlen siker tanúi voltunk Romániában. Ezt bizonyítja, hogy Moldovában az erdélyihez hasonlóan éles kampány folyt. George Simion nacionalista, revizionista politikai pályája úgy indult, hogy Moldova és Románia egyesüléséért kampányolt. Most viszont a moldo-

vaiaik 88 százaléka ellene szavazott. Pontosan olyan arányban, mint ahogy a székelyföldi magyarok is ellene voksoltak. Mi győzte meg őket? A félelem, hogy az Európai Unió védelme nélkül végképp kiszolgáltatottá válnak a háborús frontvonallal közeledő orosz terjeszkedésnek, nyomásgyakorlásnak. És a tapasztalat, hogy az uniós csatlakozás lehetősége számukra jót jelent. Nem utolsósorban egy olyan hiteles politikus hatott rájuk, mint a moldovai elnök. Maia Sandu másodszor ért el bravúros sikert. Tavaly ősszel választási kampányt nyert a hihetetlen mozgósítással, most pedig választást nyert a bukaresti Európa-barát elnökjelölt számára is. Hitelesen, meggyőzően vitte szavazóit az urnákhoz. Olyan sokan mentek el szavazni, hogy utólag George Simion választási csalást kiáltott. A moldovai politikai közösség az elmúlt években erős, tudatos politikai közösséggé érett. Hiteles képviselőkkel, jól szervezett civil szférával, és folyamatos, eleven, hatékony demokratikus vitákkal. Ezt a csapatmunkát, ezt a céltudatosságot lehet és érdemes átvenni tőlük. Hogy a nacionalizmust is fölülírja ebben a közösségben a hosszú idő alatt kiérlelt demokratikus, jogállami meggyőződés. Ezt feltétel nélkül és konszenzussal támogatja-védi mindenki.

Hogyan érhető el a konszenzus? Sok magyarázat van erre. Elevenítsünk fel ezek közül egyet, amelyet biztosan nem ismer Orbán Harcosok Klubjában felsorakozó indulatos, frusztrált és rosszkedvű népe. Moldova, Maia Sandu, a most elnökválasztást nyerő Nicușor Dan a derűn osztozik. Politikai érveik, programjaik mögött egyaránt ott az életszeretet, a humor. Nem a fenyegetés, nem az ökölrázás, nem a hatalom fitogtatása. Hanem az összetartozás minden percben átélt derűs élménye. Maia Sandu Romániára nem anyaországgént, nem a moldovaiak fölé tornyosuló támogatást és kegyet osztó tekintélyként hivatkozik, hanem „nagyobb nővérként”. Nemcsak a moldovai románok, de a Moldovában élő orosz ajkú kisebbség, a gagauzok is hallgattak rá, és az Európa-párti jelöltet támogatták. Nicușor Dant, akinek volt üzenete az erdélyi magyarokhoz, és volt üzenete a moldovai románokhoz, ukránokhoz egyaránt. Igaz, szokatlan és formabontó módon jelezte, mennyire fontos számára ez a vidék. A román médiát bejárták a filmkockák, milyen az, amikor Nicușor Dan a híres-hírhedt moldovai borospincékben kóstolja a térség legfinomabb, legnemesebb borait. Nem volt zászlólobogtatás, nem bugyogott fel a nemzeti giccs. Csak egyszerűen érezni lehetett a hely zamatát, illatát. Legfőképpen azt, hogy itt élni és együtt élni, örömmel élni jó.

Választási sikerével nem oldódtak meg a gondok. A román szélsőjobbra ötmillió választó szavazott a 11 millióból. A társadalmi dráma, válság nem múlt el. De bizonyosságot nyert, hogy van másik út, hogy meggyőzhető, pacifikálható az emberek. Egyszer eljön az idő, hogy mindannyian egymás egészségére koccintunk – ha akarjuk. Bukarestben akarják, Budapesten, a Harcosok Klubjában nem. Az életösztön és az idő nem az utóbbiaknak dolgozik.

Szerbia kínkeserves harca

Úgy tűnt, Vučić elnök diadalútra indul Amerikába és Oroszországba, ezzel lelohasztja a hazai lázongókat, főleg a hat hónapja kitartóan tüntető egyetemistákat. Először Floridába vitte az útja, ahol saját bejelentése szerint háromszor fog találkozni Trump elnökkel. Az egyszeri találkozás is nagy sikernek számítana, három azonban bámulatos diplomáciai diadal lett volna. A kormány médiumok győzelemittasan jelentették be, hogy Florida után Moszkvába utazik, és Putyin elnökkel tárgyal. Akad-e még európai politikus, aki egy hét lefolyása alatt két nagyhatalom elnökével tárgyal, tette fel a kérdést a bulvársajtó.

Így kezdődött... Az elnök Floridába repült, de hivatalos források szerint pár másodpercig tartó erős mellkasi fájdalmai miatt lemondta a Trumpgal való találkozást. Miután az amerikai orvoscsapat 165/98-as vérnyomást mért nála, az elnök visszatért Szerbiába, ahol az orvosok háromnapos pihenést rendeltek számára. Utána tényleg Moszkvába repült, itt a Vörös téri győzelmi díszszemlén valóban találkozott Putyin elnökkel, akivel energetikai kérdésekről tárgyalt, és beszámolt arról, hogy legyőzte a színes forradalmárokat.

A Putyinnal való rendkívül sikeresnek nevezett tárgyalás azonban komoly akadályokat képez Szerbia európai útján. Az Európai Parlament a moszkvai út előtt egy nappal elfogadta a Szerbiáról szóló jelentést, amely az eddigieknél sokkal élesebb hangnemben íródott, és cseppet sem hasonlított az előző biztos, Vladimír Bilčík semmitmondó beszámolóira. Tonino Picula, az új szerbiai jelentéstevő kategorikusan leszögezte, aki EU-tagságra pályázik, nem vehet részt Putyin díszünnepségén. Előző napokban pedig Marta Kos, az EU bővítési biztosa Szerbiában járva az egyetemistákkal való találkozás után kijelentette, hogy amit az Európai Unió elvár Szerbiától, az „nagyon közel áll ahhoz, amit az utcákon tiltakozó emberek követelnek”. Ez sem hasonlít az előző biztos, Várhelyi Olivér szuperlojális elmélkedéseire. Úgy látszik, ki-kihagy Szerbia külpolitikai hintapolitikája. Vučić nyilván tudatában van ennek, mert Moszkvában bejelentette, hogy nem fogja kímélni az európai politikusokat, fejükre olvassa a Szerbiával szembeni bűnöket.

Mindeközben az egyetemisták rendkívüli választás kiírását követelik. A legrosszabbkor, hiszen ezekben a hónapokban Vučić népszerűsége lefelé, az egyetemistáké pedig felfelé ível. De nem csak ő, hanem az ellenzéki politikusok is patthelyzetbe kényszerültek. Akárcsak Magyarországon, az úgynevezett „ellenzéki pártok” Szerbiában is bizalmi válságba kerültek, miközben az immár több mint egy évtizede hatalmon levő pártok is erodálódhatnak. A paradoxont azt jelenti, hogy a válság általános, egyaránt érinti a kormány- és az ellenzéki pártokat. Magyarországon egy új párt ígér kivezető utat, Szerbiában viszont egy alulról építkező egyetemista moz-

galom, amelynek nincs vezetője, és nem is tűr el semmiféle vezéregyeniséget. Ugyanakkor más különbségek is szembetűnők. Magyarországon a bársonyos forradalom *utótörténetéről* van szó, Szerbiában viszont annak *befejezetlenségéről*. Az egyik helyen az *illúzióvesztés* játszódik le, a másik országban az illúziók *visszaperlése*.

Magyarországon a rendszerváltás békés úton történt, kiegyezéssel vezették be az egypártrendszert felváltó parlamentáris demokráciát, Szerbiában viszont nem történt kiegyezés, a szocialista egypártrendszert az autokráciába vezető kimondottan nemzeti színezetű „populista forradalom” döntötte meg. Az egyik országban az úgymond kommunistákat a demokraták váltották fel, a másikban pedig a populisták. Milošević méltán nevezhető az első számú kelet-közép-európai populista ős-autokratának. Bukását nem a kiegyezéssel „bársonyos forradalom” idézte elő, hanem egy rendkívül heterogén, belsőleg egymással homlokegyenes ellentétes ideológiai színezetű mozgalom. A nacionalistákkal a veszített háborúk és a NATO-légítámadás következtében elvesztett Koszovó tartomány miatt került ellentétbe, a liberális demokratákkal viszont autokrata kormányzása és EU-ellenessége miatt. Mindezt tetézte a gazdasági embargó, a NATO-támadás utáni gazdasági összeomlás szélén álló ország. A lakosság tartalékjai kimerültek, úgyhogy ez biztosította a tömegdemonstrációk hátterét. Ergo: az egymással kibékíthetetlen ellentétben álló erők vállvetve buktatták meg Miloševićet, olyképpen, hogy lángokban állt a belgrádi parlament és a köztelevízió épülete. Ez mindennek nevezhető, csak nem közmegegyezéssel bársonyos forradalomnak.

90

Biztatónak tűnt, hogy a Szerbiai Szocialista Párt és a Szerb Radikális Párt – az utóbbinak Aleksandar Vučić, a jelenlegi államelnök rangos tagja volt – elvesztette hatalmát, ami nem jelentette azt is, hogy eszméik elvesztették hatásukat. Ennek ellenére a kezdet ígéretes volt. Zoran Đinđić, Szerbia fiatal kormányfője visszaterelte Szerbiát az ENSZ-be, és az országot az EU-ba vezető útra irányította, kiadta Miloševićet a hágai bíróságnak és beindította a szükséges reformokat. A reformokra azonban a kormányfőnek már nem volt ereje. Amikor Milošević belügyi egységének tagjai, a vörössapkások attól tartottak, hogy őket is kiszolgáltatja a hágai bíróságnak, felfegyverkezve demonstráltak a kormány ellen. Akkor a még létező Jugoszlávia elnöke és a hadsereg parancsnoka, Koštunica azzal a hírhedt mondattal igazolta őket, hogy ha az orvosok fehér köpenyben sztrájkolnak, akkor miért ne vonulnának fel a vörössapkások harckocsikkal és felfegyverkezve. Đinđić a kormányülésen feltette a kérdést belügyminiszterének: ha a vörössapkások megrohamozzák a kormány épületét, akad-e fegyveres erő, amely megvédi a kormányt. A belügyminiszter egyértelmű nemet mondott. De nem csupán ez okozta Đinđić vesztét, hanem az is, hogy Milošević bukását nem követte Szerbia katartikus átalakulása. Azok az eszmék, amelyeket Milošević és Šešelj képviselt, továbbra is hatékonyak maradtak, úgyhogy Zoran Đinđić kormányfőként, a független közvélemény-kutatók szerint is, kimondottan népszerűtlen politikus volt. A népszerűségi listát a nacionalista Vojislav Koštunica vezette. Ő azt hirdette, hogy bizonyos feltételekkel, vagyis a szu-

verenitás megtartásával európai útra kell térni, de közben meg kell őrizni az Oroszországgal való kimondottan szoros baráti viszonyt.

Meggyilkolása után Zoran Đjindić legendává vált, de eszméit már nem követték. Szabad lett az út a miloševići/šešelj eszmék restaurálása előtt. A szerbiai rendszerváltás befejezetlen maradt. A választópolgárok megbüntették az egymást fékező, egymással civakodó hatalomra kerülő egykori ellenzéki pártokat, amelyek a miloševići múlt terhével képtelenek voltak a rendszerváltást végérvényesen befejezni. Mind többször hangoztatták, hogy elmaradt október 5. folytatása, vagyis október 6. A türelmetlen polgárok szabad választásokon 2012-ben azokat a pártokat ültették hatalomra, amelyeket előzőleg 2000. október 5-én elkergettek. Milošević volt pártjának segédletével hatalomra kerültek a Šešelj-párt hívei és vezetői, akik Šešelj nélkül részben módosított „anyapárti” programmal Szerb Haladó Párt néven új pártot alakítottak. Nagyjából ugyanazokat az alapelveket fogadták el, amelyeket a Koštunica vezette Szerb Demokrata Párt és Đindić utódja, Boris Tadić a Demokrata Párt nevében is vallott: az EU-ba vezető úton meg kell őrizni az Oroszországgal való jó viszonyt, Šešeljjel együtt alkotmányba foglalták, hogy Koszovó Szerbia elidegeníthetetlen része.

Vučić módosítása lényegében az „európai utat” érintette, Šešelj ugyanis harcias EU-ellenes, Vučić retorikájában viszont vállalja az EU-t. A 2013-ban hatalomra került párt azonban nem folytatta a Đindić által megkezdett utat. A párt több funkcionáriusa közönséges puccsnak nevezte Milošević megbuktatását. A Szerbiai Szocialista Párton belül egyre többen hangoztatták, hogy Nišben szobrot kell állítani Slobodan Miloševićnek. Bár a kormány Đindjić halálának évfordulóján virágot helyez a sírjára, a síremlékére ezekben a napokban horogkeresztet rajzoltak, amit az ügyészség nem nevezett bűncselekménynek. Az egykori Szerb Radikális Párt vezetői lényegében a kilencvenes években szocializálódtak, és ettől az örökségtől nem tudnak szabadulni. Šešelj annak idején azt állította, hogy megnyerték a választásokat, tehát a médiát ők irányítják. A Szerb Haladó Párt uralma idején minden nemzeti frekvenciával rendelkező tévé kormánypárti. A választások után az EBESZ rendszerint kifogásolta a választási csalásokat és javasolta a választási törvények módosítását, a kormánypárt rábólintott, de nem cselekedett. Mind a mai napig a régiék vannak érvényben. Szerbia EU-csatlakozási folyamata félelmetesen lelassult, az utolsó helyet foglalja el a Nyugat-Balkánon. Bár a korrupció nagyságát Vučić elnök is hangoztatja, az igazságszolgáltatás tehetetlen. A kormánytagok botrányokba keveredtek, a polgárok tüntettek, a kedélyek azonban gyorsan lecsillapodtak. A rendszerváltás megrekedt. Az országban terjedt az apátia.

Ebben a helyzetben történt az újvidéki pályaudvaron a tizenhat emberéleket követő katasztrófa, amely után az egyetemisták benyújtották követelésüket, a jogi és a politikai felelősség kivizsgálását, valamint az intézmények, főleg az ügyészség és a bíróságok pártatlan működését. Ezeknek a 2000 után született fiataloknak nincs semmi tapasztalatuk a délszláv háborúról, a Milošević-korszakról, tehát nem voltak részesei az elmúlt harminc év konfliktusainak, traumáinak, dilemmáinak. Tiszta lappal indulnak, a múlt nem

kötelezi őket ideológiai viszályokra. Nem véletlen tehát, hogy bizalmatlanok az óellenzéki pártokkal szemben. Mindenekelőtt a jogállamiságot kérik számon. Hozzájuk csatlakoztak az egyre tömegesebben demonstráló polgárok, akik elismerik, hogy nemzedékük képtelen volt megvalósítani azt a célt, amit 2000-ben kitűztek. Nyilvánvaló, hogy ezzel a befejezetlen rendszerváltásra utaltak, hiszen szinte kórusban ismételtetik, hogy október 6. elmaradt. A fővárosban, a nagyobb városokban és vidéken is beindult a tüntetések sorozata. Erre ismeretlen, néhány esetben a Szerb Haladó Párt vezetői köréből kikerült verőlegények rontottak az egyetemistákra, akik válaszként blokádnál vették az egyetemeket. Az immár hat hónapja tartó konfliktus egyre inkább kiéleződött. Az egyetemisták mellé álltak a tanáraik, a dékánok, a rektorok, a tanügyi munkások, az ügyvédek, a művészek, a parasztok egy része, akik traktorokkal védték a városról városra, faluról falura menetelő tiltakozó ifjúságot. Belgrádban március 15-én olyan tömeges demonstrációt rendeztek, amely még nem volt Szerbia újabb kori történetében.

A kormány kezdetben azt állította, hogy teljesítette a követeléseket, de miután az egyetemisták ezt cáfolták, a kormány egyre durvábban lépett fel. Az egyetemistákat először külföldi bérenceknek, a horvát kémszolgálatok kiszolgálóinak, majd náciknak és fasisztáknak, az ukrajnai események mintájára színes forradalmároknak nevezték. Vučić elnök a szerbiai polgároknak bejelentette, hogy könyvet ír a színes forradalom letöréséről, amely bestseller lesz az egész világon. Az egyetemisták és a velük tartó polgárok jelszavai azonban arról tanúskodnak, hogy nem erről van szó. Ők jogállamiságot követelnek, az intézmények működését kérik számon, és követelik a közszolgálati sajtó pártoktól való függetlenségét. Ezek a jelszavak nagyon emlékeztetnek, a kelet-közép-európai rendszerváltó bársonyos forradalmak jelszavaira. Ezeket a mondatokat hangoztatták a nyolcvanas évek végén Prágában, Budapesten és Varsóban. Szerbiában azért bukkantak fel több évtizedes késéssel, mert a kilencvenes évek elején csonka maradt a rendszerváltás. Az új nemzedék le akarta zárni ezt a történetet.

Miután az egyetemisták szerint a kormány nem teljesítette követeléseiket, rendkívüli választást követelnek. Egyetemista listát állítanak fel, amelyen nem szerepelnek egyetemi hallgatók, hanem jeles pártonkívüli szakemberek. Az „óellenzéki” pártok egyik része sértődötten tudomásul vette, a másik bejelentette, hogy mindenben támogatja az egyetemistákat, és nem indul a választáson. Vučić elnök pár hónappal ezelőtt elégedetten hirdette, hogy az ellenzék kérésére bármikor kiírhatja a rendkívüli választást, mindeddig azonban nem mondott se igent, se nemet. Ezúttal nem dicsekedett azzal, hogy bármikor kiírhatja a választást, és bármikor megnyerheti. Moszkvából üzenete, hogy az egyetemisták „közönséges köpönyegforgatók, akik hat hónapja elrabolták, tönkretették az országot, és megakadályozták a gazdasági növekedést”. Ezek a mondatok nem sok jóval kecsegtetnek. Szerbia továbbra is kínkeserves harcot vív önmagával.

Feljegyzés az örültek háza tájáról

Van egy minden aljasságra hajlandó politikus, aki előterjesztett egy javaslatot pártja nevében a parlament számára *A közélet átláthatóságáról* címmel. Semmi nem az ebben az ügyben, aminek látszik. Minden aljasságra képes képviselőből nem egy van, ezt bármelyik kormánypárti megtenné, de hát nem is képviselők ők, hanem harcosok egy már elvesztett háborúban. A bomlott vezér romlott katonái. Nem pártról van szó, hanem egy bűnszervezetről, amelyik már retteg a következményektől, amit csak hatalmon maradásuk akadályozhatna meg. Már régen nem parlament, ami elfogadja ezt a szöveget és az állam erőszakát pakolja a józan ész megerősökölése mellé. A törvényjavaslat címe sem fedi a lényegét, azt a közbeszéd – nagyon pontosan – azonnal felváltotta az eltakarítási törvény megjelöléssel. Valóban, a vezér, ahogy ezt blaszfémikusan a magyar szabadság ünnepén bejelentette, nagytakarítást tervezett: minden kritikát, ellenfelet, akadékoskodót, hatalmatotális kiterjesztésének vagy megtartásának gáncsolóit ki kell söpörni. Ennek semmi köze a közélet átláthatóságához. Ezt egyébként is minden épeszű ember elsősorban a közhatalom gyakorlóin és a közpénzek felett gazdálkodókon kérhetné számon. A pártállam átláthatóságát fokozatosan és biztosan számolták fel, ma már nincs semmi, amit el lehetne hinni bárkinek, aki a hatalom közelében van.

Miközben a vezér éppen harcosokat gyűjt egy kifejező nevű patológikus rendezvényen és a makulátlan demokratikus szerkezetű türk államokkal esedékes találkozóját szervezi, a törvényjavaslattal fenyegetett társadalom tiltakozik. Csakhogy ez a tiltakozás minden bizonnyal eredménytelen lesz, ha eredménynek azt tekintenénk, hogy visszavonják a teljesen abszurd javaslatot. Ahogy semmilyen nemzetközi fenyegetés sem számít, ha a hivatalos és nem hivatalos orosz támogatás megadatik. Ezt nyugodtan feltételezhetjük, hiszen az ötlet, az intézményi megoldás és annak politikai szellemisége onnan származik. A magyar kormányfő hatalomban tartása az európai demokráciák és az EU bomlasztásában érdekelt orosz elnök szándéka. Ehhez a szélsőjobboldali autokraták használhatók a leginkább. Ezen aligha tudunk változtatni, szuverenitásunk oda, cserébe a magyar kormányfő szuverenitását védi a jog.

Amin azonban elvileg lehetne változtatni, ami rajtunk múlik, az a nyíltan és agresszívan a szabad választások lehetőségére törő autokratikus akarat megtörése. Az ún. választási autokráciák sajátossága, hogy mindent megtesznek azért, hogy megtartsák hatalmukat, mert szeretik azt, hiszen jól jövedelmez. Ezért szisztematikusan leépítenek minden féket, ami a hatalmi centrum tevékenységét akadályozná. Áldozatul esik így általában a vég-

rehajtó hatalom összes közjogi korlátja és maga a hatalom megosztásának elve is, minden egy kézbe, egy családba, egy akarat alá rendelődik. Szükség van még a sajtó és a társadalmi pluralizmus csorbítására is, sőt minden információ és tudásforrás monopolizálására, ha másként nem megy, félelemben, szegénységben tartással, fenyegetéssel, elfoglalással vagy megvásárlással. Mindezekre azért van szükség, mert mindenféle legitimációs okokból legalább a választásokat meg kell rendezni, úgy kell tenni, mintha a felhatalmazás töretlen lenne. Ha úgy tűnik, hogy ez a szokásos manipulációkkal nem érhető el, akkor keményebb eszközöket kell bevetni: felszámolni, lehetetlenné tenni az ellenzéki szervezetek működését, beleértve a civil szerveződésekét is. Fokozni a háborús fenyegetettség érzetét és az ellenséges erőket felfedezve betiltani, felosztatni, majd szétverni stb. Végső soron, ha erre szükség van, a demokrácia önmagában semmire sem elég utolsó hárttyáját, a választások szabadságát is felszámolni.

Az ilyen szándékok nyilvánvalóak e javaslatban, ennek megfelelően kellene értékelni. De minden ellenállásnak akkor van értelme, ha kollektívvá válik; például egy egyhangú ellenzéki politikai felszólításra a kötelezettek, beleértve a végrehajtásra kijelölt szervezeteket is, szintén erős szakmai érvekkel kijelentik, hogy ezt nem lehet végrehajtani. Országos és erős ellenállás, határozott felszólítás az örület megállítására. Idealista feltételezés, szinte soha nem megvalósuló demokratikus társadalmi rezisztencia.

Ennek hiányában, addig is legalább a hazugságokat oszlassuk! Az eltakarítási törvény megnevezéssel az első lépés megvolt. Ha van még valakinek gusztusa ilyen javaslatok preambulumát és indoklását olvasgatni, fordítsa le a tömény és ömlengő hazugságot, és képzelje el, milyen lenne az igazi szándék megfogalmazása. Segítségül az eredeti javaslat preambulumát nyakon öntöttem igazságszérummal, valahogy így hangzana:

[1] Magyarország jelenlegi miniszterelnökének, szeretett Urunknak mérhetetlen szuverenitását súlyosan sértő visszaélések kerültek nyilvánosságra az elmúlt években. Az ellenzék veszélyesen megerősödött, kampánya sikeresnek látszik, és szeretett Urunk nem találja az ellenszert, hiába költ jelentős közpénzeket propagandá-ra. Hiába költöttünk milliárdokat törvényellenesen ilyen célokra. Bebizonyosodott, hogy egyes hazai civil és gazdálkodó szervezetek nem állanak másokat támogatni és ezzel a hazai közéletet befolyásolni, miközben a külföldi érdekek mentén való politizálás a kormány feladata.

[2] Az államnak minden lehetséges eszközzel meg kell védenie a kormányfő, személyesen Orbán Viktor és családjának, valamint fogadott családjainak szuverenitását. A jelenlegi szabályozás puha megközelítésén változtatni kell. Az állam kötelessége biztosítani, hogy az állampolgárok, valamint az állami és társadalmi döntéshozatali folyamatokban részt vevő személyek, intézmények, szervezetek döntéseiket külföldi hatalom, szervezet vagy személy befolyásától mentesen hozhassák meg, ha azt nem szeretett Urunk vagy annak megbízottja jelölte ki.

[3] Az elmúlt évtizedekben fokozatosan kiépítettünk egy szabályozatlan politikai szűrkezőnát, amelyben legtöbbször idegen érdekből és külföldi finanszírozásból fenntartott aktivista hálózatok működnek a mi hatalmunk biztosítása érdekében.

De vannak olyan szervezetek, amelyek nem átallanak az egyesülési joggal vagy a vállalkozás szabadságával élni, sőt politikai tevékenységet folytatnak anélkül, hogy mi azt jóváhagytuk volna. A

politikai pártokra vonatkozó finanszírozási korlátok és tilalmak ránk nem vonatkoznak, hiszen hatalmon vagyunk. Minden politikai tevékenység, ami a kormány és a párt engedélye vagy utólagos jóváhagyása nélkül folyik, súlyosan veszélyezteteti pártunk és vezérünk szuverenitását, amellyel szemben az állam köteles fellépni.

[4] A törvény tevékenységalapú szabályozása a szervezeti formától és a képviselt, közvetített álláspont irányultságától függetlenül egységes fellépést biztosít. Egyértelművé teszi, hogy a közéleti tevékenységre szigorúbb szabályozásnak kell vonatkoznia. A Fidesz tevékenysége azonban

nem számít közéleti tevékenységnek, az a nemzet lelkületéből kiáradó egyetemes akarat.

[5] A párt és vezérő Urunk szuverenitásának védelméről szóló nemzeti manipulációk eredményeinek össze-

sítése alapján világosan látszik, hogy a magyar embereket sikeresen megvezettük, így kiálltak vezérünk szuverenitása mellett, de legalábbis elsőprő többséget mondunk a manipulatív kérdéseinkre adott igenekekről.

[6] A hatalom megtartása érdekében a szabályozás a Vezérünk szuverenitását veszélyeztető demokratikus szervezetek jegyzékekre vételének lehetőségét teremti meg.

[7] A jegyzékekre vett szervezetek a jövőben engedély nélkül ne is működjenek, nem kaphatnak pénzt se tőlünk, se másoktól, lehetőleg szűnjenek meg, és mindenki féljen, aki a közelükben van.

[8] Az előbbiekre, illetve pártunk és államunk vezetőinek szuverenitása védelméről szóló nemzeti manipuláción kimondott hamisított akaratára figyelemmel az Országgyűlés a következő törvényt alkotja: ...

Mém a közösségi médiában... (forrás: YouTube)

A pragmatizmus útja a pokolba

„...nékem mindegy, akár Fél Istennek, akár ördögnek tartassék Napóleon. Azonban az csak tagadhatatlan, hogy ő általa a' Gondviselés nagy dolgokat viszen véghez. Légyen ő áldás, légyen ő flagellum Dei, annyi csakugyan igaz, hogy ő nagy (nagyobb és jobb, még pedig mindig jobb és tisztább volt, mint Caesar)...”

Kazinczy Ferenc írta ezt egy levélben 1806 karácsonyán, Napóleon császárnak a poroszok felett aratott győzelmei és a Nagy-Britannia elleni kontinentális zárlat meghirdetése után.

96

„Nem te valál győző, hanem a kor/
lelke: szabadság,
Melynek zászlóit hordta dicső sereged.
A népek fényes csalatásba merülve/
imádtak,
S a szent emberiség sorsa kezébe/
került.
Ám te azt tündér kényednek alája/
vetetted,
S az isteni pálmádat váltja tövis-/
koszorú.
Amely kéz felemelt, az ver most porba/
vizsontag;
Benned az emberiség ügye boszulva/
vagyon.”

Berzsenyi Dániel: *Napoleonhoz*, 1814-ben, Napóleon első száműzetése után és a Waterloohoz vezető viszszaútjáról.

„Bár csöndes sírban pihen nemzedékek óta NAPOLEON, mégis mindmáig úgy él a köztudatban,

mint valamely legyőzhetetlen, halhatatlan hős. Az ifjak szemében ő a tüneményes tettvágy megtestesülése. A férfi bámulva emlékszik még ma is mindent letörő akaratáról, erélyéről. Arcképét, mint valami megvalósult ideált nézik a nők.”

Fodor Sándor. *Napoleon* könyvének ajánlója az *Új Idők* 1909. április 11-i számában.

A harmadik idézet jellemzi a rendszerváltás(ok) problémavilágából kiemelt, a romantika korának és minden korok romantika igényének, hősigényének megfelelő Napóleon-képet. Amikor azonban rendszerváltó korokban nézünk vagy nézünk vissza Napóleonra a rendszerváltás ellentmondásaival, paradoxonaival, dilemmáival megterhelt fővel, mint egykoron Kazinczy, Berzsenyi és kortársai, akkor Napóleon a francia és az európai rendszerváltás 1789-től 1815-ig tartó időszakának legnagyobb hatású és legambivalensebb ágenseként lesz érdekes a számunkra.

A Napóleont pozitív figurának látó Kazinczy is megengedi, hogy hogy ő flagellum Dei, Isten ostora is volt, mint az Európa számára átkos emlékü Attila. És az őt átkozó Berzsenyi sem tagadja, hogy Napóleon seregei dicsők voltak, és a szabadság zászlaját hordozták.

Thierry Lentz, a Napóleon Alapítvány igazgatója kimutatta, hogy Napóleonról és tevékenységéről a halála óta eltelt két évszázadban naponta

átlagosan két-három kötet jelent meg. Összesen több százezer. Ezzel az információval köszönti az olvasót a Napóleonról szóló többszázszázalagahányadik könyv szerzője (Hahner Péter: *Napóleon*, Osiris, Budapest, 2024, 208 o.).

Mi a létjogosultsága egy ilyen többszázszázalagahányadik, még magyarul is nagyon sokadik, amúgy vékony kötetnek a részletes életrajzok tömege mellett, a szerző által a kötet végén ajánlott vaskos könyvek, egy ezer és egy kétezer oldalas „mindenre kiterjedő, modern” Napóleon-lexikon árnyékában? Egy olyan kötetnek, amely a szakirodalomra támaszkodik. Levéltári kutatások nem állnak mögötte, nem szerepelnek benne eddig ismeretlen adatok, tények, felfedezések.

És a jelen Magyarországon élő olvasók mégis haszonnal és izgalommal olvashatják ezt a könyvet. Akkor is, ha elég jól ismerik a napóleoni korszak történetét. Egyszerűen azért, mert itt és most élnek. A liberálisnak ismert történész szerző is itt és most él. Ebben a mi – a francia forradalom után éppen kétszáz évvel kezdődött – rendszerváltásunkban élte le alkotó pályájának majdnem egészét.

Szinte egyáltalán nem beszél ki a korból, amelyről ír, de a jelen határozza meg azt, ahogy Napóleon életére rátekint.

Minden történész, mindenki, aki történelemről ír vagy olvas, így tesz, ha köze van a jelenéhez, ha nem közömbös számára, ami körülötte történik.

A történelemtudomány le tud zárni tényekre vonatkozó kérdéseket, de soha nem tudja lezárni semmilyen történelmi kor, személy, esemény értékelését, jellemzését, szemléletét. Nem tud véglegeset mondani sem-

miről, ami lényeges. Mert a nézőpont mindig változik, időben is térben is. Az idő múlik, változik a távolság, amelyből egy korábbi korra, bármely korra rátekintünk. Egy adott pillanatban is sokféle szem, sokféle társadalmi helyzetből, sokféle világnézettel tekint rá a múltra.

Hahner Péter akkor írta meg ezt a könyvét – a sokadikat, amely a francia forradalomról és környékéről szól –, amikor a szabadságszerető liberális polgár számára az a fő kérdés Európában, hogy fennmarad-e a mérsékelt, demokratikus pártok által kormányzott liberális polgári demokrácia, és fennmarad-e, illetve helyreáll-e a béke.

Napóleont Hahner által sokat idézett életrajzírója, Patrice Gueniffey úgy jellemzi, mint annak az önmegvalósító, modern egyéniségnek a jelképét, aki nem fogadja el, hogy a sorsa, a társadalmi predesztinációja, a ráható kényszerek erősebbek legyenek az akaratánál. Ebből következik az akaratomusa, amely döntő pillanatokban a realitásérzéke fölé kerekedett.

Napóleon Bonaparte idegenből jött, „másodlagos” francia volt. A családja a genovai gyökereire, az itáliai kultúrájára volt büszke. Így tartoztak Korzika hivatalnoki, egyházi előkelőségei közé.

A családhoz ragaszkodás, a család anyagi és társadalmi helyzetének erősítése minden más érdeket felülírt. Napóleon is így tette családtagjait a hatalma alatt álló államok, területek uralkodóivá.

A család Korzikában szigorúan hierarchikus felépítésű volt, amelyben a család feje abszolút hatalommal rendelkezett. Az érdekvényesítésnek,

az ellentétek kezelésének elsődleges eszköze az erőszak volt. Korzika szigetén a 17. század végén, a 18. század elején a lakosság közel tíz százaléka évente a bosszúhadjáratok, a vendetták áldozatául esett. Még Napóleon születése előtt pár évtizeddel is tizenhétszer annyi embert állítottak ott bíróság elé gyilkosság vádjával, mint a Párizst magában foglaló Szajna megyében.

A 19. században Korzikán több évtizedes polgárháború dúlt. A lázadókat a felvilágosodás képviselőinek értelmezték Európában, holott ők inkább védelmezték, mint támadták a régi társadalmi rendet. Ez a félreértés határozta meg annak a Rousseau-nak a Korzika-képét is, akinek a fiatal Napóleon oly lelkes híve volt.

A francia hadsereg éppen Napóleon születésének évében gyűrte le a Korzika autonómiájáért harcoló felkelőket, és ekkortól kezelték Korzikát francia rendi tartományként. Napóleon szülei Napóleonnal a családjában méhében a hegyekbe menekültek, de a család gyorsan kiegyezett a franciákkal.

Napóleon apja korábban az autonóm Korzika vezetőjének, Pasquale Paolinak a környezetében szolgált, Paoli elűzése után pedig a franciáktól kapott egyre magasabb hivatalokat. Elismerték – kétes – nemességét, és az apa képviselte a korzikai rendeket Versailles-ban akkor, amikor második, Napóleon névre keresztelt fiúgyermeke nyolcéves volt. Vadóc gyerek, aki sok verést kapott.

A család élvezte a francia kormányzó támogatását. Az anyja talán szeretője is volt a kormányzónak.

Napóleont kilencéves korában beírták egy francia kollégiumba, hogy megtanuljon franciául.

A katonai kollégiumban Napóleon volt a megvetett, kigúnyolt idegen, a sale étranger, akit alsóbbrendű lénynek tekintettek.

Kollégiumi évei alatt rengeteget olvasott, széles körű műveltségre tett szert. Katonai szolgálata első éveiben különböző állomáshelyein magányosan, elszigetelten, szegényen élt. Kevés pénze jelentős részét könyvekre költötte. Olvasta a felvilágosodás alapműveit. Szépirodalmi műveket írt Rousseau hatása alatt. Vallási dogmákban nem hitt, de hitt az egyházban, mint a társadalmi stabilitás biztosítékában. Az egyházzal ellentétben a keresztények Istene annyira nem volt fontos a számára, hogy egyiptomi kalandozásai során még fel is vetette az ulémák előtt, hogy katonáival együtt áttérne az iszlám hitre. Hiszen az is egy jó, stabilizáló hatású egyház...

Közben depresszióval, öngyilkossági készlettel küzdött.

Még akkor sem franciának, hanem korzikainak vallotta magát, amikor már újra kellett tanulnia az anyanyelvét, amikor hazalátogatott. Gueniffey szavaival: „nem szerette a franciát, akivé vált, s megpróbált korzikaivá válni, aki már nem volt”.

Ennek az ambivalenciának felelt meg a rajongása a példaképének tekintett Paoli, a karizmatikus korzikai vezető iránt, aki a függetlenségi küzdelmeket vezette a száműzetése előtt, és az immár Franciaországhoz tartozó sziget főtanácsának elnöke lett a franciák egyetértésével, amikor hazaengedték a száműzetésből. Paoli, a példakép vezetői helyzete is ambivalens volt tehát. Egyszerre volt a franciákkal való kiegyezés képviselője és a francia hatalom ellensúlya.

Napóleon szembe is került Paolival, amikor 1792-ben a korzikai önkéntesek tisztjeként szállt szembe a francia sorkatonasággal, és megpróbálta fellázítani a sorkatonákat. A párizsi felelősségre vonást azonban megúsza, mert a háborús helyzetben senki nem foglalkozott az ő korzikai renitenskedésével. Még elő is léptették.

Egy évvel később már az árulónak nyilvánított, a franciákkal ismét szembe került Paolival és korzikai felkelőivel állt szemben a franciák oldalán, és a korzikai felkelők fosztották ki a Buonaparte-házat. Elölük menekült Napóleon titkos ösvényeken.

Az egész család elmenekült Korzika szigetéről. Ekkor mondott le Napóleon arról, hogy Korzikán, korzikaiként legyen valaki – vezető valaki, a következő Paoli.

Már 1791 óta egy jakobinus klub tagja volt, és együtt radikalizálódott a forradalommal. De miközben radikalizálódott és a jakobinusokkal tartott, undorodott a népmozgalmaktól, a „csőcseléktől”, és azt a nézetet képviselte, hogy radikális eszközökkel kell megfékezni őket.

Ez a halmozottan ambivalens helyzetű család és százados szállt partra Toulonban 1793 nyarán. Napóleon elkötelezetten támogatta a Hegypárt diktatúráját, amely a rendet, az erőt, a nemzeti egységet képviselte a szemében. Annak a nemzetnek az

egységét, amelynek csak ekkor, Korzikáról kiszorulva érezte a tagjának magát. Ettől kezdve „nem is tudott nagyobb sértést elképzelni annál, mint hogy korzikainak nevezzék”. Az identitásváltás kompenzációja – a nemzeti egység égisze alatt.

A britek által támogatott toulini lázadás leverésében mutatkozott meg

először Napóleon hadászati zsenialitása. Rögvest dandártábornokká nevezik ki, és ő lesz az itáliai hadsereg tüzérségének a parancsnoka.

Kinevezése után öt hónappal azonban bekövetkezik a thermidori fordulat. Megbukik Robespierre, a jakobinus diktatúrának vége. Napóleon, aki Augustin Robespierre – Maximilien öcsce – támogatását élvezte, gyanússá válik, pár napra le is tartóztatják. Eltávolították az itáliai hadseregből,

áthelyezték a gyalogsághoz, ami hatalmas státuszvesztést jelentett. „Immár másodszor tapasztalta, hogy ha szívvel és lélekkel kiáll egy ügy (korábban Korzika, majd a forradalmi kormányzat) mellett, csalódás és kudarc vár rá. Az egykor elkötelezett idealista fokozatosan realista, számító opportunistává vált, s bár hozzátartozóit és barátait továbbra is támogatta, egyre pragmatikusabb, kiábrándultabb és önzőbb viselkedést tanúsított.” Ugyanezt a folyamatot a szerző néhány oldallal elébb, a korzikai kudarc kapcsán pozitív

értékeléssel fogalmazza meg: „A szíveten elszenvedett kudarcai azonban hasznára váltak: kénytelen volt elvetni ifjúkora idealista elképzeléseit, felismerni az érdekek fontosságát, s jóval szkeptikusabb, mérsékeltebb, realista módon közelíteni meg a politikai kérdéseket.”

A pragmatizmus, a realizmus, a mérsékeltség egy értéken szerepel ezekben a mondatokban a szkepticizmussal, a számító opportunizmussal. Mintha az idealizmussal való szakítás mindezt együtt jelentené. Az idealizmus fogalmának közkeletű használata lehetőséget ad erre az összemosásra. Egyszerre jelentheti ugyanis az irrealizmust, a realizmus ellentétét, és jelentheti az ideák, vagyis értékek követését, tehát a – kizárólag – érdekvezérelt cselekvés ellentétét. Az idealizmus fogalma ezzel a kettősséggel eltakarja a realista, mérsékelt, érdekbeszámító értékkövetés alternatíváját.

Nem látjuk-e ezt a keveredést a mi rendszerváltásunk történetében is?

A félreállított Napóleon ismét depressziós, ismét az öngyilkosság gondolatával foglalkozik. Szentimentális regényt ír, és azt tervezi, hogy ismét identitást vált, és az Oszmán Birodalom szolgálatába áll.

Jött egy újabb felkelés, melynek levezetésében Napóleon jelentős szerepet játszott. Őt dicsőítették a törvényhozó testületben, és pillanatok alatt a belföldi hadsereg parancsnoka lett.

Ezúttal egy olyan vezetést szolgált, amely megpróbálta kiépíteni a parlamentarizmus rendszerét, megakadályozni egyrészt a monarchia, másrészt a diktatúra visszatérését. Megtették az első lépéseket a demokrácia elsajátítása felé, de ezek a

lépések kaotikusak voltak, mert nem tűnt el sem a bosszúvágy, sem a félelem, és érvényesült „a forradalmi harcban elsajátított sok rossz szokás”.

Napóleon életmódja hirtelen megváltozott. Volt háza, magas fizetése, hintaja és páholya az Operában. Nemsokára a régi, arisztokratikus Franciaország kifinomult világát megtestesítő szeretője is lett, akit nemsokára feleségül vesz. Kevéssel azután, hogy az Oszmán Birodalomba való dezertálását tervezte, ismét megerősíti magában a franciát, és ettől kezdve írja franciásan a nevét.

A belföldi hadsereg parancsnokaként olykor a törvényeket áthágva szorította félre az új rendszer ellenzékét. Korábbi jakobinus eszméinek követőit.

1796 márciusában kinevezték az itáliai hadsereg parancsnokává. A kifejletlen intézményrendszer, a hiányzó politikai szokásrend, a folyamatos háborús állapot eredményeként a diadalmas hadvezér kvázi győztes uralkodóként cselekedhetett. A párizsi direktórium nem tudta rákényszeríteni Napóleonra a döntéseit, ha azok ellenkeztek a hadvezér elképzeléseivel. A direktórium kénytelen volt elismerni, hogy a tábornoka átalakította az ország külpolitikáját.

Napóleon „hat hónap alatt teljhatalomra tett szert Itáliában... több millió ember sorsa felett rendelkezett, meggazdagodott, és államokat alapított.” Műtárgyak tömegét vitette Párizsba. Masszív klientúrát épített ki. Elvetette a forradalom egyik alapeszméjét, a népek önrendelkezésének jogát. Ezt bármikor figyelmen kívül hagyta, ha érdekei úgy kívánták.

Elsők között ismerte fel a politikai propaganda jelentőségét. Az általa alapított lapok személyi kultuszt építettek köré. Két év alatt 37 metszet készült róla Itáliában. Nem ragaszkodott hozzá, hogy az imázsát erősítő híradásoknak, képeknek legyen közülük a valósághoz.

Az egyik leghíresebb hőstettének sincs. Nem rohant fel az ellenség által tűz alá vett hídra az arcolai csatában, hogy megfordítsa a csata kimenetelét, hanem visszavonulás közben lezuhant a hídról, és a katonái mentették ki a mocsárból.

A direktórium társadalmi bázisa szűk volt. Hol a jogállam baloldali ellenségeire kellett támaszkodnia a jobboldaliakkal szemben, hol fordítva. Így erősítették azokat a pártokat, amelyeket a jogállam védelmében gyengíteni kellett volna.

A nép 1797 áprilisában leszavazta a forradalmat. A voksok túlnyomó többségét a mérsékelt királypárt kapta, amely a hagyományos államformát szerette volna összeegyeztetni a forradalom vívmányaival, de nem mindegyikkel. Mindenesetre a Hegypártból hátramaradt embereknek nem lett volna helyük abban a világban, miként a direktórium tagjainak sem, és persze az arisztokráciától távol álló Napóleon karrierlehetőségei is beszűkültek volna.

Így aztán Napóleon a választókkal szemben a direktórium puccsistái mellé állt. A fruktidori államcsíny után a megyék felében megsemmisítették az eredményeket, a megválasztott képviselők többségének mandátumát érvénytelenítették. „A köztársaság visszatért a forradalmi módszerekhez, a rendkívüli állapothoz, a fegyveres erőszakhoz, a meg-

torlásokhoz és a különböző társadalmi csoportok kollektív üldözéséhez.”

A Napóleon által megkötött békét az nép ujjongva fogadta. Immáron nemcsak a nagy hadvezér, hanem a nagy béketeremtő, a nagy diplomata, a nagy államférfi is ő volt.

Egy olyan béke árán, amely nem hozhatott tartós megnyugvást, amely elhintette a következő háború magvait, mint valamennyi Napóleon által megkötött béke.

Miután a fruktidori államcsíny nem javított a helyzeten, újabb puccs vált aktuálissá. Ez már Napóleon puccsa volt.

A kudarcos és szörnyű kegyetlenségekkel terhelt közel-keleti kalandozásait a serege hátrahagyásával zárta le Napóleon a maga részéről. Párizsba visszatérve pedig egy hónap alatt a teljhatalom birtokába jutott. Azért is juthatott, mert a francia népnek fogalma sem volt arról, hogy közel-keleti tervei mennyire nem jöttek be. A Napóleon által kibontakoztatott politikai propaganda mögött elbújt a távoli valóság. A hazatérő Napóleont megmentőként várták.

Az 1799-re kiéleződött problémák Hahner és az általa idézett történészek szerint arra vezethetők vissza, hogy a hatalmon lévő politikusok nem voltak hajlandók elfogadni a választások számukra kedvezőtlen eredményeit. Ezt az ellenforradalom elhárításának magasabb szükségességével igazolták. 1799-re az 1789 óta követett forradalmi gyakorlat immár végképp elfogadhatatlanná vált a társadalom többsége számára. „A rendszer működtetői maguk is belátták, hogy a népszuverenitás forradalmi alapelve nem egyeztethető össze a forradalom politikai osztálya által irányított mérsékelt köztársasággal.”

Egyre többen vélték úgy, hogy erősebb végrehajtó hatalomra van szükség. Csak így lehet megőrizni a forradalom vívmányait a társadalmi támogatás hiányában is.

Napóleon brumaire-i államcsínyének paradoxona az volt, hogy ezzel az erőszakos, gyermekes ürügyekre támaszkodó hatalomátvétellel néhány évre olyan rendszer jött létre, amely elnyerte a társadalom többségének támogatását.

Napóleon immár az ország uraként, karizmatikus vezetőként pragmatikus, mérsékelt, ideológiamentes – és persze demokráciamentes – kormányzással stabilizálta az országot, kiszámítható viszonyokat teremtett. Mondhatnánk, Franciaország Kádára volt, csak sokkal rövidebb ideig.

Napóleon öt éven át első konzulként, kvázi felvilágosult abszolutistaként kormányozta az országot.

Megnyugtatta a társadalmat. Szabadon engedett politikai foglyokat. Eltekintett ítéletek végrehajtásától. Szabadon bocsátott papokat. Amnesztiát adott emigránsoknak. A nemzeti egység jegyében a régi rend emberei és a forradalom radikálisai előtt is politikai lehetőségeket nyitott, ha elfogadták mérsékelt irányvonalát. „Széles utat nyitottam meg, aki egyenesen megy rajta, meg lesz védelmezve, aki jobbra vagy balra kitér, meg lesz büntetve.” Kádár János szájába illő mondat.

Az 1799-es alkotmánnyal lezárták a forradalmat. Az alkotmány átadásakor elhangzott kiáltvány hangsúlyozta, hogy a forradalom elnyerte végső formáját, és ezzel „a forradalomnak vége”.

A választásoknak és a törvényhozó testületeknek a szerepe eljelentéktelenedett. A sok államcsínyt meg-

ért nép Napóleon államcsínyétől nem volt sem feldúlt, sem lelkes. A csendes többség kivárt.

A párizsi újságok túlnyomó többségét betiltották, a színházak műsorát a rendőrminiszter ellenőrizte. Napóleon kijelentette, hogy sokkal gyorsabb és könnyebb lesz orvosolni a problémát, „ha a kormány kevesebb akadékoskodóval és vitatkozóval kerül szembe”.

1802-re sikerült tíz év óta először békét teremteni Franciaország számára, megőrizve jelentős pozícióit Európában. A Napóleonban „a világ magasztos kibékítőjét” ünneplő nép nem sejtette, hogy az a béke nem lesz tartós.

Napóleon államférfíui alapállását ez az idézet jellemzi: „Lezártuk a forradalom regényét... Itt az ideje, hogy belekezdjünk a történetébe, az elvek alkalmazása terén csak a reálisat és lehetségest szem előtt tartva, nem foglalkozva spekulatív, hipotetikus dolgokkal. Ma más utat követni filozofálás lenne, és nem kormányzás.”

Hahner szerint „az ideológusok apró seregét kivéve senki vagy majdnem senki sem hitt már a választás előnyeiben vagy a tanácskozás értelmében”. A potenciális választók többsége nem volt a választások híve.

Végre sikerült az államot racionalizálni.

A királypárti felkelőket amnesztiával, a hagyományos vallásgyakorlat helyreállításának ígéretével és persze katonai erővel semlegesítette. Az ellene megkísérelt merényletek alkalmat adtak Napóleonnak arra, hogy a királypárti és a jakobinus felforgatókkal is leszámoljon, és ezzel tovább növelje népszerűségét.

Rendezte az egyházak ügyét. Kiegyezett a pápával. Újra szóltak a

harangok, helyreállították a feszületeket. A katolikus egyház az államnak tett hűségeskü és a birtokai visszaszerzéséről való lemondás fejében állami fizetést kapott papjai és munkatársai részére. A püspököket az állam feje nevezte ki.

„A konzulátus közigazgatási reformjai csaknem kétszáz évre meghatározták Franciaország kormányzati rendszerét.”

Az igazságszolgáltatást racionalizálták és egységesítették. 1804-ben megszületett az a polgári törvénykönyv, amely a nem demokratikus, de liberális polgári társadalom egységes jogrendszerét biztosította. Megszilárdította a feudális kiváltságok eltörlését, a polgárok jogi egyenlőségét, biztosította az állam világi jellegét, a gazdasági tevékenység szabadságát. Ezt hívták 1807-től Code Napóleonnak. Napoleon valóban kivette a részét a törvénykönyv kidolgozásában. Az ezzel foglalkozó bizottság üléseinek több mint a felén ő elnökölt.

Az adószedést hatékonyrá tették, és helyreállították a költségvetési egyensúlyt.

Hahner egy helyen maga is rámutat távoli történelmi korok közötti párhuzamra: „Bonapartének egy rövid időre ugyanúgy sikerült megszilárdítania a köztársaságot, mint a 20. század közepén Charles de Gaulle-nak az 1958-as alkotmány-nyal.”

Csak hát de Gaulle-t megállította 1968 és az elbukott referendum.

Napóleont nem állította meg semmi. A franciák nagy többsége úgy érezte, megtalálta azt az embert, aki biztosítja a rendet, a szabadság biztonságos mértékét, aki pártok felett áll, megtestesíti a nemzeti egységet

és biztosítja hazájuk nagyhatalmi státuszát, dominanciáját a kontinensen.

Igen népszerű volt az a gondolat, hogy ennek az állapotnak a tartósságát Napoleon uralmának tartósítása garantálja. Hatalmas többséggel megszavazta a nép, hogy Napoleon életfogytiglani első konzul, gyakorlatilag teljhatalmú vezető legyen.

Vagyis uralkodó.

Hiába bizonyult törekénynek a Napoleon által kötött béke, a háború kiújulása tovább erősítette az egy-személyi vezetés szükségességének érzetét, és 1804-ben már többségi igény volt rá, hogy az amúgy is teljhatalmat gyakorló első konzul olyan uralkodói címmel rendelkezzen, amely – vélték – végleg megsemmisíti a Bourbonok visszatérésének lehetőségét.

Napoleon császári trónra emelését is hatalmas többséggel szavazta meg a nép. „A császárság kikiáltása csak egy újabb közjóléti intézkedésnek tűnt a háborúra való felkészülés kö-zepette, a stabilizáció és a forradalom vívmányainak védelmében.” Franciaországban a nagy többség egyáltalán nem úgy látta a császárságot, mint a Habsburg Birodalomban élő, ellenzéki Ludwig van Beethoven, aki letépte III. szimfóniájának címlapjáról a Napóleonnak szóló ajánlást.

A császárság nem a köztársaság tagadásának, hanem megerősítésének intézménye volt a kortársak szemében. A Napoleon által letett alkotmányos esküben az állt, hogy „megvédem a köztársaság területi integritását”.

1807-re a császár eljutott hatalmas csúcspontjára. Ellenségei csaknem elfogytak. Addigra végképp el is

vesztette a mértéktartását. Letért a pragmatizmus, a realizmus útjáról, amelyről amúgy már egy ideje letérőben volt. A tartós európai béke megteremtésének elkötelezett külügyminisztere, Charles-Maurice Talleyrand lemond, mert Napóleon végképp letért az útról, amelyen a külügyminisztere minden erejével meg akarta tartani.

A Nagy-Britannia ellen elrendelt kontinentális blokáddal Napóleon állandósította a háborút. Folyamatos provokációs kényszerben élt. Felhagyott a forradalom örökségének és a köztársaság hagyományainak ápolásával. „Önálló minisztereitől sorra megvált, helyükre önállótlan ügyintézőket állított.” Folyamatosan csonkította a sajtószabadságot, a szólás-szabadságot.

Összeesküvés-elméletekben merült el. Abban a kényszerben élt, hogy ő soha nem léphet vissza, nem ismerhet el semmilyen tévedést, nem hagyhatja, hogy az erejébe, akarata érvényesítésének képességébe vetett hit jottányit is gyengüljön.

Fokozatosan szembekerült a kor-szak nagy szellemi áramlataival, a liberalizmussal és – Európa urának szerepében – a nacionalizmussal is.

Az ellene összerakott számos koalíció sohasem volt teljes. Sohasem fogott össze ellene a négy másik jelentős európai hatalom, Nagy-Britannia, Ausztria, Poroszország és Oroszország.

Az 1812-es oroszországi hadjárat után ezt is sikerült elérnie. Megvített ellene 1813-ban a „népek csatáját” Lipcsében, és Elba szigetéről

való visszatérése után Waterloonál véget ért a történet.

Végül is a visszatérő Bourbon uralkodása alatt konszolidálódhatott a forradalom és a köztársaság eredményeiből az, amit a kor, a realitások engedtek. XVIII. Lajos kellett hozzá, hogy Franciaország tovább haladjon a liberális polgári társadalom útján.

Napóleon személyében egy önérték által vezérelt, értékközömbös, az antidemokratikus közérzületet pragmatikusan kihasználó rendszerváltót ismertünk meg, aki a hatalomkiterjesztés függőségében élve az általa konszolidált rendszer legfőbb veszélyforrása lett.

A liberális demokrata szerző a könyvét a maga értékdeklarációjával zárja le: „Vagyis ha értéknek tekintjük a személyes szabadságot, az emberi jogokat, a békét, a vallásszabadságot és a szabad gondolatot, akkor nem feledkezhetünk meg arról, hogy Napóleon, aki az egyént alávetette a megnövelt államhatalomnak, aki képtelen volt tartós békét kötni, aki fogságban tartotta a pápát, és aki rendőrminiszterével beszélt meg a kultúra problémáit – a másik oldalon állt.”

A különböző korok között fölrémlő párhuzamok érvénye mindig részleges. De az érvénytelensége is.

Az a kérdés, hogy a vezérré emelkedő pragmatikus rendszerváltók útja a rendszerpusztításig személyi esetlegesség, vagy van benne valami törvényszerűség.

Akarom én ezt tudni?

Azt hiszem, igen. Gervai András azt az alcímet adta könyvének, hogy „*sok minden, amit mindig tudni akar-tál a titkosszolgálatokról, de soha se merted megkérdezni*”, és az első pillanatban könnyen rávágnám a régi poént átalakítva, hogy akarja tudni a fene, de nem lenne igazam. (Gervai András: *Átvilágítás*. Budapest, 2025, Gondolat. 348 oldal, 5500 forint.) Tanulságos történetek ezek, amelyek többsége nem új – megjelent korábbi kötetekben vagy lapokban –, de így együtt kétségtelenül hatásosak. A sokáig újságíróként működött szerző (1948) sok egyéb műve – például színészportrék – mellett több hasonló tárgyú kötetet jegyzett: *Fedőneve „szocializmus”, Titkos Magyarország – „célszemély” a társadalom, Akiket elárult a hazájuk* és így tovább.

A fejezetek egy részét olvasva állandóan azt jutott eszembe, hogy sok hűhó majdnem semmiért. Vegyük például azt az esetet, hogy 1960-ban az orosházi vasútállomáson ezt a tízcentis betűkkel írott feliratot fedezték fel: „*Sül a hurka, sül a lángos, le van szarva Kádár János*”. Aztán ugyanez kétszer Nagyszénáson. Kocsis Lőrinc rendőr főhadnagy azt írta a jelentésében, hogy „*az ENSZ-ülés alatt az osztályellenesség tevékenysége megélénkült*”, és hamarosan már 66 felnőttet és 24 diákot kezelt gyanúsítottként. Néhányszor több órára lezárta a női WC-t, lyukat fúrt a falba, és két társával onnan leste a férfi-WC-t, de akkor éppen nem firkált senki. A rendőrök sajná-

lattal megállapították ugyan, hogy a felhasznált kék zsírkréta szabadon forgalmazható anyag, de Orosházán csak a vasboltban árulják. Ott rögtön találtak és reaktívtak egy korábbi besúgót, megvizsgáltak minden dolgozót, de az írásminták nem stimmeltek. Egy juhász használt ilyen zsírkkrétát, de a bárányokat jelölte meg vele. Lezárták az ügyet, de 1963-ban újabb felirat jelent meg: „*Kötelet a bérgyilkos Kádár nyakára és Hruscsovra!*” Ügynökök egész sorát vetették be, megint gyűltek a nevek, főleg egykori „ellenforradalmárokéi”. A nagyszénási tanácselnök felhívta a figyelmet egy vasutasra, aki a választási gyűlésen szidta a rossz szódásüveget, amelyből nem jött a víz. Bezzeg régen!... 1966-ban új felirat, új nyomozás, de hiába. Hét és fél év, rengeteg belefektetett munka után eredménytelenül zárták le az ügyet.

1979-ben egy – mint kiderült, kitalált nevet használó – néző hosszú gépelt levélben tiltakozott a tévében játszott hazug szovjet filmek miatt, leírva személyes emlékeit a szovjet katonák 1945-ös fosztogatásairól, a megerőszkolt és meggyilkolt nőkről, az azt követő és családját is sújtó erőszakos tsz-szervezésről, majd ebből kiindulva általánosságban is leszedte a keresztvizet az egész rendszerről. Dr. Tihanyi Viktor, a Magyar Televízió elnöki főosztályának vezetője (ha Gervai leír ilyen neveket, én miért hallgatnám el?) a levelet – természetesen? – elküldte

a Belügyminisztériumnak. Két évig keresték a levélíró, nyelvész és írásszakértőt is bevonva. Az volt a nagy kérdés, hogy a levélben megnevezett Jászszentandrás környékén kinek lehet írógépe. Harmincöt embert vizsgáltak, köztük egy leváltott és emiatt sértődött volt párttitkár rokonát, egy nyugdíjas bírót, egy „ellenséges” ügyvédet, egy iskolagazgatót, egy maszek szabóból lett és politikai okból börtönviselt éjjeliőrt. Ügynökök tömege dolgozott, köztük Vezér Béla helybeli katolikus pap, akinek volt egy csomó tippje. (Egyébként összesen 80 pap-társáról írt kifejezetten rosszindulatú jelentéseket, részeges is volt, de a faluban népszerű.) Több tucat állami hivatali írógépről is vettek írásmintát. Végül két év után ezt az eljárást is eredménytelenül zárták le, azzal a szellemes mentegetőzéssel, hogy az illető nem írt újabb levelet, tehát *„a társadalomra való veszélyessége csökkent”*. Emberek tucatjai dolgoztak éjt nappallá téve éveken át ilyen ügyeken a köz pénzén.

Kevésbé mulatságos a következő történet, mert ezt néhányan megszenvedték. Egy Budai József nevű technikus 1956 után börtönben volt – az iratokból nem derül ki, hogy miért –, és nyilván nagyon nem szeretett volna visszakerülni. Ezért 1966-ban vállalta, hogy munkahelyén, egy ipari szövetkezetnél megfigyeli a kollégáit. Buzgón jelentette, hogy kik hallgatják rendszeresen a Szabad Európát az egyik – 1956-ban disszidált, de aztán hazatért – meós által bevitt rádión. Három embert ítélték miatta néhány hónapos felfüggesztett börtönre, ami nem súlyos, de az illetőket utána nyilván még évekig

figyelték és piszkálták. A besúgó 600 forint jutalmat kapott.

Szerepelnek a kötetben ismert emberek is. Például Máriássy Félix (1919–1975), a kiváló, Kossuth-díjas filmrendező. 1960 és 1962 között írt 29 jelentést. Mindenáron filmeket akart csinálni, annak ellenére, hogy arisztokrata családból származott, exnyilas testvére pedig a Szabad Európánál dolgozott, ami mind ellene szólt volna annak, hogy rendezhessen. Felesége, az ismert újságíró, Máriássy Judit viszont ÁVH-s volt egy darabig. Szabó István filmrendező szintén Gervai által feltárt ügyében is az volt a fő kérdés, hogy ha már elfogadta, hogy beszervezzék, amire esetleg lehet érthető okokat találni, ártott-e valakinek. Nos, Máriássy elfogultan és igazságtalanul írt – mint egyszer maga is megfogalmazta, *„másoktól hallott tényeket, többségükben szubjektív benyomásokat”* –, és díjai, 17 játékfilmje ellenére sértődött volt. A Hunnia Filmstúdióról írva élesen bírálta a kommunista pártfunkcionáriusból lett igazgatót, Horváth Mártont. Neves kollégáit sem kímélte: a Színház- és Filmművészeti Főiskolán nincs már tekintélyük a tanároknak, *„Major [Tamás] nemigen törődik a főiskolával, Várkonyi [Zoltán] inkább a szüntelen pénzhajsza izgatja, Keleti [Márton] se tisztelik. Makk [Károly] túlzottan pajtási viszonyban van a hallgatókkal, közös murikon vesznek részt, együtt járnak a Pipacsba.”* Makkot egyébként is érezhetően utálta. Egyes vizsgafilmei *„nyugati formalista”* hatást mutatnak. Petrovics Emil zeneszerzőről olyat írt, aminek a nagy részét még ma is csak anonimizálva kapta meg a szerző. Állandó munkatársát, Thur-

zó Gábor író t csempészéssel vádolta meg, és gúnyolódott a vallásosságán. Ungvári Tamást tehetségesnek, de opportunistának és karrieristának tartja. (Ebben nem az az érdekes, hogy igaz-e, hanem hogy ezt a titkosrendőrségnek írta Máriássy.) Szidta Ruttkai Éva, Gábor Miklós és Törőcsik Mari „anyagiasságát”, vagyis panaszait a világsztárokhöz képest nevetséges jövedelmük miatt. A tartótiszt megjegyzése: ezt a Művelődési Minisztérium tudomására kell hozni.

Külön fejezet szól a híres pszichiáter Goldschmidt Dénesről, aki Benedek István (*Aranyketrec*) utóda volt Intapusztán, majd Pesthidegkúton vezetett egy intézetet. Miközben kollégáit és betegeit egyaránt elárulta, olyan igazán feddhetetlen emberek is elragadtatással nyilatkoztak emberségéről, megértő, szabadelvű, az önmegvalósítást támogató vezetői módszereiről, mint Konrád György, Solt Ottilia és Géczi János író. A besúgás volt az ára annak, hogy ilyen vezető lehetett?

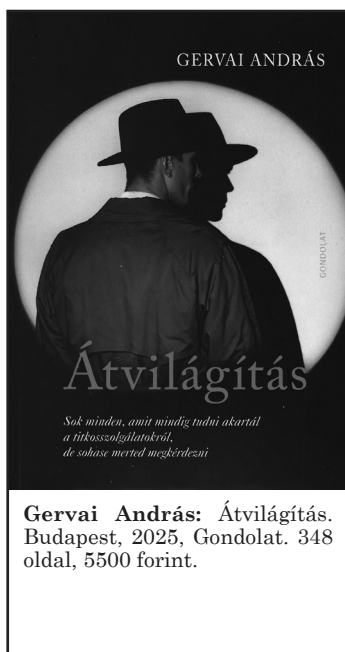
Ő nem érte meg, hogy leleplezzék, a nála kevésbé ismert Földessy Dénes azonban igen. Első jelentése 1957-ben kelt, „*az ellenforradalomban tevékenyen részt vett személyeket*” kellett megfigyelnie. Jellemző rá, hogy egy cukrászdában „*bizonyos fokú kapcsolatot*” épített ki egy Zsuzsi nevű felszolgálónővel, aki-ről megtudta, hogy Szabóné, a fér-

je rendőr őrmester, de „*Nyugatra szökött személyekkel áll levelezésben*”, és „*következtetni lehet arra, hogy illegális tevékenységet végez*”. Idővel jogot végzett, Pécsre került, és szakmai előzmény nélkül a napi százezer példányos *Dunántúli Napló* munkatársa lett. Évtizedeken át jelentett kollégáiról. Bertha Bulcsú rovatvezetőnek felrótta, hogy a jelenlétében nem beszél másokkal fontos dolgokról. Thierry

Árpád író „*láthatóan nem őszinte*”. Báling József főszerkesztő-helyettes „*múltjában vannak olyan apró jelenségek, amelyek a viselkedését érdekes-sé teszik*”. A megyei Lapkiadó titkárságve-zetője „*több ízben tett államellenes kijelentéseket*”. 1971-ben azt panaszolja, hogy egy nyugatnémet tévéstáb riporterei „*nem készí-tik fel a riportalanyt a kérdésre, nem beszél-meg vele előre, így könnyebb a lehetőség a provokációra*”. Ez Pé-

csett feltűnő lehetett, mert amikor pár évvel később a *Mozgó Világban* is gyakran publikál Farkas Zoltán barátomat pár hétre oda küldték gyakorlatra Budapestről a Magyar Rádióból, ahol a riportalanyok ilyen felkészítése már nem volt divat, egy vállalatigazgató nagyon rossz néven vette, hogy az ifjú riporter a magnót „csak úgy” bekapcsolva kezdte őt kérdezni.

Földessy, a BM „*őszinte, lelkes munkatársa*” (ezt egy tartótiszt írta róla) otthonos lett a *Jelenkor* szer-

kesztőségében is. Jelentett Tüskés Tiborról, a leváltott főszerkesztőről. Csordás Gábor szerkesztőnek a családi életéről kellett a lejáratására felhasználható adatokat gyűjtenie. Attól félt, hogy a *Tisztelet Komlónak* című szociográfián dolgozó Moldova György írása az éretlenebb olvasóra rossz hatással lehet. Eörsi István egy vitaestet ellenzéki fórummá változtatott. Hajnóczy Péter *Jézus menyasszonya* és Simonffy András *Kompország katonái* című könyvében megjelölte a „*kifejezetten szovjetellenes és rendszerünk ellen szóló*” passzusokat. Közben dramaturg végzettséget is szerzett. A Pécsi Nemzeti Színházban megfigyelte Sík Ferenc főrendezőt, Vallai Péter színészt (célszemélyi fedőneve „Lázító”), de a büfést is, akinek az unokabátyja a Szabad Európa hírolvasója. Bírálta a vendégszereplő Paál Istvánt és a Stúdió K-t, Czímer József dramaturgot pedig élénken zsidózta. Másokat is. A vonaton se volt tétlen: feljelentette az étkezőkocsi pincérét, hogy a vendégek is hallhatják, amikor hangosan hallgatja a rádiót. Feljelentette volt feleségét, akinél aláírt biankó orvosi vények voltak, a barátnője férjét, aki csempészett, a lánya osztálytársait politikai megjegyzéseik miatt, majd a barátnőjét is, aki állítólag disszidálásra készült.

Földessy rengeteget utazhatott hivatalosan Nyugatra is, amikor mások magánemberként csak három-évenként és szűk valutakerettel, és komoly összegű jutalmakat vett fel. A rendszerváltozás után is sokat publikált, és egyebek közt a letűnt zsarnokságról elmélkedett. Megérte, hogy besúgó múltja kiderült – a 2010-es években halt meg –, de magyarázkodásról, még inkább büntu-

datról szó sem volt. A fenti és távolról sem teljes felsorolást látva nehéz elképzelni, de mint Gervai Andrástól megtudtam, lényegében tagadta, hogy besúgó volt. Többeknek azt állította, hogy átverte a rendőröket, akik szerint összevissza hazudoztak róla.

A „célszemélynek” nem ártott, de hozzátartozóinak igen, hogy 1954–1956-ban a már rég Amerikában élő Teller Ede körül szaglászott a belügy. A hidrogénbomba feltalálójának édesanyja és nővére itthon élt. 1951-ben hamis adatok alapján kitelepítették őket. 1952-ben visszajöhettek Budapestre, bár a lakásukat nem kapták vissza. A nővér kamasz fiát előbb gimnáziumba se engedték, de 1955-ben felvették a Műegyetemre. A nővért beszervezték, de nem adott felhasználható jelentést. Az édesanyja fontos gyógyszert kapott a titkosrendőrség még titkosabb tartalékából. Mindennek a „húzd meg – ereszd meg” játéknak az volt a célja, hogy Tellert valahogy hazacsábítsák. Beszervezték a család 81 éves főbérőnőjét. Ugyanígy körüljárták Teller feleségének a családtagjait, sőt egykori háztartási alkalmazottjukat és házmesterüket. Mivel Teller 1928–1930-ban Lipcsében tanult, ott akarták megkeresni régi osztálytársait, hogy valakit aztán az NSZK-n keresztül kiküldjenek az USA-ba. Ehhez azonban az NDK hírhedt Állambiztonsági Minisztériumának, a Stasinak a segítsége kellett volna, ahonnan meglepő módon nem jött válasz. A titkosszolgálat végül 1956 nyarán feladta a kilátástalan küzdelmet. Az unokaöcs a forradalom alatt disszidált, később a Berkeley Egyetem nemzetközi hírvé fizikusprofesszora lett. 1958-ban egy nemzetközi

konferencián Szilárd Leó megkérdezte a szovjet küldöttség vezetőjét, hogy miért nem engedik ki Magyarországról Teller Ede édesanyját és nővérét. A két asszony ezután a jelen lévő kommunista Jánossy Lajos fizikus akadémikus (1962–1978 között az MSZMP Központi Bizottságának tagja) jóvoltából megkapta az útlevelet, és 1959-ben végre megérkezhetett San Franciscóba.

Szól egy történet egy másik világhírű magyar tudósról is, de ott az amerikai titkosszolgálat ugyanolyan ostoba szerepet játszott, mint a magyar. Erdős Pál (1913–1996), a legnagyobb matematikusok egyike, akinek évtizedeken át köztudottan nem volt állandó lakása, élete jelentős részét az Egyesült Államokban töltötte, de ragaszkodott a magyar állampolgársághoz. Mindenkinek gyanús volt, pedig a légynek sem ártott. Az 1950-es évek elején a magyar diplomátákon kívül ő volt az egyetlen ember, aki érvényes magyar útlevéllal élt Amerikában, állandó tartózkodási engedéllyel. Ez az Amerika-ellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság, a hollywoodi tisztogatások (egy Ronald Reagan nevű gyenge színész, de erős szakszervezeti vezető közreműködésével), McCarthy szenátor időszaka, nem meglepő tehát, hogy a J. Edgar Hoover vezette FBI kommunistaszimpatizánsnak és az amerikai nemzetsbiztonságot veszélyeztető személynek tartotta a jámbor matematikust. Figyelték a levelezését. Gyanúsnak tartották, hogy amikor 1947-ben hazalátogatott, ki is engedték, amit Erdős szerint matematikus kollégája, Alexits György kommunista államtitkár intézett el. Egy amerikai professzori állást viszszautasított, mert nem volt hajlan-

dó nyilatkozni, hogy kommunista-e. Nem volt az, de elvi kérdésnek tartotta, hogy ehhez senkinek semmi köze. (Itthon élő nyugdíjas édesanyja viszont, akit később kiengedtek hozzá, párttag volt.) 1955-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett (néhány sztálinista akadémikust a BM a pártközponton keresztül figyelmeztetett, hogy eszükbe ne jusson akadékoskodni, mert a lépés célja Erdős lejáratása Nyugaton), 1962-ben rendes tag, közben 1958-ban Kossuth-díjat kapott. 1957-től időszakosan tanított az ELTE-n, 1971-ben az Akadémia Matematikai Kutatóintézetének tanácsadója lett. Mindezzel a magyar kormányzat hízelegni próbált neki, de az FBI bizonyítékot látott benne, hogy igazából kommunista, és az itteni rendszert szolgálja. Többször nem engedték vissza az USA-ba, 1954 és 1963 között persona non grata volt. Egyszer brit vízumot se kapott. Sebaj, tanított Izraelben, Hollandiában, Ausztráliában, Kanadában.

Az ÁVH sokat töprengett azon, hogy be kellene szervezni. Fedőneve „Bolygó Mihály” lett. Rajta keresztül is Tellert próbálták megközelíteni, bár nem volt köze az atomprogramhoz, Tellert pedig megvetette az Oppenheimer ügyében játszott szerepe miatt. A magyar állambiztonság 1965-ben leszállt róla. Az FBI azonban nem: még Hoover dicstelen korszaka után is, egészen 1990-ig keletkeztek róla iratok, bár akkor már mindig azt állapították meg, hogy *„nincs információ arról, hogy érintve lenne titkosszolgálati tevékenységben”, és „nem azonosították kommunistaként”*. Szakadatlanul járta a világot, nem volt se lakása, se vagyona, szinte toprongyosan öl-

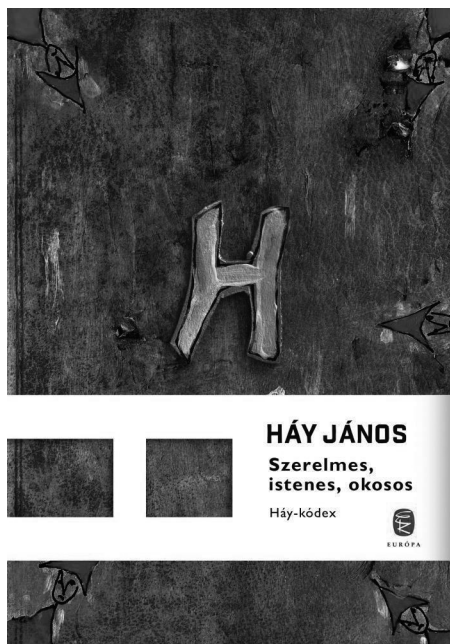
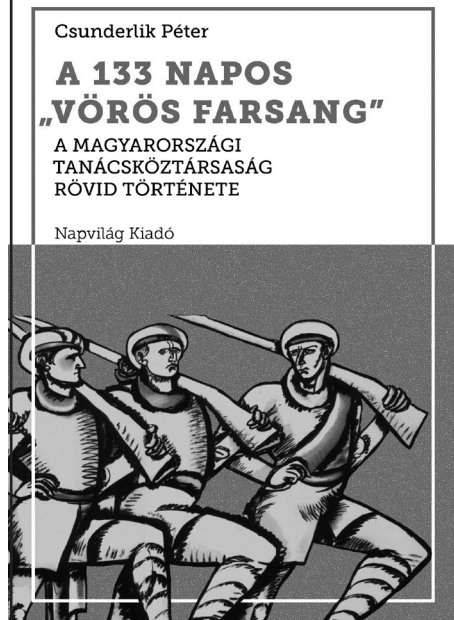
tözött, miközben világsztár volt. Egy varsói kongresszuson kapott infarktusba halt bele 1996-ban.

Kapunk portrét egy tettesről is. Szalma József, egy szegényparaszti származású segédmunkás 1925-ben született autószerelő fia 22 évesen került az ÁVH-hoz, de 1953-ban már ő tartóztatta le több saját munkatársát, sőt felügyelte volt főnöke, Péter Gábor kihallgatását. 1957-ben a Vizsgálati Osztály vezetőjeként a megtorlás fontos szereplője volt. Hol megdicsérték kiváló munkájáért, hol megrótták iszákossága, mulatozásai, „rendezetlen családi élete” (válás, szeretővé tett titkárnő) miatt. Vidékre helyezték, aztán visszahozták osztályvezetőnek a hírszerzéshez. Ezredes lett, de 1975-re annyi botránya gyűlt össze, hogy lefokozták, kirúgták a BM-ből és kizárták

a pártból. Vízóra-leolvasó lett. Egy volt kollégája szerint fusizva javította a csöpögő csapokat, és jobban keresett, mint titkosszolgálati ezredesként. Eléggé tipikus figura volt. Tabajdi Gábor a már csak alapítvány alakjában létező 1956-os Intézet XXIX. Évkönyvében (*Elitcsoportok és szervezetek*, 1956-os Intézet Alapítvány–Kronosz Kiadó, Budapest–Pécs, 2024) közölt tanulmányában kimutatja, hogy a titkosrendőrségi főtisztek nagy része élettörténetének alapmotívuma a Horthy kori nélkülözés volt. Hirtelen emelkedtek fel, szereztek komoly hatalmat, és ebből is eredhetett a részegeskedés, a sok fegyelmi ügy.

Gervai András könyvéhez vizsatérve: torz tükröt tart elénk egy korról. Nem szép látvány, de tanulságos.

Szerzőink könyvei

„A felismerés fokozatai”

A 2019-ben elhunyt Paul Hollander könyvét olvasva az embernek akaratlanul is Királyhegyi Pál humorista a negyvenes-ötvenes évek fordulóján önmagáról terjesztett, természetesen csak kitalált története jut eszébe (ami feltehetően szerepet játszott abban, hogy 1951-ben kitelepítették), miszerint táviratozott Sztálinnak: „A rendszer nem vált be stop Tessék abbahagyni stop Királyhegyi stop”.

A Massachusettsi Egyetem szociológiai professzora, aki életművének jelentős részét a kommunista rendszerek tanulmányozására szánta, úgy találta, hogy a szovjet típusú kommunizmus bukásának okaival foglalkozó tengernyi elemzést új szemponttal indokolt kiegészíteni. „[...] más szerzők által be nem járt utat választottam: figyelmemet arra összpontosítottam, hogy milyen attitűdök és miféle meggyőződések vezérelhették azokat, akik a kommunista rendszer működtetésében és annak lebontásában egyaránt döntő szerepet játszottak [...]” – írja a *Megrendült hit és tovatűnt akarat. Az egyén szerepe a szovjet kommunizmus bukásában*, eredetileg 2000-ben, a Yale Egyetem Kiadójánál *Political will and personal belief* (tehát: *Politikai akarat és személyes meggyőződés*) címmel megjelent könyvében. (Az amerikai címlapon egyébként Orosz István jól ismert *Tovariszsi, konyec* plakátja látható.) A könyv elsősorban a Szovjetunióval, valamint Magyarországgal és Csehszlovákiával foglalkozik. A Szovjetunió nem kíván különösebb indoklást, hiszen a rendszer

ott született, és nélküle Európában nem létezett volna. Magyarország is evidens, hiszen a szerző magyar származású volt, így ismerte a nyelvet. Azt nem indokolta, hogy miért éppen Csehszlovákia.

A legtöbb nyugati szovjetológussal szemben Hollandernek személyes tapasztalatai is voltak a rendszeréről. Tizenkét évesen élte túl a budapesti zsidóüldözéseket, de a Rákosi-korszakban burzoának minősített családjával együtt kitelepítették. Az 1956-os forradalom idején hagyta el az országot. A kommunista rendszerek és általában a baloldali politika kritikusaként tartották ugyan számon, de szociológusként mostani művéhez hasonlóan az egyes emberek, a személyiség történelmi, politikai szerepe különösen érdekelte.

2016-ban, Trump első megválasztása évében személyes hangú cikket írt a leendő elnökről. Ezt nemcsak aktualitása miatt indokolt idézni, hanem mert más megnyilatkozásaival együtt ebből is kitűnik, hogy antikommunizmus mellett szemben állt nemcsak a diktatórikus, de az autoriter törekvésekkel is. Egy kommunista rendszerből érkezve – kezdte cikkét – szeretete és méltatta az Egyesült Államokat, az amerikai életformát, a rendszert, az embereket, de most megdöbbenve és csalódottan látja a történéseket. „Zavarba ejt – mondja Trumpról –, hogy támogató milliói hajlandók és képesek is szemet hunyni groteszk módon felfújt egója, szüntelen dicsekvése, zavartalan intoleranciája és

döbbenetes tudatlansága felett. [...] Egy jelentős különbség Trump és a múlt diktátorai között – folytatja –, hogy utóbbiak pályafutásuk elején tettek bizonyos lépéseket – bármennyire félrevezető, hatástalanok és végső soron kontraproduktívak voltak is ezek – alattvalóik életének javítása érdekében. Trump semmi olyat nem tett, ami idealizmusra vagy a közjóléttel való törődésre utalna.” (*The American Interest*, 2016. április 27.)

Visszatérve a megrendült hitről szóló könyvre, Hollander annak kíván utánajárni, hogy az érintettek, mármint a kommunista vezetők, azért engedték el vagy tartották gyengén kézben a hatalmat, mert a rendszert látták alkalmatlannak az eszmék megvalósítására, vagy az eszmét, a legitimáló teóriát találták használhatatlannak; rájöttek, hogy a rendszer nem működik, esetleg morális traumáktól szenvedtek vagy más ideológia győzte meg őket – tehát pragmatisták voltak, esetleg opportunisták vagy moralisták. Vagyis Hollandert az érdekli, amit úgy fogalmazhatunk meg: mitől érezte úgy az uralkodó osztály, hogy már nem tud a régi módon kormányozni – ami a Leninnek tulajdonított meghatározás szerint egyébként a forradalmi helyzet egyik jellemzője. (Egykoron a történelemérettségi úgynevezett „B”, elméleti tételeként illett tudni: a forradalmi helyzet az, amikor az uralkodó osztályok már nem tudnak a régi módon kormányozni, az elnyomottak pedig már nem akarnak a régi módon élni.)

A könyv konkrét személyek életútjának megrajzolásából kiindulva tárgyaljai témáját. Az első blokk hat jóval a bukás előtt kiábrándult egykori kommunistát mutat be, mindannyian disszidensek vagy száműzöttek

lettek. A második csoportban a jelzett téma szempontjából legadekvátabb személyek, Hollander megfogalmazásában a szovjet reformerek szerepelnek (Gorbacsov és Jelcin mellett a hét portré között kapott helyet a haladárnak is nehezen minősíthető Gromiko, valamint a legfeljebb kurzuskövetőnek mondható Arbatov és Dobrinyin is). A következő szakasz a szatellitországok vezetőinek átalakuló gondolkodását kívánja jelezni, Hegedüs András, Nagy Imre, Alexander Dubček, Zdeněk Mlynář portréjával. Végül, de nem utolsósorban, legterjedelmesebben a kommunista rendszer közvetlen elnyomó apparátusából kikerült négy személyről olvashatunk, két szovjet „illetékes” mellett Farkas Vladimírról és Markus Wolfról, az egykori NDK-kémfőnökről.

Bocsássuk előre: a kép természetesen vegyes, a megjelenő személyek egy része könnyedén besorolható a fentebb jelzett alternatív szempontok alá, mások nem. Hollandernek nincs is olyan szándéka, hogy „ítéletet” hirdessen, sem a konkrét esetekben, sem ezekből kiindulva általánosítva, a rendszerváltó kommunista vezető ideáltípusát megalkotva. Ugyanakkor a mű abba a típusba tartozik, amelyeket másként olvasnak, akik az egykori szovjet szférába tartozó országokban, a letűnt rendszerben éltek, akik ugyanott az elmúlt évtizedekben nőttek fel és a nyugati érdeklődők, akik számára ismeretlenebb tájakra vezet a könyv. Nem elmélyedve az eltérő ismeretekkel rendelkező befogadók közti különbségekben, itt csak azt említem, hogy az elsőként említettek számára is érdekesek természetesen a portrék, a szerző szempontjai, de egészében nem mond igazán újat a mű, amennyiben esszenciája némi-

leg leegyszerűsítve az: a kommunista vezetők, mármint közülük azok, aki úgy ítélték meg, hogy az addigi kereteken belül nincs folytatás, fokozatosan ismerték fel a berendezkedés problémáit – ezt jelzi ezen írás Petri Györgytől kölcsönzött címe.

Indokolt megjegyezni: a szerző sem a szocialista/kommunista gondolat genezisének, sem a lakosság rendszerről alkotott nézeteinek nem szentel érdemben figyelmet, holott annak megértéséhez, hogy a vezetők egy része milyen grádicsokon jutott el a rendszer működésképtelenségének felismeréséig, mindez nélkülözhetetlen lenne. Elvben a nyugati érdeklődő számára is evidencia, hogy a szocialista gondolatot a kapitalizmus, annak is 19. századi formája ihlette, és minden változás ellenére a piaczgazdaság problémái és társadalmi egyenlőtlenségei tartották életben, hiszen a szocialista, kommunista eszmét az tette vonzóvá, hogy a kapitalizmus meghaladását ígérte. Arról azonban a nyugati olvasó kevesebbet tud – és ez Hollander könyvéből is kimaradt –, hogy a kommunista országok társadalmának a regnáló rendszerrel szembeni elutasítása, megvetése nem jelentette egyúttal egy elképzelt szocializmus elutasítását is. Az emberek, az értelmiség egy részét nem számítva, nem feltétlenül társadalmi formációkba illesztve fogalmazzák meg igényeiket, vágyaikat. Jelentős részük abban a hitben élt és él, hogy létezhetne egy harmonikus világ, mondjuk a kommunista rendszer és a kapitalizmus hátrányai nélkül, de gonosz vagy alkalmatlan vezetők, a külföldi beavatkozás stb. ezt elrontják, megakadályozzák. Hosszú évtizedekig nemcsak a politikusok egy része, de a kommunista országok társadalmának

számottevő hányada is hitte: „csak” a felismert visszaéléseket, hibákat, bűnöket kell felszámolni, kiküszöbölni, és jóra fordulnak a dolgok. Elég itt csak a magyar 1956-ra utalni, de a csehszlovák 1968-ra és a nyolcvanas évek elejének lengyel Szolidaritására is áll: a kommunista rendszerrel szembefordulók nem taktikai, hanem „világnézeti” okokból nem tekintették célnak a rendszer alapjául szolgáló államosított gazdaság felszámolását, primeren az életkörülmények, a szabadságjogok és a nemzeti függetlenség foglalkoztatta őket.

Hollander az elemzett életutak alapján kiemelt jelentőséget tulajdonít a vezetők morális meghasonulásának, a hazugságok, elhallgatások, az elkövetett bűnök, a rendszer elnyomó jellege lelepleződése következményeinek. Nem vitatva, hogy mindez szerepet játszott a rendszer lejárátódásában, úgy vélem, a végső bomláshoz, ahhoz, hogy a vezetők elengedték a rendszert, a gazdasági berendezkedés alkalmatlanságával történő szembenézés vezetett. Az elemzett élettörténeteknek, mint látható, kisebb része köthető közvetlenül a szovjet típusú kommunizmus bukásához. A rendszerhez való viszonyukat más korokban újrarendelőkkel, a korábbi hitükre utólag visszatekintőkkel legfeljebb a személyes motivációk típusait lehet jelezni, de nem a rendszer 1989–91-es feladását levezénylők nézeteit. Az utóbbiak számára például már nem lehettek ismeretlenek a bűnök, hazugságok, így, bár nyilván kínos volt nyilvánosan szembenézniük ezekkel, morális megrendülésről aligha lehetett szó. A bűnök, erkölcsi vétségek ráadásul mindig a múlthoz, legfeljebb a jelenhez kötődnek, politikai értelemben, a felelősök leváltá-

sával, a becsületes jövőre vonatkozó ígéretekkel viszonylag könnyen kezelhetők. Új receptre akkor van szükség, ha a jövő biztosítására nincs az addigi kereteken belül elképzelés, márpedig a gazdaság gondjaival ez volt a helyzet. A szovjet típusú kommunizmus országai számtalan módon próbálták gazdaságukat a Nyugattal versenyképessé tenni, egyáltalán, a problémákat felszámolni. Hollander a rendszert valójában megreformálhatatlannak látja, éppen Magyarországra hivatkozva mondja: a kádári vezetés elment a reformokban odáig, ameddig egy ilyen berendezkedésű ország egyáltalán elmehetett, „de végül e reformok egyike sem bizonyult elégségesnek a rendszer fennmaradásához”. Persze ha azt olvassuk, elmentek a határokig, felvethető: hol vannak ezek a határok, vagyis miben rejlik a rendszer lényege, mi az egyértelmű ismérve? A változtatásoknak mindenesetre mindig az szabott gátat, hogy a párt politikai hatalma nem gyengülhet. A szovjet típusú rendszerekben úgy hitték, a piacgazdaság megteremtése, egykori kifejezéssel „a kizsákmányolásra alkalmas magán-

tulajdon” megrendítené a rendszer alapjait. A szempont szociológiai értelemben egyébként egykor is eléggé abszurdnak hatott, hiszen világos volt, hogy a névleg hatalmon lévő munkásosztály boldog lett volna, ha csak közel olyan körülmények között élhet, mint a nyugati „kizsákmányoltak”. Mindenesetre a Szovjetunió és a szatellitországok vezetői, szemben a kínaiakkal, nem látták, hogy ugyanúgy, ahogy a jobboldali diktatúrák, autoriter rendszerek összeegyeztethetők a hatékony, a magántulajdonnak tág teret engedő piacgazdasággal, ez az eredetileg magát baloldalinak tekintő, pártállamra épülő diktatúrákban is megvalósítható. Vagyis az érintett vezetők valóban azt hitték, hogy csak a politikai rendszer változtatásával tudják a gazdaság működőképességét biztosítani, a kommunista rendszer tovább nem reformálható. Utólag azonban látható, ebben is tévedtek.

Paul Hollander: Megrendült hit és továbbúnt akarát. Az egyén szerepe a szovjet kommunizmus bukásában. Fordította: **Farkas Ákos.** Budapest, 2024, Rubicon Intézet. 268 oldal, 6990 forint.

Kőrösi Imre

A kéjvágó szerzetes

Esterházy Péter utolsó olyan könyve, amely még az életében jelent meg, a *Hasnyálmirigynapló* volt. A Magvető ugyancsak 2016-ban, az író halálának évében adta ki a *Drámákat* is, majd két év múlva *Az olvasó országa* címmel a 2003 és 2016

között írt esszéket és újságcikkeket. Esterházy színpadra szánt művei – Nádaséhoz hasonlóan, de eltérően mondjuk Spiróétól – előadva sokkal jobban képesek kifejtetni a hatásukat, mint olvasva. A drámakötet talán ezért sem lehetett éppen bestsel-

ler, és már csak azért sem, mert az ilyen műfajú könyvek még a verseknél is kevésbé kelendőek.

A cikkgyűjtemény is különös könyv volt: ha az író megéri, biztos nem abban a nehezen emészthető, majdnem nyolcszáz oldalas formában adja ki, mint amelyben a kiadó az olvasókra omlasztotta. A fekete szín által dominált, kedélytelen borító mellett a vastagsága is elriasztóan hatott: a komor megjelenésű könyv oldalszámra még a *Harmoniánál* is terjedelmesebb, e tekintetben csak a *Bevezetéshez* mérhető. Publicisztikát – ezt a természetesen folytán sokszor hamar aktualitását veszítő műfajt – ekkora terjedelemben még Esterházytól sem könnyű befogadni. Ráadásul a kötet anyaga egész politikai rendszereken ível át, a Fidesz kormányzása előtti írásokat gyakorlatilag történelmi dokumentumokká ávatva. Az olvasó sokszor csak csodálkozva irigylí a húsz évvel ezelőtti problémákat.

Amellett nem hiszem, hogy Esterházy hiánytalanul kiadta volna az *ÉS*-ben megjelent, olyan rövidke glosszáit, mint azt, amelynek címe *Nyári időszámítás, avagy köll mán a vitézség*, aláírása *A Tenkesch kapitánya*, szövege pedig a következő: „Minden évben ellopunk tőlünk egy órát. A múlt héten megint. Szemét komcsik.” Ha csak az tudjuk a szövegről, ami alatta zárójelben áll, mármint hogy 2007-ben jelent meg, azzal semmi se megyünk: a glosszához sajátos módon az is hozzátartozik, hogy a lap március 30-ai számában, vagyis a tavaszi óráátállítás utáni héten látott napvilágot.

Első kiadásban ugyancsak még 2018-ban jelent meg a Moleskin-noteszek formátumát idéző, rendkívül apró betűs Poket könyvek sorozatá-

ban a Dész László által válogatott „*És mesélni kezdtem*” című breviárium, amely az író tizenkét könyvéből közölt szemelvényeket, és ugyanebben az évben adta ki a Corvina a 2016-os drámakötet után külön, Nádler István képeivel, a *Hét utolsó szó* című színművet is.

Olyan könyvre tehát, amely kötetben még meg nem jelent Esterházy-írásokat közöl, hét évig, egészen mostanáig kellett várni. A könyv *Vanni van* címmel interjúkat – pontosabban, mint az alcím mondja, *Válogatott beszélgetéseket* – tartalmaz, háromszáz szövegoldalon. Az egy híján húsz beszélgetés között több olyan is akad, amely valóban szétfeszíti az interjú kereteit, és inkább két fél párbeszédként olvasható. Ilyenek például a Keresztury Tiborral, Vickó Árpáddal, Selyem Zsuzsával és Kappanyos Andrással készült beszélgetések, amelyek közül az utóbbi harmincöt oldalas, tehát az átlagnál kétszer terjedelmesebb, és csaknem a felében (egészen pontosan a szöveg negyvenöt százalékaiban) Kappanyos beszél.

De haladjunk sorjában. A kötetet Pál Sándor Attila ötoldalas szerkesztői bevezetője nyitja. Ebben a formában, a maga pedáns lábjegyzeteivel és Esterházy stílusát imitáló mondataival (például: „Egyetlen rabsága a munkája. A vonatkozó kérdés, hogy mik legyünk, ezek-e vagy azok, itt értelmezhetetlen”) a könyv élén a szöveg kissé tolaakodónak látszik, jobban mutatott volna utószóként. De a kötet végén így is vannak mellékszövegek: a *Bibliográfia* az íróval magyar nyelven készült írásos interjúk lehető legteljesebb listáját közli, illetve *Névmutató* is található a könyvben. Fel-tűnő, hogy ennek tanúsága szerint milyen sokszor kerül szóba a beszél-

getések folyamán Mándy és Tandori, illetve hogy milyen ritkán Örkény, és hogy Márai egyszer sem. Örkény kétszer szerepel, de ebből egyszer a kérdező szövegében: talán érdemes lett volna az ilyen előfordulásokat – vagyis amikor valakit nem Esterházy, hanem az interjú készítője említ – megkülönböztetni, mondjuk dőlt betűvel jelölni.

A kötetzáró interjút Fabiny Tamás készítette, és *A Márk-változatról* szól. A bibliográfia szerint ez Esterházy utolsó hosszabb beszélgetése: a listán ezután már csak öt másik következik, amelyek, talán a legutolsót, Szegő Andrásét leszámítva, kivétel nélkül egy-két oldalasak.

A könyv tartalmazza Esterházynak a *Bibliográfia* tanúsága szerint első interjúját is, amelyet fiatal újságíróként Kontra Ferenc, a későbbi író készített a jugoszláviai *Magyar Szónak* 1982-ben, és amely olyan korai, hogy a második interjú csak 1988-ban követte. (Érdekes, hogy az első hat közül négy a *Magyar Szóban* jelent meg, egy másik ugyancsak az akkori Jugoszláviában, Lendván, és csak egyetlenegy van köztük, amely hazai folyóiratnak készült, igaz, ez Keresztury Tibornak az ebbe a kötetbe is beválogatott emlékeztetés beszélgetése az *Alföldben*.)

Az első, alig több mint háromoldalas interjúnak csak történeti dokumentumértéke van, és nemhogy semmit sem mutat a későbbi sziporkázó, önironikus Esterházyból, de a választok karót nyelt stílusa egyenesen összeegyeztethetetlen a karakterével: „Kétféle világot bontottam ki (...) eltérő tartalmi és formai eszközökkel. Ezúttal is megfelelő formákat kísérleteztem ki a közlésekhez”. Vagy az Ágnes cselekményéről szólva: „aktuális problémákat, napjaink gondjait

tartalmazza”. Vagy: „Ottlik Géza, aki egyik írói példaképem, májusban lesz hetvenesztendő.” Ezekből a megfogalmazásokból világos, hogy az interjú nem Esterházy saját szavait adja vissza, hanem a szöveg a fiatal riporter átirata. Nyugodtan kimaradhatott volna a kötetből.

A különböző interjúk bizonyára különböző módszerrel készültek. Tudtommal van olyan beszélgetés, amelynek megszerkesztett szövegét Esterházy elolvasta, és utólag itt-ott újabb szellemességekkel dúsította. Keresztury Tibor interjúja ezzel szemben alighanem eleve írásban készült: Esterházy feleletei valósággal esszéisztikusak, ráadásul az egyik kezdete írásos szöveget sejtet: „Kicsit eluntam már a válaszaimat (pedig kitűnők a kérdések), úgyhogy próbálok rövidebb lenni.” Az egyenrangú felek beszélgetésének legjobb példája a Petri-interjú, amit az is mutat, hogy a költő nemcsak kérdez, hanem magáról is beszél, például a hittel kapcsolatban: „meglehetősen sok Istenről szóló verset írtam, holott nem-hívőnek tudom magam”, vagy a családi háttéréről: „úgy éreztem, bár igazán szeretetteljes családi környezetben nőttem fel, hogy túl sok hatalom nehezedik rám. Az anyámé, a nagyanyámé, a tanároké, és hogy ez ellen lázadni kell.”

Kappanyos András megszólalásai olykor nem kérdések, hanem valóságos miniesszék, de hát a szöveg maga sem igazi interjú, hanem párbeszéd. Ezért aztán még az efféle, egyszerű eldöntendő kérdésbe torkolló fejtegetések sem visszatetszőek, pedig bármely újságíró-iskolákban szigorú tiltás alá esnének: „*Balzacot én is fel akartam hozni. Az irodalomtörténet, ugye, alapvetően a nagy művek története. Nagy mű meg talán az tud*

lenni, amelyik nagyon komplex módon reagál egy társadalmi-történelmi konstellációra. Nem? Esterházy válasza: „Lehet, hogy így van.” (Kár, hogy kimarad a megjegyzés, amely a folyóiratközlésben még olvasható volt: „majdnem nevet”.) Közben ilyen kissé kelekótya röptéknek is tanúi lehetünk: „[KA:] *Van ez a fiatal német rendező, Ostermayer...* [EP:] Ja, aki a Schaubühnén van... [KA:] *Rendezett egy olyan Nórát...* [EP:] Igen, láttam is. [KA:] *A géppisztolyosat?* [EP:] Azt, azt.”

Zilahy Péter is személyes, de modorosán: a kötet címét adó beszélgetésében ő rutinos, bennfentes, bátran okoskodó, link profinak mutatkozik. Neki is vannak a válaszoknál hosszabb kérdései, de ez esetben ez nem válik az interjú előnyére: „[ZP:] *Még soha nem találkoztunk felkérésre, ezért mielőtt megérkeztél, elképzeltem, hogyan kezdenék egy beszélgetést Esterházy Péterrel. Arra gondoltam, beszéljünk a földrajzról, ami nemzetközi téma, ha már egy külföldi újság jóvoltából ülünk itt a konyhában.* [EP:] Jó.”

A szövegekben olykor vannak önismétlések is, de éppen csak annyi, hogy inkább motívumoknak hatnak. Az interjúk inkább változatosak, témájukban, terjedelmükben és hangulatukban is. Érdekes azt olvasni, hogy „nem számít, hogy a szerző fasiszta vagy demokrata, vagy mit csinált a feleségével, hogy derék ember-e, vagy jó hazafi-e, csak az számít, ami a papíron van”. Színészekről lehet olyat hallani, hogy magánemberként a legtragikusabb pillanatokban is figyelik magukat, hátha a gesztusaik használhatóak lesznek a színpadon. Esterházy ezt mondja önmagáról mint íróról: „Nekem nem kell a férfiasság hagyományos ízéhez tartanom ma-

gam, akkor sírok, amikor akarok, el is sírtam magam, és ahogy kimentem a fürdőszobába, látom ezt az ötvenéves hülye férfit pacsmagos arccal sírni. És nézem a tükört, és rögtön az jut eszembe, hogy ez a jelenet szépen fölhasználható valamihez. De ez nem azt jelenti, hogy én egy őszintétlen bohóc vagyok, mert rendesen sírtam, rendes fájdalommal, rendesen összeszorult, rendesen keserű volt a szívem, rendesen minden valóságos volt. De az a pillantás is valóságos volt, ahogyan belenéztem a tükörbe, és azt mondtam: nem elfelejteni, ez még valahol szépen fölhasználható.” Ugyancsak érdekes, ahogy beavat a *Harmonia* írásának munkamódszerébe, ahogy már-már önelemez. (Mindhárom példa a Vickó Árpáddal készült nagy interjúból.)

A Keresztury Tiborral és Székely Judittal készült beszélgetésben tömören felvázolja pályaképének egy szakaszát, mégpedig szokatlanul önkritikus módon: „nem a *Bevezetés* után, hanem a *Termelési regény* után volt előttem ilyen nagy sötét (...), az volt a hihetetlen szerencsém, hogy ez a nagy sötétség mindössze súlyos másfél hónapig tartott el, egy perccel sem tovább. Más kérdés, hogy egy nappal a másfél hónap lejártá előtt az ember még nem tudta, hogy holnap vége van. Akkorra eszeltem ki a *Bevezetés* szerény tervét, ami látszott, hogy tíz évre megoldja a gondjaimat. A *Bevezetés* után nem így volt, az valami-képpen organikusabb volt a Csokonával – attól kezdve én tulajdonképpen mindig a *Harmonia caelestis* körül forogtam. A barokk nyelv is erről szólt már, a *Hrabal*nál és a *Dunánál* is azt látni, hogy ez a család-dolog bejön, de nem találja meg még a formáját, vagy nincs annyi helye ott, csak annyi, amennyi, és így tovább.”

A kötet szöveggondozása alapos, kár, hogy továbbörökít egy-két kellemtelen sajtóhibát. A 24. oldalon: Osvát Ernő vezetékeve végén nincs h betű, Kulcsár Szabó Ernő kettős vezetékeveiben pedig (217.) nincs kötőjel. Van viszont a *Termelési-regény* címében, ami a kötetben helyesen szerepel (153.), szépen javítva a Keresztury-Székely-féle interjú eredeti helyén, a *Literán* még kötőjeltelen formát. A 215. oldalon, az első közlésnek megfelelően, ezt olvashatjuk: „Prágában voltunk egyszer KAF-fal és Parti Naggyal, mentünk, sétáltunk, és lábjegyzeteltük a várost körben”. Itt talán javítani lehetett volna: az utolsó szó helyesen alighanem inkább ez: „közben”. A 209. oldalon a könyv szövege megőrzi a forrás sületlenségét: „kamanduli” szerzetesrend nincs, csak kamalduli. (A rend egykori majki remeteségének egyik kis házában élt az író apai nagymamája.)

Nem tudom, a kötet mekkora üzleti siker lesz, de a korábbi könyvek új kiadása mellett érdemes lenne elgondolkodni egy akár németül készült szövegek fordítását is közlő, újabb interjúválogatás kiadásán vagy – mert ha éppen ilyen témában írt, Esterházy egyszerűen a legjobb gasztronómiai szakíró volt – az éttermi cikkek összegyűjtésén.

Ez annál is fontosabb kérdés, mert az író születésének hetvenötödik évfordulója előtt, de attól talán nem függetlenül – „a Fehérvári Irodalmi Napok keretében az Írók a nyomdában sorozat részeként” mindössze száz példányban – megjelent rokon-szenvesen hódoló, kedves, fájdalmas kis könyvében, a *Csak egy szóban* Németh Gábor azt írja: „Ami az ún. irodalmat illeti, nos, hát, fájdalom, az a helyzet, hogy a *korpusz* a szerző

halálával életbe vágóan fontos képességét veszítette el: a váratlanságra való készenlétet.” Németh ezután Esterházy egy kedves történetét idézi, amely egyébként a *Vanni van* kötet egyik interjújában is elhangzik. Arról van szó, hogy az öreg Hidegkuti Nándorral futballozva egy ponton az író azt tapasztalta, hogy az Aranycsapat egykori tagja minden épeszű futbalistával ellentétben nem a meglévő lehetőségekből választ, hanem látszólag teljesen észszerűtlenül hátralép egyet, amivel viszont egészen új teret hoz létre maga körül. Hogy tehát ez a váratlanságot, kiszámíthatatlanságot nem tudja nyújtani az immár lezárt életmű.

Éppen ezért fontos, hogy újrarendeződjön, például az olyan, kötetben kiadatlan szövegeket közlő könyvek révén, mint a *Vanni van*, illetve hogy az értelmezők olyan könyveket írjanak, mint a *Csak egy szó*, mozgásba hozva, vagy új összefüggésekbe, akár saját munkásságuk kontextusába helyezve az életművet. Németh Gábor könyve, amelyben tizenkét különböző alkalomra született szöveg olvasható – és amelyek között van olvasónapló, köszöntő, pastiche és posztmodern tréfa is –, a fiatalabb pályatárs Esterházykének a lenyomata, amelynek lapjain személyes tartalommal telik meg a címben idézett „szó” („Esterházy”).

Közhelyszámba megy, hogy a posztmodernnek leáldozott. Ez azonban nem kiürülést jelent, hanem éppen ellenkezőleg: azt, hogy valami megtelt, és az újabb írógenerációk műveinek vagy egyszerűen csak újabb irodalmi alkotásoknak ott már nincs több hely. Esterházy is érzékelte ezt, és utolsónak bizonyult pályaszakaszán maga is a hagyományosabb elbeszélés irányába tájékozódott. De

azt is pontosan érzékelte, hogy nem lehet úgy csinálni, mintha a magyar prózairodalomban a hetvenes-nyolcvanas évektől mi sem történt volna: bizonyára ezért illette a történetmesélős, reflektálatlanabb poétikát a nem feltétlenül elismerő „új egyszereúség” címkével, például a Selyem Zsuzsa által készített interjúbán, és ezért próbálta jogaiba visszaiktatni a komplexitás fogalmát, amelyet az óvatos kiadói kezek még a könyvek fülszövegéből is száműztek, nehogy elriassza az olvasót a bonyolultság.

A *Vanni van* nem a legkomplexebb Esterházy-könyv, de arányos, érdekes és értelmes válogatás az interjúknak abból a műfajából, amely a szerző halála után tíz évvel fontosnak és elevennek bizonyult: pontos szövegei egy „kéjvágyó szerzetesként” fegyelmezett és kíváncsi írónak.

Esterházy Péter: Vanni van. Válogatott beszélgetések. Budapest, 2025, Magvető. 344 oldal, 5999 forint.

Csepeli György

Az eljövendő szó

A németek megtanultak hallgatni a holokausztról, de nincsenek szavaik, melyekkel kimondhatnák a kimondatlant. Páratlan esély volt a kimondásra, amikor a német nyelv két felülmúlhatatlan mestere, Martin Heidegger és Paul Celan 1967. július 25-én a filozófus hegyi rejtékhelyén összeültek egy beszélgetésre, melyben szó esett a kútról, a madarakról, az égről, de másról nem. A holokauszt örvényéből megmenekült zsidó költő hiába várta, hogy a nemzetiszocialista párt egykori tagja, a huszadik század egyik legnagyobb filozófusa beszéljen a látogatót és a vendéglátót végzetesen összekötő s egyben elválasztó múltból. Heidegger néma maradt, s a találkozót követően, Hitler hatalomátvételnek harmincötödik évfordulóján Celannak írt, de el nem küldött levelében csak annyit jegyzett meg, hogy „sok mindenről hallgattunk

együtt, de azt gondolom, hogy egy napon még kimondatik a kimondatlan.”

Berlinben járva a város közepén nehéz kikerülni a holokausztban elpusztított zsidók emlékét őrző hatalmas köröneteget. Az emlékműtől nem túl messze van a Zsidó Múzeum, melynek labirintusában rejtőzik a sötét, alig megvilágított Hallgatás Terme. Daniel Liebeskind műve mindkét építmény, a hátborzogató csend a holokauszt hatmillió megölt, elnémított áldozat helyett szólítja meg a látogatókat.

A német nemzetiszocialista múltból Németországban sok szó esik, ennek példája a mozikban most bemutatott, Goebbelsről szóló film is, mely akár csak a berlini Zsidó Múzeum kiállítása, beszédes, látványos, de a sok kép és szó mögött búvik a hallgatás, ami egészen más, mint a Hallgatás Termében ránk törő csend. A szavak nél-

küli némaság fojtogató, kényszerítő, elgondolkodtató, szemben a szavak mögé bújt hallgatással, mely feszélyez. A múzeum tárlóiban, miként a filmben is, a bőven áradó szavak nem mondják ki azt, aminek a kimondását Celan hiába várta Heideggertől a baljós nevű tisztáson, a kunyhó előtt, a kút mellett.

Goebbels Hitler és Himmler után a katasztrófális német nemzetiszocialista gyakorlat legfontosabb szereplője volt, akinek 1945-ben zátonyra futott életét a róla szóló film híven elmondja. A későbbi propagandaminiszter fiatal korában doktorátust szerzett, írónak indult, s éles esze, nagyszerű beszédképessége, orgánuma kárpótolta előnytelen testi megjelenéséért. A nem különösebben invenciózus forgatókönyv alapján készült film szabatosan felmondja az élete virágkorában kényszerűen öngyilkosságot választó férfi életének alapvető eseményeit. Goebbelst két szenvedély éllette. Rajongott a nőkért, és rajongott a Führerért. A film csúcspontjában látjuk, hogy amikor a két szenvedély összeütközött, akkor a Führer győzött. Hitler követelésére a szerelmes férfi lemondott Lidia Baarova cseh színésznő iránt érzett olthatatlan szerelméről, s ha nehezen is, de visszatért a családi élet karámbába, ahol engedelmesen folytatta a náci ideológia által megkövetelt gyermeknemzést, meg sem állva a hatodik gyermekig. A film végén látjuk, hogy mind a hat gyermek, Helga, Hilde, Helmuth, Holde, Hedda és Heide sorsa az apjuk és az anyjuk által rájuk mért halál lett. Nevük nem véletlenül kezdődött H-val, szüleik így is kifejezték rajongásukat Hitler iránt, aki saját család híján gyakran látogatta a Goebbels otthont, szívesen fényképezkedett az

évről évre gyarapodó gyermeksereg társaságában.

Goebbels felesége, Magda sem volt az árja nő ideáltípusa, bár a híradók annak mutatták. Vér szerinti apja nagy valószínűséggel zsidó volt, aki a buchenwaldi koncentrációs táborban halt meg. Szeretője zsidó volt, aki amikor a lába alatt már égett talaj, Németországból Palesztinába menekült. A féltékeny férj bosszúja azonban ott is utolérte, Tel-Avivban gyilkosság áldozata lett, gyilkosát feltehetően Goebbels bérelte fel.

A gyakori félrelépések ellenére a férjet és a feleséget összeforrasztotta a Hitler iránt érzett fanatikus rajongás, mely részben a személynek, részben az általa képviselt nemzetiszocialista eszmevilágnak szólt. Magda Hitler érzelmi támasza volt, Joseph a propagandát tervezte, irányította, melynek középpontjában a Führer állt.

A film a valósághoz híven mutatja be a színpadot, melynek főszereplője és rendezője a világháború előtti bécsi városképek festője, Wagner operáinak rajongója, Adolf Hitler volt. Goebbels az ő akaratának szolgája, politikai elgondolásainak hű közvetítője volt, amit a film pontosan bemutat. Joachim Lang, a film írója és rendezője a manipuláció mestereként állítja elének a nemzetiszocialista propaganda működtetőjét, de azt nem árulja el, hogy a kreatív miniszter innovációinak forrása nem ő maga, hanem a rendszer által egyszerre félt és csodált Egyesült Államok fogyasztói társadalmában csúcsra járatott reklámtechnika. Edward Barnays, Freud Amerikába kitántorgott unokaöccse volt az első, aki nagybátyja műveinek gondos tanulmányozása révén rájött arra, hogy a tömeglélek elérésének

kulcsa nem az ész, hanem az érzelem.

Goebbels az amerikai demokráciából importált reklámtechnika fogásait a nemzetiszocializmus totalitárius ideológiájához illesztette, melynek középpontjában immár nem az újabb és újabb áruk és szolgáltatásokra tudattalanul áhítózó egyén meggyőzése, hanem egy teljes nemzet kollektív tudattalanjában rejtőző archetipikus tartalmak felébresztése volt. A film-ben látjuk, ahogyan Goebbels instrukcióinak megfelelően készül a náci idők leghatásosabb áldokumentumfilmje, *Az örök zsidó*, melynek egyik montázsa a patkányok és az erősen sztereotipizált zsidók képeit egymás mellé helyezve kelti fel a zsidók elleni gyűlöletet. Ugyancsak a miniszter volt az ihletője a kor másik nagy hatású filmjének, mely Feuchtwanger regényét kiforgatva egy 18. században élt német herceg zsidó pártfogoltjának felemelkedésén és bukásának hatásosan megcsinált történetén keresztül állította a nézők elé a kéjenc, álnok, gátlástalan, kapzsi zsidó képét. A regényből elorzott *Jud Süß* címen futó filmnek öt év alatt húszmillió nézője volt, s a Sztójay-kormány hatalomra jutását követően Magyarországon is sikert aratott.

Hitler mellékszereplő a film-ben, de Goebbels életében főszereplő volt. Goebbels szerepét Robert Stadlober alakítja, aki kevéssé sikeresen próbálja elhitetni, hogy vágyainak titokzatos tárgya nem a női test, hanem Hitler teste, akinek közelsége valósággal hipnotizálja. A végső beteljesülést a halál hozza el, amikor egy napra ki-nevezett birodalmi kancellárként, miután végzett gyermekeivel, Joseph Magdával együtt önszántából meghal a rommá lőtt Birodalmi Kancellária udvarában, ugyanott, ahol egy nap-

pal korábban mindkettőjük istenének testét inasa, Heinz Linge elégette.

Joachim Lang filmje tisztességesen leforgatott iparosmunka, mindent elmond és megmutat, ami ismeretterjesztő célból elmondható és megmutatható a német nemzetiszocialista időszak egyik kulcsfigurájáról, de mint a Zsidó Múzeum példáján láttuk, a film adós a kimondatlannal. Goebbels élete nem szakítható ki a nemzetiszocialista jelent tápláló német múltból, mely ha néma marad, bármely narratíva hamis lesz, még akkor is, ha a tények, amelyeket elmond, igazak.

Hitler 1939 és 1945 között két háborút vívott. A vele harcban álló felekkel szemben ellenállásra képtelenné válva az egyik háborút Clausewitz mércéjével mérve elvesztette. Ezzel egy időben azonban Európában zajlott egy korántsem Clausewitz szellemében vívott másik háború is, ahol az ellenfeleknek nem voltak fegyverei, harcolni sem volt igazán módjuk, békés polgárok voltak, akiket Hitler kiirtásra ítélt. Ez a háború sikeres volt. A német hadsereg által megszállt Európa összes országában – a bátor Dánia kivételével – az ott élő zsidók sorsa az üldözés, a deportálás, a kiirtás volt. A film meggyőzően mutatja, hogy Goebbels mindkét háborúból derekasan kivette a részét.

A propagandaminiszter sikere azonban nemcsak a hozzáértésen, az Amerikából importált reklámtechnika kreatív alkalmazásán múlt. Kellott hozzá a propagandára fogékony német társadalom is, mely az „igazi” háború elvesztését követően szembe-sült a másik háború iszonyatával is. A „zsidókérdés végső megoldása” az 1942 januárjában Wannseeben lezajlott konferencia során elfogadott terv

szerint zajlott a németek által megszállt európai országokban. A német háborús vereséget követően ezeken a helyeken az ott élőknek mindenütt szembe kellett nézniük a szemük előtt lezajlott holokauszt tragédiájával, mely meglehetősen rossz érzéseket ébreszthetett bennük, hiszen többségük jó esetben néma cinkosként, rossz esetben haszonélvezőként vette ki részét az eseményekből. A kínos önvizsgálat helyett ezeknek az országoknak a lakói a bűn terhét áthárították a németekre.

A németek azonban ezt nem tehették. Tíz éve láthattunk egy dokumentumfilmet, melyben Goebbels sok titkárnője közül az egyik, Brunhilde Pomsel mesél egykori főnökéről, a minisztériumban eltöltött időkről, hol szomorú, hol vidám hétköznapijairól. Pomsel beszámolójában felbukkan a „szegény zsidók” is, akiknek a sorsáról természetesen nem tudott semmit. A dokumentumfilm címe jellemzően *Egy német sors*, ami azt sugallja, hogy Brunhilde és hozzá hasonlóan sok millió honfitársa nem volt bűnös, ők nem tehettek semmi-

ről, hiszen csak éltek, sorsuknak nem alakítói, csak elszenvedői voltak. A bűnösök a vezetők, Hitler, Himmler, Goebbels és a többiek voltak, ők vitték be a németeket a háborúba, ők szőtték Wannseeben népirtó terveiket, és ha ők nem születtek volna meg, akkor a német sors teljesen másképpen alakult volna.

A Goebbels életéről szóló korrekt fim inkorrektsege abban áll, hogy még csak nem is sejteti, hogy Goebbels mesteri propagandája azért lehetett eredményes, mert az általa felkorbácsolt nacionalista és antiszemita hisztéria eleve ott lappangott a németek millióiban. A film láttán azt a szomorú következtetést vonhatjuk le, hogy az egykorvult szégyenletes jelen múltta várt terhét hurcoló német jelenben még várat magára az eljövendő szó, mellyel a németek kimondhatnák a kimondatlant.

A manipuláció művészete. 2024. Német-szlovák történelmi dráma. Rendező-forgatókönyvíró: **Joachim Lang**. Operatőr: **Klaus Fuxjäger**. Szereplők: **Robert Stadlober, Fritz Karl, Franziska Weisz**.

Csengery Kristóf

Elmélkedések

Következetesen érvényesülő jelenség a zenetörténetben, hogy a korszakváltások, miközben nem törlik el szükségszerűen egy korábbi periódus meghatározó műfajait – sőt, a valóban erős műfajok (dal, opera, szonáta, szimfónia, versenymű) folytonosan megújulva és átalakulva, sok évszázadon át életképesek maradnak –, új

műfajokat teremtenek. Ezt tette a 19. század zenéje is. Mivel maga a stíluskorszak eredendően irodalmi indíttatású (a romantika szó *regényességet* jelent), az új romantikus műfajok között is sok irodalmias akad. Többek között olyan hangszeres megnyilvánulási formák, amelyek, bár zenei hangok által szólítják meg a

hallgatót, a költésszettel, a beszéddel és a gondolattal tartanak fenn szoros rokon kapcsolatot – márpedig efféle nemigen állíthattunk korábban a prelúdiumról vagy a fűgáról, a szonátáról, a versenyműről vagy a szimfóniáról.

A *Concerto Budapest* nemrég olyan hangversenyműsorral lépett közönség elé, amelyben nagy szerep jutott az elmélkedő, szemlélődő magatartást hangokba foglaló zenének. Ez a műtípus (vagy tételtípus) valóban elsősorban a romantikus stílus hozamához sorolható, de természetesen, mint mindennek, ennek a megszólalásmódnak is vannak előzményei korábbi korszakokban, és következményei, leszármazottai későbbi időszakok teremtésében. Ennek a hangversenynek az volt az egyik érdekessége, hogy négy korszak: a bécsi klasszika, a romantika, a 20. és a 21. század elmélkedő zenéiből kínált válogatást, sőt, még arra is jutott idő, hogy olyan mű is elhangozzék, amely nem sorolható ebbe a kategóriába – hadd érezzük, nem minden húzható egy kaptafára. Az est karmestere a zenekar művészeti vezetője, *Keller András* volt, a vendégzólista egy korszakos előadó, az elmúlt fél évszázad egyik legnagyobbja, a lett hegedűművész, *Gidon Kremer* (1947), David Ojsztrah egykori tanítványa, aki – mint már korábban is – a litván csellista, *Giedrė Dirvanauskaitė* (1976) társaságában lépett pódiumra, előtte azonban önállóan tolmácsolt műsorszámmal is megörvendeztette a közönséget.

A műsort az amerikai *Samuel Barber* (1910–1981) *Adagiója* nyitotta. Bátran állítható: ez a 20. század egyik legnépszerűbb zenéje, és aligha véletlenül az, hiszen mérsékelt disszonanciáival és szelíd borújával

gyökeresen eltér a korszak nyersebb, vadabb hangzású alkotásaitól. Oly sokan ismerik vonós zenekari darabként (és a legkülönbözőbb filmek aláfestéseként), hogy a többség elfeledkezik arról – vagy nem is tudta sohasem –, hogy a tökéletesen lekerékített, önmagáért helytálló, fájdalmas meditáció eredetileg nem önálló mű, és a legkevésbé sem zenekari: az 1936-ban keletkezett *1. vonósnégyes* középső tétele, amely kedveltsége okán sok évtized óta önálló életet él, miközben magát a kvartettet alig játsszák. *Keller András* vezényletével a *Concerto Budapest* vonósai telt, tiszta hangzással, szenvedélyes játékkal, nemes ívű dallamformálással idézték meg a zene tépelődő önvizsgálatát és felkavaró érzelmvilágát. Elegáns és költői rímként funkcionált az est műsorán az a mozzanat, hogy nemcsak az első rész élén hallottunk vonós zenekarra átírt vonósnégyes-tételt, de hasonló mű nyitotta a második részt is: *Beethoven* op. 130-as *B-dúr vonósnégyesének* 5. tétele, a kultikus tiszteletnek örvendő *Cavatina*. Az előadás ebben a műben mindenekelőtt az átszellemltséget és az elmélyültséget, a dalamok éneklő karakterét, nemegyszer egyenesen himnikus emelkedettségét hangsúlyozta.

Az iménti két darabhoz hasonlóan homogén vonós előadó-apparátust foglalkoztatott az est második műsorszáma, *Schubert B-dúr polonéze* (D 580). Ez a kevésbé ismert ritkaság volt az első olyan kompozíció, amelynek előadójaként az est során *Gidon Kremer* pódiumra lépett, s egyúttal ez volt az egyetlen olyan zene, amelyben csak ő volt a szólista. Amikor a bevezetőben arról a műről esett szó, amely *nem* sorolható a koncert programján egymást váltó meditatív ze-

nék kategóriájába, az utalás erre a kompozícióra vonatkozott. Schubert vonószekerek-kíséretes hegedűdarabja alapvetően a polonéz jellegzetes hármass metrumú, feszes ritmikájának meghatározottja, ilyen értelemben – és persze magának a műfajnak köszönhetően is – táncos lejtésű zene. Kremer mégis képes volt arra, hogy előadásának visszafogottságával, a tudatosan választott szerény volumenű hanggal és a bensőséges, befelé forduló előadásmóddal ezt a tételt is bizonyos értelemben a koncert meditatív zenéihez közelítse.

A program középpontjában szólalt meg az amerikai Philip Glass *Kettősversenye*. A hegedűre, csellóra és zenekarra komponált művet Kremer és a vele rendszeresen együtt fellépő Giedrė Dirvanauskaitė adta elő. A litván csellistát nemcsak az köti Kremerhez, hogy balti muzsikusként az övéihez hasonló nemzeti és kulturális gyökerekkel rendelkezik, de az is, hogy másokkal együtt ő is alapítója a hegedűművész által 1997-ben létrehozott és azóta is vezetett, gyorsan világhírűvé vált és ma is a legjobbak között számontartott Kremerata Baltica kamarazenekarnak, amelyben ő a szólócsellista. Kremerrel triózni is szoktak együtt, nem kevésbé jelentős zongoraművész partnerrel, mint amilyen a kivételes jelentőségű Danyil Trifonov.

Philip Glass kompozíciója problematikus – mint a zeneszerző egész művészete. A nyolcvannyolc éves Glass a nála négy hónappal idősebb Steve Reichkel együtt az amerikai minimalista iskola világhírű, hatalmas sikereket elért emblemikus alakja, ezen belül – akárcsak Reich – a repetitív irányzat képviselője. A hatvanas-hetvenes-nyolcvanas évek-

ben kibontakozott zenei gondolkodásmód óriási fegyvertényt könyvelhetett el: képes volt visszahódítani az úgynevezett komolyzene számára a szélesebb közönséget, amely már a század első felében a Schönberg, Berg és Webern neve által fémjelzett második bécsi iskola atonális és dodekafon zenéjétől is elfordult, a Boulez, Nono és Stockhausen vezette második világháború utáni új avantgárd még elvontabb kísérleteit pedig végképp meghagyta a beavattak szűk rétegének. A repetitív iskola visszatért a tonalitáshoz, bátran használta a dúr és moll, valamint a modális hangnemeket, ebben (és az egyenletesen pulzáló ritmika iránti előszeretetében) hasonlított a popzenére, de abban is, hogy alapvetően vonzódott a rövid dallami elemek hosszas ismételtetéséből felépülő formákhoz, csak éppen, míg a popzene ezekből többnyire három-négy perces szerkezeteket hoz létre, a repetitív iskola a klasszikus zene többletével nagyformáiban gondolkodott. Hatalmas különbség mutatkozik azonban a Reich és a Glass munkássága által képviselt repetitív komponálásmód között, mert míg Reich az apró és valóban igen egyszerű alkotóelemekből permutációs struktúrákat fejlesztve ki, olyan magasrendűen komplex zenei folyamatokat teremt, amelyek a maguk módján ugyanúgy feladják a leckét a gondolkodó zenehallgatónak, mint Bach fűgái, addig Glass a vég nélküli, monoton mantrázás metódusát választja. Reichnél tehát az egyszerű alapanyag magasrendűen kreatív, igényes feldolgozása valósul meg, Glassnál a feldolgozás is egyszerű, sőt, lapos marad, és így a végeredmény tartalomszegény, primitív monotónia.

Glass zenéje mindmáig sikeres (érdemes figyelembe venni, hogy a siker nem értékmérő, hasonló, sőt sokkal nagyobb sikert ér el a technozene is), de igényessége, eredetisége, tartalmi gazdagsága megkérdőjelezhető. (Ugyanezen szempontok alapján viszont Reich hallatlanul magasrendű műveinek értékét józan megfontolással aligha vonhatja kétségbe bárki.) Meggondolkodtató, hogy azok a Glass-művek, amelyek még a leginkább kételkedő kritika számára is elfogadhatónak és élvezetesnek tűnnek, az alkalmazott zenék, amelyekből a zeneszerző igen sokat írt, lévén kedvelt filmzene-komponista. Érdekes, hogy eredetileg a 2010-ben megalkotott *Kettősverseny* is alkalmazott zeneként született, hiszen nem koncertcélokra készült, hanem balettzenének, a Holland Táncszínház megrendelése nyomán. A mű azért hallgatható és azért képes a számtalan Glass-opusban meghatározó alapgesztus, a hármas- és négyeshangzat-felbontások vég nélküli ismételtetése ellenére lekötni a figyelmet, mert bár a nyersanyag banális és a feldolgozásmód is az, a különböző tematikus alapokra épülő formaegységeket a zeneszerző váltogatja, vagyis amikor egy szakasz kifárad, új matéria szóval meg – igaz, hasonlóan iskolás feldolgozásban, de legalább a tematika változatossága időről időre felüdíti és elszórakoztatja a hallgatót. Ezért aztán a *Kettősverseny* – miközben az elkötelezett Glass-rajongók számára bizonyára valóságos szellemi lakomának minősül – a kételkedők számára is fogyasztható. Glass megtartotta a versenymű klasszikus többtételos modelljét, amelyet azzal tesz egyedivé, hogy minden tételhez csatlakozik a szólóhegedű és a szólócselló egy-egy

kíséret nélküli duója. Kremer egész pályafutása során példamutató nyitottsággal fordult a legkülönbözőbb zenék felé, az új és legújabb irányzatok képviselői között is igen sokféle művet fogadva el és népszerűsítve, Piazzollától Pärtig. Megindító volt tapasztalni, milyen odaadóan, milyen teljes azonosulással és milyen magas színvonalon szólaltatja meg Giedrė Dirvanauskaitė társaságában Glass *Kettősversenyét*. A lelkes ünneplésre válaszul a két művész Giya Kancheli *Rag-Gidon-time* című játékos-humoros szösszenetét tolmácsolta.

A meditatív zenék sorát a koncert végén Schubert remekműve, a *VIII. (h-moll, „Befejezetlen”) szimfónia* (D 759) zárta. Igen, ahogy Glass *Kettősversenyét*, ezt is bátran sorolhatjuk az elmélkedő muzsikák közé, hiszen mindkét tétele filozofikus, befelé forduló gesztusvilágú, és egyik sem nevezhető szokványos gyors szimfonikus tételnek, még az olykor felkorbácsolódó indulatvilágú nyitótétel sem. Keller András, aki a teljes koncert során ihletetten és szuggesztívan vezényelte a mindvégig magasrendű igényességgel játszó Concerto Budapest szimfonikus zenekart, koncepciójával kidomborította a *Befejezetlen szimfónia* romantikus jellegzetességeit, minden lehetőséget megragadva, hogy érzékeltesse a műben megvalósuló dimenzióváltást – hol a szimfonikusan kiteljesedő nagyzenekari hangzás telt zengésével, hol az erőteljes hangsúlyokkal, hol a karakterek élénk kontrasztjaival.

A Concerto Budapest hangversenye. Zeneakadémia, 2025. május 9. Vezényelt Keller András, közreműködött Gidon Kremer (hegedű) és Giedrė Dirvanauskaitė (cselló).

Stuber Andrea

Hódvilághely

Egy 1913-as rövidhír *Az Estben* – ez indította Füst Milánt *Boldogtalanok* című drámája megírására. A pár soros cikk arról számolt be, hogy Egerben egy papi nyomdász két nővel élt együtt. Az idősebb szerető – vigyázat, spoiler! – rávette a fiatalabbat, hogy ölje meg a közös férfit. A lány azonban inkább saját magával végzett.

Füst Milán éjjel-nappal dolgozva írta borúra ború művét – a negyedik felvonást foggyökérgyulladás-tól szenvedve, állandó hideg vizes öblögetés közepette –, aztán hiába házalt a drámával, a színházak nem kapkodtak utána. Sötét, túl sötét! – rázták a fejüket az igazgatók. Füst Milánt a visszautasítás nem tántorította el, már csak azért sem, mert literátus barátai nagyra értékelték a munkáját. Mint drámakötete bevezetőjében írja a szerző: a kötelező szerénység tiltja, hogy idézze írókollégái dicsérő szavait. De nekünk semmi okunk elhallgatni, miként vélekedett például Kosztolányi Dezső a *Boldogtalanokról*. 1922-ben publikált Füst Milánról a *Nyugatban*, ekképpen: „...váratlanul, mindnyájunk meglepetésére megjelent a *Nyugatban* a *Boldogtalanok*, négyfelvonásos drámája, egy naturalista színmű, mely messzire kimagasodik sok körülrajongott drámai kísérlet közül. Ez a munka kész. Még csak nem is kísért a bizonytalanság, kapkodás, az olvadákony hangulat-költészet.” De nem is ezt muszáj most idézni Kosztolányitól,

hanem azt, ahogyan a mű stílusát lefesti. „Metsző párbeszéddek hallatszanak itten. Egy-egy megjegyzés úgy surran el fölöttünk, magasan és hidegen, mint a téli szél füttye. Pár egyszerű, bővítetlen mondat, vagy csonka mondat, indulatszó, melyet a szereplők átvesznek, ismételnék, egymásnak dobnak, s amint kimondják, mindegyiket külön jellemzi, a helyzeti értékénél fogva.”

Ez a megfogalmazás tökéletesen illik az Örkény István Színház 2025-ös *Boldogtalanok*-bemutatójára. Egybevág vele, annak ellenére, hogy nem az 1914-es hősök életét és halálát látjuk a színpadon. Eltelt egy bő évszázad, de számít az? Modern a konyhabútor, újabbak a régi slágerek, az orvosnak ma tilos paraszolvenciát adni, ám a pénzben és a nem pénzben kifejezhető emberi nyomorúság nagyjából változatlan.

A szerzői instrukció szerint a *Boldogtalanok* egy magyar városban játszódik. Azt hiszem, soha nem halottam színpadon megnevezni a helyet, vagy nem figyeltem fel rá, holott mondja özvegy Húber Evermódné, hogy eljött a fiához Hódvilághelyre. (Miféle város lehet ez. Alighanem annyira reménytelen porfészek, hogy arrafelé még szép holdvilág sincs. Talán szétrágták a hódok. Lehet, nem is por-, hanem vízfészek. Esetleg a hódok világtalálkozójának állandó helyszíne. Némely kiadásokban Holdvilághely szerepel. Az mégis jobban hangzik.) Az ottani szomorú, közönséges népek életére a múlt század-

előn nem voltak kíváncsiak a színházak, viszont rezonált rá a századvég. A mű reneszánsza Székely Gáborhoz köthető, aki 1978-ban Szolnokon rendezte meg Füst Milán drámáját, 1982-ben pedig a Katona József Színházban. (Mindkét esetben Csomós Mari játszotta Nemesváraljai Gyarmaky Rózát.) Azóta minden évtizedben színpadra került néhányszor a darab. 2004-ben a Marosvásárhelyi Nemzeti Színház Tompa Miklós Társulatával Bodó Viktor vitte színre, és azért említem épp ezt a bemutatót, mert Bodó másodszorra az Örkény Színházban rendezte meg a *Boldogtalanokat*, ezen a tavaszon. A 21 évvel ezelőtti marosvásárhelyi előadás is emlékezetes színészi alakításokat nyújtott (Zayzon Zsolt, Tompa Klára, B. Fülöp Erzsébet, Lőrincz Rita). Ami pedig az Örkény Színház produkcióját illeti, már a szereposztás láttán megnyalhatja mind a tíz ujját a néző. Az előadás láttán pedig a további tíz ujját is.

Schnábel Zita tervező egy szűk, az ablakai alapján bizonyára sötét konyhát tett a forgószínpad egyik körcikkére. Ez Sirma Ferenc (Hajduk Károly) lakásának azon része, amelyet kiadott Húber Vilmosnak (Nagy Zsolt). Vagy talán inkább az asszonyának, Gyarmaky Rózának (Tenki Réka), akinek régóta udvarol áldozatosan, bár maga sem bízik az eredményben. A forgószínpad mozgásba lendülve Sirma Ferenc házi hentesműhelyét hozza élénk, kampón lógó féldisznóval, hurkatöltővel és Novkov Máté fél- vagy háromnegyed-kegyelmű hentesinasával. A két helyiség közti ajtón ipari szalagfüggöny lóg, a másik irányban pedig bozontos rovarfüggöny takarja az átjárást a lakályosabb magánlakba,

ahol nappalit jelez a díszlet, majd komplett fürdőszobát.

Az előadás első képében özvegy Húber Evermódné, vagyis Csákányi Eszter áll a színpad közepén, háttal a közönségnek. Bejött ide, és masszívan várakozik, mert találkozni akar a fiával, akit öt éve nem látott. Ám nem Vilmos jön meg, hanem egy ingerült asszony, Gyarmaky Róza. Csákányi Eszter és Tenki Réka élénk dialógusának különös zeneiségét fokozza a visszafojtott indulat, a barátságtalanság, az ellenségeség tónusa. Csákányi Hűbernéja viseltes öregasszony, ősz hajjal, befáslizott lábbal, barna banyatankkal az enyves keze ügyében. Nézzük őt majd két órán át, és nem tudjuk eldönteni, kinek van több a rovásán, neki vagy a fiának. Az biztos, hogy amikor Nagy Zsolt Húber Vilmosa hazaér, akkor Csákányi Eszter hosszú percekön át csodálatosan nézi őt. Meghatottan, réveteg mosollyal, könnyben úszó szemmel, némán. Nyilván szereti a maga módján, vagy legalábbis bámulja, amiért hatalma van az emberek fölött. Sejtí, hogy ennek a szűkszavú, fanyar ábrázatú, feszültségét csak némi ideges kézmozgással kifejező férfinak nem kell annyit hazudoznia, bohózkodnia, trükköznie a céljai eléréséhez, mint neki. És akkor még itt van nehézségnek, útkadálnak az a nagyszájú, határozott, elégedetlen asszony, Tenki Réka Gyarmaky Rózája, aki ráadásul gyereket is szült a Vilmosnak. Húber pénzt ugyan felajánl az anyjának, de magához venni nem hajlandó. Pedig kéri őt erre a nővére, Rózsi is, aki már nem bírja tartani és elviselni az öregasszonyt. Húber nővéreként Takács Nóra Diána részegen és elszántan érkezik,

erősen koncentrálni, hogy le tudjon ülni a székre. Aztán rágyújtana, ám hiába kattint bávatagon vagy hússzor egymás után az öngyújtójával. Végül ingadozva odahajol a gáztűzhelyhez tűzért. Takács Nóra Diána fegyelmezett drámai sorsot mutat megrázóan, egy sikolyrohamszerű nevetéssel. Szabad akar lenni – ezt mondja. De eleve tudja, hogy hiába jön. Rózsi az őszinte Evermódné. Amikor utoljára távozik a színről – az anyjától rámaradt banyatankkal együtt –, mintha meghalni indulna.

Tenki Réka Rózáját az ínség és az embere fiatal szeretőjének felbukkanása fokozatosan teszi manipulátorrá. Befogadja a lakásba Vilmát (Józsa Bettina), arra számítva, hogy ha maga mellett tartja a másik megcsalt szeretőt is, akkor ketten talán erősebbek lesznek az elhagyhatatlan Húber Vilmosnál. Van később egy jelenet, amikor ül a két nő a konyhaasztalnál, és búcsúlevelet írnak. Közös öngyilkosságra készülnek, de jól elképzelhető, hogy ha Vilma kezdi a sort, akkor Rózánál majd abba marad. Aztán ez a mi felfokozottan is taktikus Rózánk inkább Vilma kezébe adja a Sirmától lopott pisztolyt, hogy egy túlfűtött, kiélezett pillanatban lelője a lány a férfit. Róza így egyszerre szabadulna meg Vilmostól és Vilmától.

Mindaz, amit eddig elmondtam erről a markáns világú, elsőrangú színészi alakításokban dúskáló előadásról, arra utal, hogy nyomasztó, depresszív, lesújtó este várja az Örkény Színházban a *Boldogtalanok* nézőit. De nem. Mert Bodó Viktor rendezése tele van élettel. Márpedig az életben nemcsak dráma, tragédia és konfliktus tobzódik, hanem ezernyi apró részlet. Olyan is, ami

groteszk vagy morbidan humoros vagy ellenállhatatlanul mulatságos. Például hogy ha az özvegy édesanya vehemens panaszkodása közben véletlenül nekidől a villanykapcsolónak, akkor sötétbe borulunk. Vagy hogy Húber régi ismerőse, Beck doktor (Terhes Sándor) a nejlonzatyrában egy hallal mászkál – vette, kapta vagy csak sétáltatja –, ezért idővel vizet és teret kér a hal számára a mosogatóban. Vagy hogy amikor két ember beszélgetni kezd egymással, akkor minden második mondatuk közepén valamilyen gép felzúg a házban. (Talán lyukat fúrnak Sirmáék a hurkabélbe.) Máskor a magasban elhúzó repülőgép zaja vagy vonatzakatolás vág a hősök szavába. Vagy hogy az összevissza mozgó, dupla forgószínpadon menetelő szereplők *A boldogságtól ordítani tudnék* című Dobos Attila-számot harsogják. (Ezenkívül az előadás zenéje halk, aláfestő, izgalmas zajzene, amely olykor mintha szívdobogásból építkezne.) Szóval minden hatás erős. Az előadás fog, enged, üt, szorít, old, simít. Nézőjének mindkét szeme sír és nevet.

Boldogtalanok. Az Örkény István Színház előadása. Író: **Füst Milán**. Dramaturg: **Ari-Nagy Barbara**. Mentor: **Székely Gábor**. Díszlet: **Schnábel Zita**. Jelmez: **Kálmán Eszter**. Zene és sound design: **Klaus von Heydenaber**. Főbb szereplők: **Nagy Zsolt**, **Tenki Réka**, **Józsa Bettina**, **Csákányi Eszter**, **Hajduk Károly**, **Terhes Sándor**, **Takács Nóra Diána**, **Novkov Máté**, **Kádár Kinga**, **Pigler Emília Zita** e. h. Rendező: **Bodó Viktor**.

Körtánc a Körszálló körül

Ha hinni lehet a Market Asset Management közleményének, még a nyáron bontani kezdik a Körszállót, amely Hotel Budapest néven 1967 szilveszterén kezdte meg működését. A korábban a Danubius Hotels tulajdonát képező épület állapota rendszeres korszerűsítő karbantartás híján napjainkra olyannyira leromlott, hogy működtetése egyre kevésbé kifizetődő. A világjárvány idején bezárni kényszerültek, ezt követően a múlt év végéig diák- és munkásszállóként funkcionált a Hotel & More kezelésében, közben ukrán menekülteket is elhelyeztek benne. A felújításra szoruló ingatlant a szállodalánc tavaly nyáron adta el a MAM-nak. A (szellemi) bomba akkor robbant, amikor késő ősszel híre kelt, hogy az épületet hajdan megtervező állami cég utóda kapott megbízást a revitalizációra. A KÖZTI, személy szerint pedig Tima Zoltán ugyanis állékonysági problémákra és a korábbiaktól ma már alapvetően különböző műszaki követelményekre hivatkozva azzal az elképzeléssel állt elő, hogy az együttest teljes egészében ledózerolják. Helyére fizikai értelemben teljesen új objektum kerül, egy negyvenhét luxuslakást magában foglaló társasház, mélygarázzsal megtoldva a majdani tulajdonosok autóinak. Mindazonáltal – hangsúlyozzák az illetékesek – a régít felváltó konstrukció híven követi majd az eredeti kontúrjait, vagy ahogyan maga az építész fogalmazott: megőrzi az

„egyediségét adó karakterjegyeket – a lepényépület fölött lebegő hengeres toronyformát, annak helyét, magasságát és arányait, a lepényépület lépcsőzetes formavilágát.”

Az ikonikus emléket (már 1969-ben 1 forintos bélyeget adtak ki róla) a korszak építészetének egyik kiemelkedő képviselője, Szrogh György (1915–1999) tervezte. A harmincas évek végén szerzett diplomát, s miként korai alkotásaként a bányászszakszervezet jó állapotban ránk maradt fasori székháza (1947) mutatja, tevékenysége a késő modernizmus jegyében a háború után bontakozott ki. Ekként vett részt a szomszédos MÉMOSZ-székház (1950) tervező team munkájában. (Felújításáról a *Mozgó Világ* 2024/11. számában írtunk.) A dunaújvárosi Dózsa mozi (1953) esetében is hű maradt elveihez; homlokzati tömbjének mértani konstrukcióján alig érződik az akkoriban általános szocreál feeling. A stíluskötöttségek látványos lazulásának idején sem épített sokat, az Iparművészeti Főiskola tanáráként teljesedett ki munkássága. Szakmai idol volt; nem műveinek számával, hanem egyediségével és igényességével emelkedik ki kortársainak nem ritkán sablonos, olykor merőben rutinos megoldásai közül. Ilyen a mátrai obszervatórium Piszkéstetőn (1963), Salgótarján új központjában a Művelődési Ház (1966), illetve az oeuvre csúcscsaként az ezt szinte közvetlenül követő Körszálló. A hatvannégy méter magas, harminchárom méter át-

mérőjű torony tizenkilenc szintjén annak idején kétszáznyolcvan szobát alakítottak ki. A város parádésan szép helyén áll, a János-hegy lábánál, szemben a Városmajor hatalmas kertjével, annak a völgynek a tengelyében, ahol a Szilágyi Erzsébet fasor kanyarog a környező dombok között a Svábhegy felé. Nem egyszerűen a helye számít különlegesnek, inkább talán a sugarasan elhelyezkedő szobákból a tér minden irányában feltároló panoráma szolgált fantasztikus élménnyel a vendégeknek. Olyan hírességek fordultak meg a falai között, mint Willy Brandt német kancellár, a filmszínész Roger Moore vagy a regényíró Heinrich Böll.

A Körszállót elsősorban külföldi turistáknak szánták. A főváros szállodai férőhelyeinek száma ugyanis az 1944/45-ös, illetve az 1956-os utcai harcok, valamint az államosítás és a vasfüggöny következtében 1961-ben a háború előttinek mintegy kétharmadára zsugorodott. A gazdaság életképességének fenntartásához szükséges nemzetközi kapcsolatrendszer erősítése érdekében a hatvanas évek derekán már egyértelműen konszolidálódó rendszer ezért nagy hangsúlyt helyezett a második világháború után igencsak megcsappant (összesen tizennégyezres) hazai szállodakapacitás és vele a turizmus felfejlesztésére. E program részeként készült a Hotel Budapest, amelyet ugyanakkor a hazai publikum is gyorsan megkedvelt; e nyugatias éttermi és szórakozóhelyen létesült nálunk először svédasztal, állítólag szintén itt lehetett először Coca-Colát inni az ital nevét viselő bárban. Az operettkirálynő Honthy Hanna is ide költözött, amikor tatarozták a villáját. Mindazonáltal nem a fenti

érdekességek adták a vonzerejét a város közelmúltjától és magától a városképtől is elválaszthatatlan szállodának. Már a kortársak felfigyeltek átfogó dizájnjában testet öltő high-techjének különlegességére és abból fakadó kiemelkedő jelentőségére. A korán elhunyt kiváló építészettörténész, Nagy Elemér a hiányosságait sem elhallgató méltatásában lelkesen állapítja meg: „Végre egy *mű*, amely [...] az építészetre irányította városunk lakóinak figyelmét [...] kivételes érzékkel térbe és tájba szobrozva.” Történelmi távlatból visszatekintve sem kevésbé egyértelmű, ha ugyan nem nyilvánvaló immár, hogy a korszak egyik meghatározó alkotása. Ekként szerepel a legújabb kori magyar építészetet bemutató reprezentatív képes kiadványban, amelyet Szegő György és Haba Péter állított össze az ezredfordulón. Nem csupán a két jeles szakember vélekedett úgy, hogy a téglány lepény-épület és hengeres torony arányos együttese „az utcaképhez jól illeszkedő léptéket eredményez [...] ezzel [...] az épület megőrzi nagyvonalúságát, monumentalitását.” Hasonló értékítélet rögzülhetett látványához a szűkebb szakmán túl az érdeklődő közvéleményben, minthogy meglepően nagy és kritikus visszhangot keltett esetleges lebontásának puszta a meglebegtetése.

Alighanem ezzel az érzékelhetően megváltozott közhangulattal is magyarázható, hogy a Magyar Építőművészek Szövetsége március 6-án egész napos konferenciát rendezett Szocmodern épületek hasznosítása címen számos előadóval és a végén kerekasztal-beszélgetéssel. A napirendben külön témaként szerepelt a Körszálló, tervezőjének és beru-

házójának személyes részvételével, akik ismertették a szerintük egyelőre még korántsem végleges elképzeléseket. Hiába próbálták, békítő megfogalmazásukkal sem sikerült lecsillapítani a kedélyeket. Nem tudták megnyugtatni a háborgókat, élükön az örök intranzigens Csomay Zsófiával, aki okkal tette szavá, hogy az épület jövődó sorsával kapcsolatban miért nem hirdettek nyilvános terv-, az egyetemistáknak külön ötletpályázatot a hasznosításáról. Az nem válasz a felvetésére, hogy magánbefektetők nem kötelezhetők pályáztatásra; szintén mellébeszélés arra hivatkozni, hogy a Mediciek óta minden beruházó azzal dolgoztat, akivel csak akar. A kérdés ugyanis az, hogyan nem kaphatott szabályos műemléki védelmet egy ilyen frekvenciált helyen álló és különleges alkotás. Mi az oka annak, hogy csupán egy II. kerületi, kutyaguminak tekinthető helyi védelemmel rendelkezik. Az ökológiai szempontok és a fenntarthatósági követelmények szajkózásának korában hovatovább már az iskolás gyerekek is fújják az építészet sarkalatos alaptörvényét. Hogy tudniillik az új betonmonstrumok ellenében kizárólag a régiek továbbörökítése képviseli a jövőt, értékeinek lehető megtartásával, netán a funkcióik érzékeny átigazításával. Ezért aztán előre borítékolható volt, hogy az aggódók a nyilvánossághoz fordulnak, ha már az intézmények nem nyújtanak álláspontjuknak – valójában a Körszállónak – kellő védelmet. Tizenkilenc rangos, egy híján csupa Ybl-díjas építész, köztük a Hild-díjas Schneller István, Budapest volt főépítésze nyilatkozatot tett közzé. Eszerint a Körszálló bon-

tásának híre megütközést keltett bennük, mivel – mint akkurátusan írják – a terv „sérti a Magyar Építészetéről szóló 2023. évi C. törvény 5. § A szükséges minimum elvét, sérti továbbá a 10. § Az építészeti örökség megóvásának és méltó hasznosításának elvét, de sérti a reusing, az adaptív építészet kiemelt, jövőbe mutató, az egyetemi építészképzésben évtizedek óta alkalmazott újrahasznosítás módszerét, aláássa ezen elvek hitelességét.”

A szóban forgó rendezvényen formálisan a háború utáni fél évszázad hazai építészetének sorsáról folyt a polémia, természetesen az aktuális botránykő, a Körszálló apropóján. Valójában azonban a periódus nem túl bőséges produkciójának értékelése volt a tét, amitől elválaszthatatlan autentikus, azaz értelmező elnevezése. A KÉK (Kortárs Építészeti Központ) képviselőjében Kovács Dániel az előadásában, mint a jelenlévők tudósítottak róla, a *késő modern* fogalom használata mellett érvelt; arra utalva, hogy a konferencia címében is szereplő, általánosan bevett *szocmodern* kifejezés némiképp pejoratív jelentéssel bír. Magam pont ezért nem tartanám szerencsésnek törölni a szótárunkból. A szocializmus évtizedeiben, a fejlett világtól (döntően pénzügyi korlátokkal) elzárva nem feltétlenül a legadekvátabb anyagokból és a legkorszerűbb technológiával készültek épületeink. Szenvedtek is tőle az érintettek: mind a kivitelezők, mind az építészek. Míg Szrogh György első munkái a késő modern kategóriába sorolhatók, a Körszálló kapcsán talán nem indokolatlan szocmodernről beszélni. Már az ünnepélyes átadás sem volt zavarta-

lan a nevetséges technikai zűrök (csőrepedés, áramkimaradás) miatt; csak hogy ennél a hajdani világunkra nagyon is jellemző epizódnál sokkal lényegesebb, hogy maga a tervező építész, Szrogh György sem volt megelégedve a kivitelezés minőségével. Nem évtizedekkel később panaszkodott róla, közvetlenül a szálló elkészültét követően tette szóvá kifogásait. A *Magyar Építőművészet* általa írt ismertető szövegében nem kevesebb, mint tizennégy (!) pontban sorolta fel a legfontosabbakat, a végén három stb.-vel érzékeltetve, hogy még bőven lenne mivel folytatnia az észrevételeit. Egyrészt a komfortérzethez tartozó olyan elemeket (például a bejárati előtetőt és a negyedik liftet) hiányolta, amelyek spórolásból maradtak el; zömmel azonban a megvalósítás esztétikai slendriánságait tette szóvá: a tetőfelépítmény horganylemez borítását (rézből kellett volna készülnie), a burkolatoknak a tervezettől eltérő és ezért idegen atmoszférát eredményező anyaghasználatát. Legfőképpen azt sérelmezte, hogy az épület összképét is durván meghamisították, mivel a nyersbeton tudatosan sprőd, ma különösen nagyra becsült brutalista esztétikáját nem hagyták érvényesülni. Úgy fogalmazott: hiba volt „a nyersbeton felületek lemeszélése uniformizáló betontejjel akkor, amikor a nyersbeton felületek nagy része a kivitelezési munkák legsikerültebb teljesítménye.”

Tulajdonosának nyilvánvalóan nem a Körszálló megjelenésével gyűlt meg a baja; különben aligha ragaszkodnának az alteregójához. A bontást és az újraépítést elsősorban belső jellemzői indokolhatják: a szokatlanul alacsony (két és fél

méter körüli) belmagasság, illetve a tortaszeletes térstruktúra (a szobák trapéz formája). Ezek a paraméterek luxuslakások számára valóban nem ideálisak, csak hogy arról nem beszélt a beruházó, hogyan őrizhető meg az épület látványa, ha a kontúrokon belül az emeletek számát csökkentve növelik meg a belmagasságot. Így aztán maradt indoklásnak a mindent jelentő és semmi konkrét nehézségről nem informáló „műszakilag elavult” kifejezés, amely – hogy súlya legyen – többször is „statikai problémákra” vált. Miközben tehát valóban nem elképzelhetetlen, hogy „korántsem ideológia, sokkal inkább kőkemény racionalitás” diktálja a tervező koncepcióját, nehéz őszintén hinnünk a fentiekkel érvelő Tima Zoltánnak, holott Váci úti nevezetes irodaháza, a White House és a Budapest több épülete a Mol-torony körül szikár minőségével akár garanciát is jelenthetne az igazára. Ez esetben ugyanis azt kell feltételeznünk, hatvan évet sem bírt ki a Kossuth-díjas Thorma József konstrukciója. Ez a majdnem képtelenség pedig egy kísértetiesen hasonló esetet idéz fel a csak valamivel távolabbi múltból. Mint korábban (*Mozgó Világ*, 2024/8.) beszámoltunk róla, annak idején a bauxitbetonos Kútvolgyi kórház színtén javíthatatlannak minősítették. Kizárólag felújító építésének köszönhető, hogy a ház végül megmenekült, noha már kimondták rá a halálos ítéletet. Efféle kedvező fordulatra most semmi reményt nem látok. A jelenlegi hierarchikus hatalmi struktúrában a pénz kezelői erősebb potenciállal rendelkeznek, mint a kultúra képviselői. Privilegizált döntési helyzetük bi-

zonysága a belvárosi nagytakarítás: a Szervita téri OMFB-székház (Szabó István, 1973) és a Váci utcai Fontana áruház (Vedres György, 1984) eltüntetése, a Kossuth téri MTESZ-irodaház (Pintér Béla, 1969) és az Atrium/Sofitel hotel (Zalaváry Lajos, 1982) átfazonírozása. Tipikus példa a Népstadion (Dávid Károly, 1953) is, amely szintén felújításnak indult, végül teljesen új Puskás

Aréna lett belőle. A konferenciát ezért az indulatok levezetésére szolgáló intellektuális látványelemnek gondolom. A Kőrszálló kapcsán amolyan ünnepi körtáncsal, hogy stílszerűek legyünk.

A Kőrszálló lebontásának híre és újra építésének terve apropóján.

Vásárhelyi Mária

Négyen egy ellen

Az M5, a közpénzekből finanszírozott állami média kulturális csatornája, amely öndefiníciója szerint azt az „élő kultúrát mutatja be, ami körülvesz minket és a mindennapjaink része. Legyen szó irodalomról, zenéről, film- és színházművészetről, képzőművészetről, történelemről vagy épp a kultúrát érintő közéleti kérdésekről.”

Ennek az élő kultúrának a bemutatására szolgál – mások között – az *Ez itt a kérdés* című vitaműsor, amely saját meghatározása szerint közéleti, kulturális és társadalmi témákat feldolgozó műsor, amely hétköznapi esténként nyolckor kerül adásba. Készítői szerint a műsor célja, hogy „mélyreható vitákat és beszélgetéseket kínáljon a nézőknek olyan kérdésekről, amelyek a magyar és nemzetközi közéletet, történelmet, kultúrát és társadalmat érintik.”

Mint tudjuk, a mélyreható vita előfeltétele a társadalmilag-politikailag

releváns témaválasztás, egy elfogulatlan, profi vitavezető, a domináns politikai nézetek arányos képviselője, a résztvevők egyenlő esélye nézeteik kifejtésére, a tárgyyszerű és higgadt érvelés. Nos, az állami televízió vitaműsora ezek közül a feltételek közül egyetlenegynek sem felel meg.

A tematika az esetek egy részében valóban a közvéleményt foglalkoztató, a politikai napirendet domináló téma. A beszélgetések során olyan kérdések kerülnek terítékre, mint például: „Mi történt Ukrajnában?”, „Milyen lesz a jövő iskolája a mesterséges intelligencia korában?” vagy „Mi Ferenc pápa legfőbb hagyatéka?”. Más esetekben azonban már a téma kijelölése is nyilvánvalóan a kormánypárti politikai propagandát szolgálja. Hiszen például miféle napi aktualitása van „Az Apró család hatalomátmentéséről” folyó vitának azon túl, hogy egy órán keresztül lehessen gyalázni az ellenzéki pártot.

A vitákat három fekete öves kor-

mánypropagandista, Gulyás István, Horváth Szilárd és Jámbor Flóra vezeti, ők „moderálják” a beszélgetést a négy – elvileg az adott téma szakértőjeként meghívott – vendég között.

A vendégek – elvileg – olyan „szakértők, történészek, politológusok, akik különböző nézőpontokból világítják meg az adott témákat”, valójában azonban a négy vitapartner közül három biztosan, más esetekben mind a négy elkötelezett kormánypárti propagandista, akik szoros ideológiai és egzisztenciális szálakkal kötődnek a kormánypárthoz. A műsornak vannak rendszeresen visszatérő szereplői – Schmidt Mária, Mráz Ágoston Sámuel, Fritz Tamás, L. Simon László, Schiffer András, Fodor Gábor –, utóbbiak az ellenzéki – helyesebben a kormánypártéval nem teljesen egybeeső – álláspontot hívatottak megjeleníteni.

A következőkben a műsor 2025. április 24-én a Magyar Tudományos Akadémia szerepéről, helyzetéről sugárzott adásról tennék néhány, az előbbi megállapításokat alátámasztó megjegyzést. A vita résztvevői Schmidt Mária, a Terror Háza és számos más, a kormány által létrehozott és eltartott politikai propagandaintézmény igazgatója, Láncki András, a Corvinus Egyetem korábbi rektora, Szilvássy Zoltán, a Debreceni Tudományegyetem rektora, valamint Oberfrank Ferenc, az MTA köztestületének elnöke voltak. A négy résztvevő közül hármat nem tudományos teljesítménye, hanem a kormánypárthoz való szoros bekötöttsége predesztinált arra, hogy részt vegyen a beszélgetésben, és akadémiai körökben mindhármuk MTA-ellenessége köz-

ismert. Schmidt Mária nevéhez nemcsak felsorolni sem érdemes mennyiségű kormánypárti politikai propagandaintézmény kötődik, amelyek tudományos teljesítménye értékelhetetlen, hanem jó néhány történettudományi intézmény – Politikatörténet Intézet, 56-os Intézet – kivégzése is. Az Eörsi István találó megnevezése szerint „történelemhamisításra szakosodott üzletasszony” és „politikai közéletünk egyik legzüllöttebb alakja” azóta vív ádáz küzdelmet az MTA ellen, amióta PhD-értekezését az első Orbán-kormány idején, 1999-ben csak komoly, felülről érkező politikai beavatkozás eredményeként sikerült elfogadtatni az MTA-illetékesek testületével.

Láncki András politikai bekötöttsége ugyancsak közismert, Orbán Viktor egyik legközelebbi tanácsadója, a Századvég kormánypárti think tank volt igazgatója, a Corvinus Egyetem politikai nyomásra kinevezett rektora, aki egyébként igen lényeglátóan állapította meg, hogy „amit korrupciónak neveznek, az gyakorlatilag a Fidesz legfőbb politikája”. És ebben történetesen teljesen igaza volt.

Szilvássy Zoltán ugyancsak törvénysértő módon került a Debreceni Egyetem élére. A rektori posztra három jelölt pályázott: Fábián István (akkori rektor), Paragh György és Szilvássy Zoltán. A szenátus egyik ülésén Fábián István visszalépett Paragh György javára, akit a testület kétharmados többséggel támogatott. Ennek ellenére Balog Zoltán, az emberi erőforrások minisztere Szilvássy Zoltánt javasolta rektornak, és Áder János köztársasági elnök 2013. július 1-jétől kinevezte az egyetem élére. Az ő nevéhez fűződik Vlagyimir Putyin díszpolgá-

ri kinevezése, amit azzal indokolt, hogy Putyin jelentős szerepet szán az egyetemnek Paks megépítésében, ami kétségbevonhatatlanul komoly tudományos teljesítmény. Ami pedig a tudomány fejlődéséhez való jelentős hozzájárulását illeti; ő volt az is, aki a Covid idején azzal állt elő, hogy megtalálta a Covid ellenszerét, nevezetesen a mádi szőlő héjából kinyerhető anyagot, amelyet ha az emberi szervezetbe juttatnak, akkor beleragadnak a vírusok.

Oberfrank Ferenc, a vita negyedik résztvevője az MTA köztestületének vezetője, kutató orvos, bioetikus, diplomata. Egyedül volt hivatva az MTA-t képviselni ezen a finoman szólva is kiegyensúlyozatlan terepen.

A műsorvezető már a felvezetőben sem mondott igazat, amikor azt ugyan közölte, hogy Freund Tamás, az MTA elnöke – egyébként nagyon helyesen – nem tett eleget a meghívásuknak, azt azonban elfelejtette hozzátenni, hogy a kiegyensúlyozott vita feltételeinek teljesítése érdekében az MTA két szereplőt akart delegálni képviselőre a műsorba, ám az állami televízió csak egyet hívott meg közülük. Így alakult ki, szokás szerint, a négyen egy ellen felállás.

A beszélgetés bevezetőjében a vitavezető Schmidt Mária nagy vihart kavart blogbejegyzéséből idézett, mely szerint az MTA a „velünk élő sztálinizmus”, „az utolsó, szinte érintetlenül maradt sztálinista intézmény”. Tekintsünk el most attól, hogy a rendszerváltás óta eltelt 35, illetve a sztálinizmus bukása óta eltelt 70 év alatt, az Akadémia teljes tagsága többször is kicserélődött, és amúgy az elmúlt évtizedek során olyan nemzetközileg is elismert

szakteknétek álltak az intézmény élén, mint Szent-Györgyi Albert, Kodály Zoltán, Szentágothai János, Illyés Gyula, Kosáry Domokos, Lovász László, akiknek jelentős hozzájárulása a magyar tudományhoz és kultúrához kétségbevonhatatlan. A Schmidt Mária kijelentését követő széles körű felháborodást a műsorvezető „hőbörgésnek” titulálta, majd átadta a szót a kifogások megfogalmazójának. Schmidt így lehetőséget kapott álláspontja bővebb kifejtésére, mely szerint „az MTA nem teljesíti azt a feladatát, amiért létrehozták, tudományos kérdésekben nem hallatja a hangját... viszont állandóan politizálnak, követelőznek, befekszenek a mainstream nyugati véleményeknek... és egyáltalán nem rakják hozzá a magyar szemléletből, a magyar érdekből fakadó tudásanyagot”.

Ezt követően egy egészen színvonalatlan, kétségbeesett és szégyenletes vita alakult ki, amelyben szégyen Oberfrank Ferenc elszántan próbálta érvekkel cáfolni az elhangzó hazug, rosszindulatú, mélységes tudatlanságról tanúságot tevő vádak, lényegében reménytelenül.

A Terror Háza főigazgatója egyebek között kifogásolta, hogy az MTA egyik intézetének vezetője – akiről egyébként saját bevallása szerint, fogalma sincs, hogy kicsoda – összes fontos publikációja angol nyelven jelent meg, és „hogy létezik, hogy egy társadalomtudományi intézet vezetői csak angol nyelven publikálnak... és a magyar nyelvű publikációk helyét és szerepét és fontosságát az MTA nem tartja elsőrangú feladatának”. Ezután azt fejtegette, hogy „a Covid idején a legrangosabb folyóiratban lehozták, hogy nem egy

laborból jött ki, és mindenkit, aki egyébként nem hitte el ezt a baromságot, azt összeesküvés-hívőnek bélyegezték”. Majd hosszasan sorolta, hogy milyen meg nem érdemelt előnyökhöz jutnak az akadémikusok, amiből kiderült, hogy fogalma sincs az akadémiai intézményrendszer működéséről. Majd, miután leszögezte, hogy fogalma sincs, hogy milyen pályázatok vannak az Akadémián, „mivel nekem nem dolgom, hogy ezt megnézzem”, hosszasan szapult az MTA-n folyó kutatásokat.

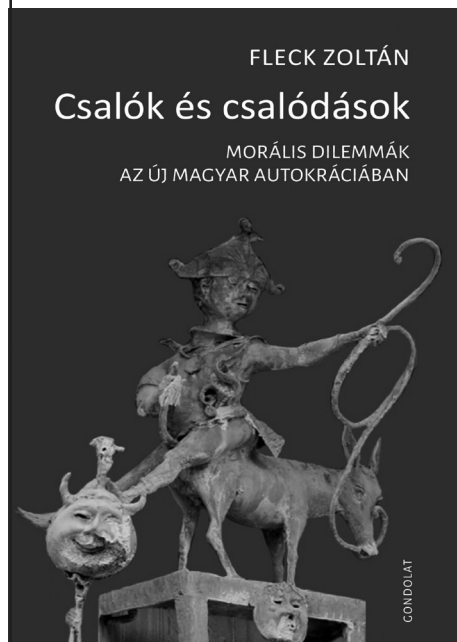
Szilvássy Zoltán szintén elhatárolódott az Akadémiától, és azt bizonygatta, hogy az általa vezetett egyetemnek semmilyen kapcsolata nincs az MTA-val, ami azonban egyáltalán nem felel meg a valóságnak,

mondhatnám, szemenszedett hazugság. A Debreceni Egyetem 2021 és 2024 között 49 támogatási szerződést kötött az Akadémiával, és 745 millió forint kutatási támogatást kapott az MTA-tól.

És ez így ment egy órán keresztül... Vádaskodások, hazugságok, ostobaságok és főleg végtelen frusztráltság és sértettség amiatt, hogy a három tudományos babérokra vágyó propagandista tudományos teljesítménye nem kapott számára kielégítő elismertséget az Akadémiától. Ezért kérdőjelezik meg az MTA létjogosultságát.

Ez itt a kérdés. M5, minden este 20 órakor.

Szerzőink könyvei

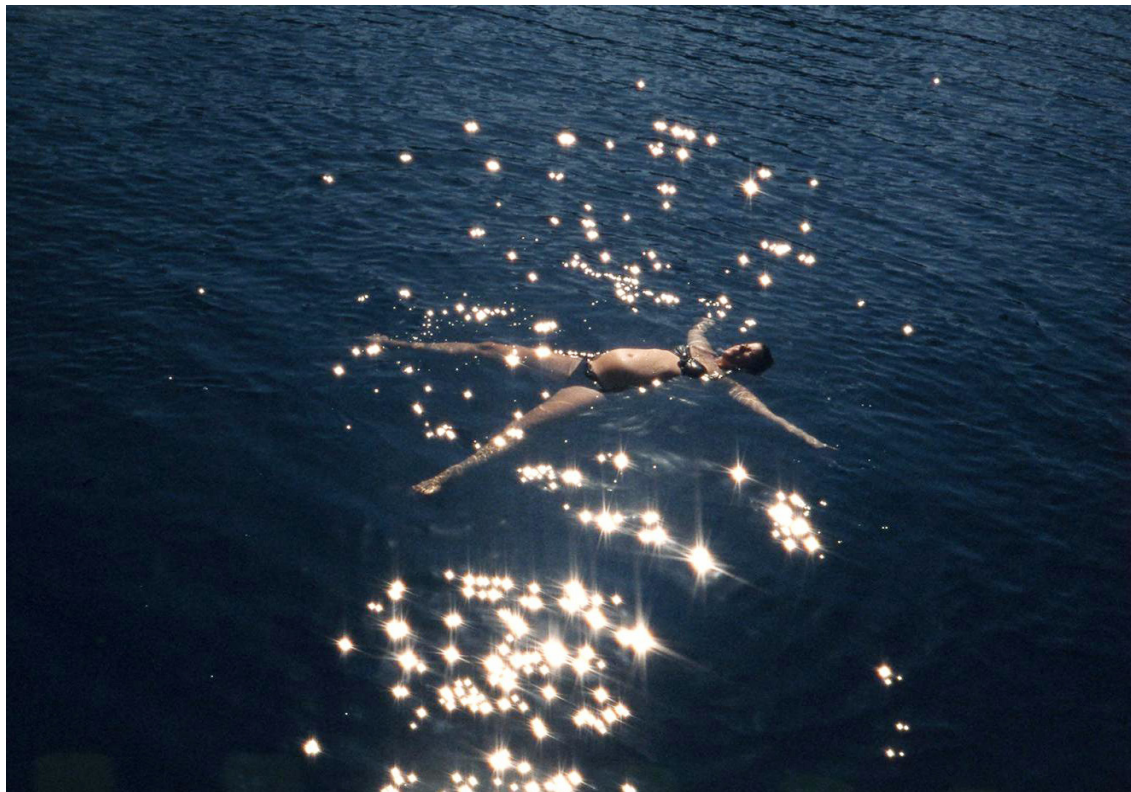
Gáldi Vinkó Andi (1982)
A Paradisco sorozatból (2015)
Forrás: Instagram (@andigaldi)

Mozgó világ

1051 BP. NÁDOR U. 26.

Gáldi Vinkó Andi (1982)
Sorry I Gave Birth I Disappeared But Now I'm Back (2016–22)
Forrás: Instagram (@andigaldi)

Mozgó világ

1051 BP. NÁDOR U. 26.

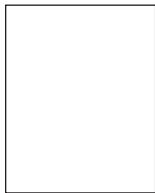

Gáldi Vinkó Andi (1982)
Sorry I Gave Birth | Disappeared But Now I'm Back (2016–22)
Forrás: Instagram (@andigaldi)

Mozgó világ

1051 BP. NÁDOR U. 26.

Gáldi Vinkó Andi (1982)
A Paradisco sorozatból (2015)
Forrás: Instagram (@andigaldi)

Mozgó világ

1051 BP. NÁDOR U. 26.

Kérjük, támogassa személyi jövedelemadójának 1%-ával
a Mozgó Világ folyóirat kiadását! Adószámunk: 19650414 2 41

Mozgó-lexikon
A–Z

BALÁZS ZSUZSANNA 1977-ben született Kisvárdán. Szabadúszó újságíró.

BERÉNYI KLÁRA 1974-ben született Debrecenben. Hatgyermekes könyvtáros-tanár, egy szakgimnáziumban dolgozik.

BERTA ÁDÁM 1974-ben született Szegeden. Író, műfordító, az Európa Könyvkiadó szerkesztője. Legutóbbi könyve: *Nem attól vizes a hal* (2019).

CSENGERY KRISTÓF 1957-ben született Budapesten. Déry Tibor- és Szabolcsi Bence-díjas költő, zenetörténész, zenekritikus. Legutóbbi verseskötete: *Dalok könyve* (2012).

CSEPELI GYÖRGY 1946-ban született Budapesten. Szociálpszichológus, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *Értékek ébresztése* (2023).

CSILLAG ISTVÁN 1951-ben született Budapesten. Közgazdász, a Medgyessy-kormány gazdasági és közlekedési minisztere. Legutóbbi könyve: *Tetszetek volna forradalmat csinálni – „Hozott anyagból „ és más írások* (2025).

DALOS GYÖRGY 1943-ban született Budapesten. Író, történész, publicista; 1995 óta Berlinben él. Legutóbbi könyve: *Három Berlin – Barangolások a Fal körül* (2023).

DOMÁNY ANDRÁS 1949-ben született Budapesten. Táncscs-díjas és Pulitzer-emlékdíjas újságíró, 1972 és 2011 között a Magyar Rádióban dolgozott.

FLECK ZOLTÁN 1965-ben született Budapesten. Jogász, szociológus. Legutóbbi könyve: *A jogásképzés szintleíró jellemzői* (2017).

GÁRDONYI LÁSZLÓ 1986-ban született Budapesten. Művészettörténész, esztéta.

HARGITAI MIKLÓS 1969-ben született Budapesten. 1994-től a lap bezárásáig a Népszabadság újságírója volt, Hevesi Endre-, Bossányi Katalin-díjas. Legutóbbi könyve: *És bocsásd meg vétkeinket* (2018).

HEGYMEGI FLÓRA Egerben született 1993-ban. Költő, tanár, műfordító, az ELTE anglisztika szakán diplomázott. Legutóbbi könyve: *Kismegszakító* (2024).

KISS JUDIT ÁGNES 1973-ban született Budapesten. Költő, író, középiskolai tanár. Legutóbbi könyve: *Egy nőalak szürke kontúrja* (2023).

KŐRIZS IMRE 1970-ben született Budapesten. Költő, egyetemi oktató. Legutóbbi kötete: *Szárnyalni gyalog. A félhosszú vers poétikája* (2023).

OLÁH ANDRÁS 1959-ben született Hajdúnánáson. Költő, író, pedagógus. Legutóbbi könyve: *A spanyolfal mögött* (2017).

PARÁSZKA BORÓKA 1976-ban született Gyergyószentmiklóson. Bossányi Katalin-díjas publicista, író; Marosvásárhelyen él.

PETŐ IVÁN 1946-ban született Budapesten. Levéltáros, történész. 1990 és 2010 között az SZDSZ országgyűlési képviselője.

RÉVÉSZ SÁNDOR 1956-ban született Budapesten. Pulitzer-emlékdíjas újságíró, a Népszabadság volt

főmunkatársa, a HVG munkatársa. Legutóbbi könyve: *Húzzuk a keresztünk* (2022).

STUBER ANDREA 1960-ban született Budapesten. Színházi kritikus, újság- és naplóíró. A Spiritussonline.hu gyermek- és ifjúsági színházi portál főszerkesztője.

F. SZABÓ EMESE 1980-ban született Budapesten. Újságíró, a Magyar Narancs főmunkatársa.

SZENT-IVÁNYI ISTVÁN 1958-ban született Kecskeméten. Liberális politikus, egykori országgyűlési képviselő. Legutóbbi könyve: *Quo vadis Hungaria? Merre tartasz Magyarország?* (2018).

VADAS JÓZSEF 1946-ban született Budapesten. Művészettörténész, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *A magyar iparművészet története* (2014).

VÁSÁRHELYI MÁRIA 1953-ban született Budapesten. Szociológus, az MTA tudományos főmunkatársa. Legutóbbi könyve: *Valahogy megvagyunk* (2019).

VÉGEL LÁSZLÓ 1941-ben született Szenttamáson (ma Szerbia). Kosuth-díjas író, kritikus. Legutóbbi könyve: *Peremvidéki palackposta* (2021).

A borítót Váli Dezső tervezte.

Színes melléklet: Gáldi Vinkó Andi munkái.

fonte

vitaminvizek

Feltölt.

Frissít.

Egyensúlyba hoz.

CINK

B3 vitamin

C vitamin

KOLLAGÉN

fonte boost

fonte active

fonte beauty

ZÉRÓ CUKOR ÉS ASZPARTÁM